

ATT DELA ETT SAMHÄLLE

Innehåll

Förord.....	5
Inledning	7
En process att lockas av och minnas	13
<i>Peter Haglund</i>	
Ett radikalt miljöombyte	20
Tolv sätt att dela ett samhälle	35
<i>Stefan Jonsson</i>	
Befreundung durch Verfremdung: en funktion för konstnärliga rum i samhällsplaneringens processer	59
<i>Jonathan Metzger</i>	
Anteckningar	69
<i>Johan Tirén</i>	
Att dela ett samhälle.....	76
Som svampar ur jorden	79
<i>Janna Holmstedt och Anna Högberg</i>	
"Förtroende ger frihet"	109
<i>Emma Stenström</i>	
Epiloger.....	117
<i>Johan Tirén</i>	
Konstnärlig verksamhet och fransk stadsutveckling	135
<i>Marie Kraft</i>	
Planners and Players	145
<i>Johan Waerndt och Marika Marklinger</i>	
Det som inte syns på kartan	175
<i>Catharina Gabrielsson</i>	
Samtal kring bakgrunden till "Att dela ett samhälle"	185
"Att göra något som inte är självklart eller förutsägbart"	191
London inifrån och ut	197
<i>Doreen Massey</i>	
Biografier.....	209
English summary	211
Demonstration.....	220

Förord

Konstnärlig medverkan i RUFS 2010

Sedan 2008 har fyra konstnärer medverkat i arbetet med en regional utvecklingsplan för Stockholmsregionen (RUFS) 2010. Utvecklingsplanen har arbetats fram av regionplanenämnden och antagits av landstingsfullmäktige.

Det är med största sannolikhet första gången konstnärer deltar på detta sätt i arbetet med en regional utvecklingsplan. Men det är också ovanligt att konstnärer anställs för att bidra med sin kunskap och får betalt för sin arbetstid i stället för att de enbart ersätts för ett utfört konstverk. Jag hoppas att den här boken skall visa att det finns all anledning att vidga utrymmet för den konstnärliga kompetensen och att konstnärers medverkan i nya sammanhang kan skapa nya möjligheter och ge oväntade resultat.

Jag vill passa på att rikta ett varmt tack till konstnärerna Janna Holmstedt, Anna Högberg, Johan Tirén, Johan Waerndt och till övriga medverkande som gjort projektet möjligt.

Konstnärernas medverkan i planprocessen har varit möjlig genom särskilda medel som kulturnämnden anslagit och som landstingets konstnämnd disponerat. Konstnämnden har följt projektet genom en särskild arbetsgrupp som samarbetat med i första hand Regionplanekontoret och Kulturförvaltningen. Konstnämndens deltagare i den arbetsgruppen har varit undertecknad samt Staffan Sjödén (M), 1:e vice ordförande och Berit Larsson (S), ledamot.

Sonia Lunnergård (KD)

Ordförande i landstingets konstnämnd

Inledning

I boken med samma titel som konstprojektet *Att dela ett samhälle* får vi ta del av samarbetet mellan fyra konstnärer och Regionplanekontoret i Stockholm. Janna Holmstedt, Anna Högberg, Johan Tirén och Johan Waerndt har varit involverade i processen kring RUFS 2010, den regionala utvecklingsplanen för Stockholmsregionen. De har på olika sätt bidragit till planarbetet genom sina konstnärskap och sin utforskande och kritiskt granskande inriktning. Uppdraget att engagera konstnärer i den regionala planprocessen kommer från Regionplanekontoret och kulturförvaltningen i Stockholms läns landsting.

Vår tids globalisering medför en dramatisk utvidgning av människors sociala erfarenheter. Sökandet efter uttryck och synsätt som korresponderar med omvärldsförändringarna växer. Konstnärer och konst rör sig idag allt oftare mellan sina egna strategier och verkligheten vi lever i. Skiljelinjen mellan konstnärsrollen, konstverket och processen är alltmer dynamisk och rörlig. Dialoger, skeenden, upplevelser och andra immateriella substanser kan fungera som konstnärligt material. Konsten är också en idé- och tankeprocess som alltmer sällan materialiseras enbart med fokus på konstobjektet. I projektet *Att dela ett samhälle* har konstnärernas personliga medverkan varit en förutsättning för det konstnärliga resultatet.

Konstnärernas verk och delprojekt presenteras i olika avsnitt i boken. Vi möter dessutom ett antal skribenters reflektioner kring projektet *Att dela ett samhälle* och får ta del av olika infallsvinklar på konst och samhällsplanering. Vår förhoppning är att boken ska inspirera och förmedla hur innovativa uppdrags- och arbetsformer för konstnärer kan generera betydelsefull kunskap på ett tidigt stadium i till exempel planeringsprocesser. Att den visar förtjänsterna med en utvidgning av konstnärsrollen och hur den dokumentära, sociala och konceptuella konsten kan vara en aktiv del av samhället. Att den redovisar konstnärernas och projektets komplexa uppdrag att bidra till planprocessen och RUFS 2010.

Regionplanekontoret i Stockholm arbetar av tradition med en mängd olika yrkesgrupper i planprocessen. I och med projektet *Att dela ett*

samhälle har man för första gången valt att samarbeta med konstnärer. Janna Holmstedt, Anna Högberg, Johan Tirén och Johan Waerndt påbörjade projektet senhösten 2007 med att fördjupa sig i det komplexa arbetet bakom RUFS 2010. Konstnärernas uppdrag har framförallt varit att arbeta integrerat med planprocessen och bidra med sin kunskap och sina arbetsmetoder. Under 2008 samarbetade de i första hand med informationsavdelningen och planerare i samband med att planen gick ut på samråd till kommuner och intresseorganisationer. Arbetet utmynnade i en av Regionplanekontorets största satsningar under 2008, *Ett radikalt miljöombyte*, där 200 politiker och tjänstemän bjöds in till workshopar i en lägenhet i Huddinge. Under 2009 verkade konstnärerna i högre grad individuellt och fokuserade på det sociala perspektivet i regionplaneringen, vilket resulterade i en serie arbeten med titlarna, *Som svampar ur jorden*, *Epiloger* och *Planners and Players*. I slutet av 2009 presenterades hela projektet i en utställning på Kulturhuset i Stockholm med den gemensamma titeln *Att dela ett samhälle*.

Våren 2010 togs beslut i Landstingsfullmäktige om den nya regionplanen för Stockholmsregionen. Den tidigare regionala utvecklingsplanen, *RUFS 2001*, förenade fysisk planering med regionala utvecklingsfrågor. Samhällsplanering är av tradition inriktad på fysisk planering men har under senare år i högre grad kommit att handla även om sociala frågor och social hållbarhet. Planen berör idag frågor kring hur vi bygger nätverk, skapar djupa relationer eller betydelsen av flyktiga sammanträffanden och hur vi formar livsmiljön.

Peter Haglund, projektledare för RUFS, inleder boken med att kort beskriva planprocessen och samarbetet med konstnärerna. Han redogör för hur konstnärernas otraditionella angreppssätt och metoder haft stort värde för RUFS-arbetet. Stefan Jonsson är en etablerad kritiker och debattör. Med utgångspunkt från projektet *Att dela ett samhälle* fördjupar och berör han frågor kring samtida estetiska, intellektuella och politiska diskussioner. Han menar till exempel att en av de svåra utmaningar som offentlig konst har antagit är att ge sinnligt uttryck åt demokratin och att gestalta alternativa framtider; det vill säga det som skulle kunna bli eller det som aldrig blev förverkligat. Jonathan Metzger var tidigare verksam vid Regionplanekontorets avdelning för tillväxt, kompetens och social utveckling. Han beskriver med utgångspunkt från samarbetet med konstnärerna hur konst genom att föra in andra referensramar kan fungera som en form för offentlighet. Hur konsten kan bidra till att skapa rum för öppna och uppriktiga samtal inom en politiskt laddad process. På uppdrag av Konstfrämjandet har Emma Stenström följt *Att dela ett samhälle*. Hon tar avstamp i sitt forskningsområde, kulturekonomi, och betonar likheten mellan konst och samhällsplanering och mellan konstnärs- och forskarrollen. Runt om i Europa finns exempel på

hur konstnärer involverats i samhällsplanering och urbana frågor. Marie Kraft som är verksam vid Svenska institutet i Paris ger i sin text några exempel från Frankrike. Arkitekten och forskaren Catharina Gabrielsson utgår delvis från sitt pågående forskningsarbete, med anknytning till både Istanbul och London, och talar om rummets förmåga att samla och dela, möjliggöra och hindra. Om planering som ett försök att skapa ordning men där det ofta är sidospåren som visar sig vara utvecklingsbara. Susanne Andersson Kopp och Göran Rosander som är representanter för beställarna av *Att dela ett samhälle* intervjuas kring bakgrunden till projektet. Regionplanedirektör Sven-Inge Nylund menar till exempel att konstnärlig kompetens visat sig mycket värdefull för att förstå vilka konstruktioner som påverkar hur vi ser på vår region och dess utveckling. Kulturgeografen Doreen Massey, bosatt i London, är en framstående person inom det sociopolitiska fältet med fokus på globalisering och regional utveckling. Hon ger mot slutet av boken en inblick i komplexiteten kring utvecklingen av en världsstad som London, begreppen rum och plats (space/place) och interaktionen mellan det lokala och det globala.

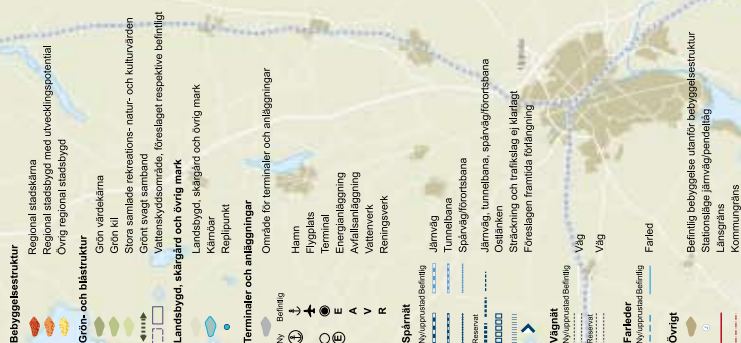
Avslutningsvis vill jag framhålla betydelsen av de medel som avsätts varje år inom Landstinget för den här typen av långsiktigt utvecklingsarbete inom konstområdet. Under ett antal år har jag varit projektledare för olika projekt i Kulturförvaltningens regi, där konstnärer utforskat strategier, alternativa tankesätt och organisations- och produktionsformer. Genom mitt samarbete med olika beställare, arbetsplatser, politiker och tjänstemän framstår konstens betydande inverkan alltmer tydligt. Att skapa nya strukturer och arbetssätt tar tid. Konst är fortfarande en utforskad metod och konstnärer en obeaktad resurs. Vi bygger samhällen, avskiljer, fördelar och pekar ut det som är innanför eller utanför. Människans behov av kontroll och organisation skapar ibland oöverstigliga hinder men också mellanrum, platser och sammanhang för oväntade sammankomster och erfarenheter. Planering är liksom regler och murar något vi samexisterar med, stängas mot, går förbi, omformulerar eller söker nya sätt att förhålla oss till. Det gör oss uppmärksamma på frågan vad det innebär att dela ett samhälle.

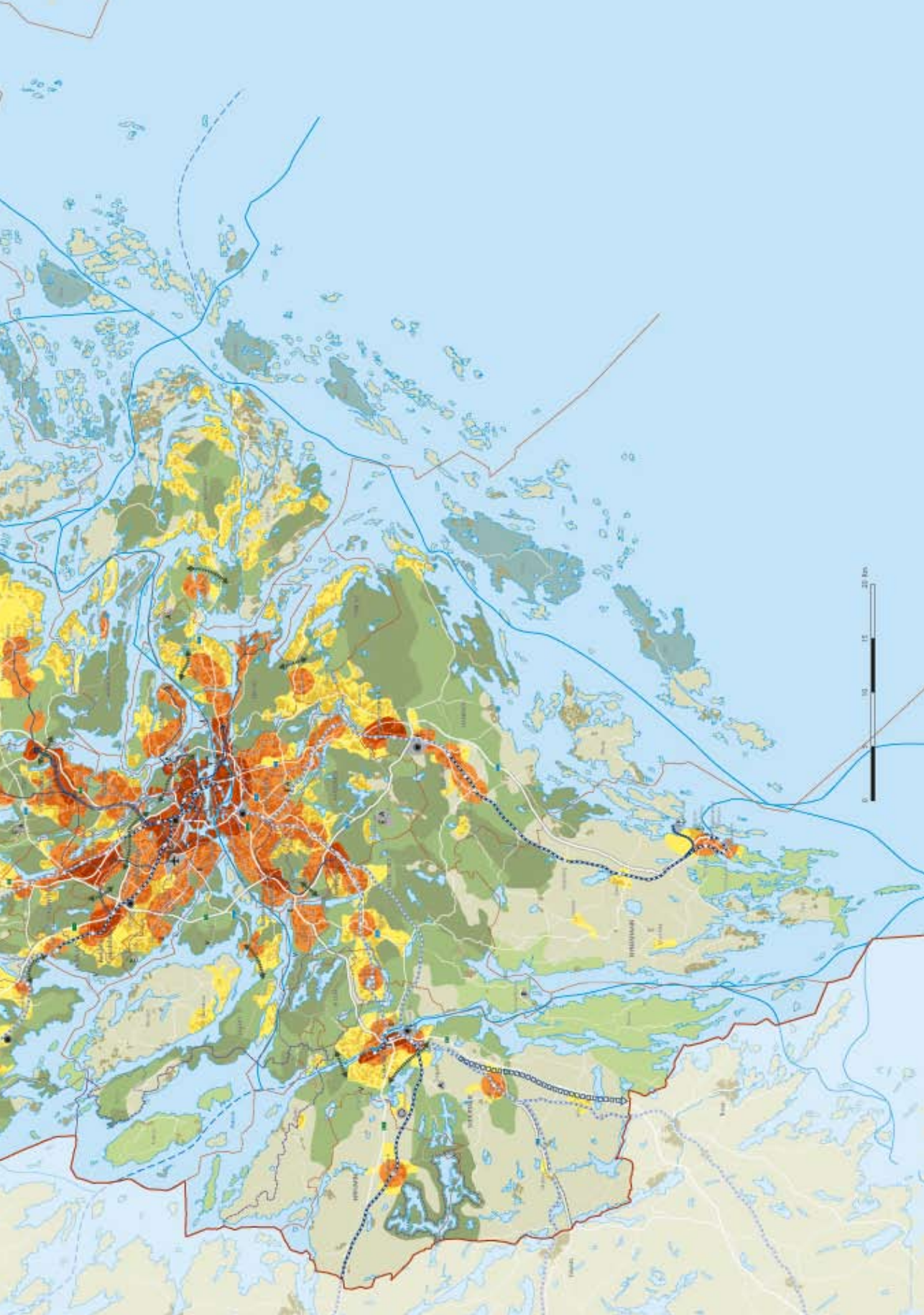
Ann Magnusson

Projektledare för *Att dela ett samhälle*

Ur »Förslag till Regional utvecklingsplan för Stockholmsregionen – RUF 2010«

Plankarta för Stockholms län 2030 ger vägledning i frågor om mark- och vattenanvändning samt lokalisering av bebyggelse och anläggningar. Avgränsningar och sträckningar är schematiska. Plankartan visar regionala prioriteringar mellan olika intressen. Den slutliga avvägningen görs i efterföljande beslut, främst på kommunal nivå.

En process att lockas av och minnas

PETER HAGLUND

Efter en fyraårig planeringsprocess närmar sig ett antagande av den nya regionala utvecklingsplanen för Stockholmsregionen – RUFSS 2010 – som därmed blir den sjätte antagna regionplanen för Stockholmsregionen. Denna gång har processen involverat fler aktörer än tidigare. Processen har också berikats av fler kompetenser än tidigare. Ett nytt inslag i planeringsprocessen är konstnärlig kompetens.

Behov av en gemensam plan

I Stockholmsregionen behöver många olika planerings- och utvecklingsfrågor hanteras gemensamt av många aktörer. Därför har regionplaner tagits fram sedan 1950-talet. Successivt har planeringen vidgats från att ha varit fokuserad på fysiska planeringsfrågor gällande markanvändning och infrastruktur till att också omfatta frågor om social och ekonomisk utveckling. Huvudaktörer i planeringsprocessen är de 26 kommunerna i länet och syftet med den planeringsprocess som bedrivs idag är att lägga grunden för ett kraftfullt och samordnat utvecklingsarbete. Ett viktigt medel är att ta fram en gemensam plan.

Den vision som lagts fast i den nya utvecklingsplanen är att Stockholmsregionen ska bli Europas mest attraktiva storstadsregion. Det är en vision som både förenar och utmanar de många aktörerna i regionen. Ett antal utmaningar måste hanteras när vi försöker närma oss visionen. Utmaningarna framträder när utvecklingsambitioner sätts i relation till förutsättningar, omvärldens påverkan och bedömningar om framtiden.

Följande utmaningar pekar på de spänningar och svårigheter som behöver hanteras:

- Att möjliggöra befolkningstillväxt och samtidigt förbättra regionens miljö och invånarnas hälsa.
- Att vara en liten storstadsregion och samtidigt internationellt ledande.
- Att öka tryggheten i regionen samtidigt som omvärlden upplevs som mer osäker.

- Att minska klimatpåverkan och samtidigt utveckla en tillgänglighet som möjliggör ekonomisk tillväxt.
- Att åtgärda kapacitetsbrister samtidigt som behoven fortsätter att växa.
- Att öppna regionen och samtidigt minska utanförskapet.

Som svar på dessa utmaningar har sex strategier utarbetats i planeringsprocessen. En strategi som har bäring på flera av utmaningarna är att skapa en tät och flerkärning region. Strategin innebär att den centrala stadskärnan ska kompletteras med åtta yttre stadskärnor, bland annat i Flemingsberg och Barkarby-Jakobsberg. Det är en strategi som grundlades redan i arbetet med den föregående planen och som är fortsatt relevant, inte minst för utmaningen att möjliggöra befolkningstillväxt och samtidigt förbättra regionens miljö och invånarnas hälsa. Det är viktigt eftersom regionens befolkningsutveckling bedöms bli fortsatt stark.

Kompetens för en regional utvecklingsprocess

Att som processledare ta fram en regional utvecklingsplan i samspel med ett stort antal aktörer är en omfattande och kompetenskrävande uppgift. Att effektivt dra nytta av den kompetens som finns hos de olika aktörerna i regionen är en stor utmaning. Viktig kompetens finns också hos Regionplanekontoret och de konsulter som kontoret anlitar.

Det handlar dels om att säkra kompetens kring de många olika frågor som hanteras i planeringen, till exempel kring klimatförändringar och sociala utvecklingsfrågor. Kunskaper och rön som gör att planen vilar på en stabil vetenskaplig grund behöver hämtas från en lång rad vetenskapliga discipliner.

Det handlar också om kompetensen att skapa intresse och delaktighet för långsiktiga planerings- och utvecklingsfrågor. Här handlar det mycket om att utveckla intressanta perspektiv och processformer som kan fånga aktörernas uppmärksamhet och engagemang. Det var en förstärkning av kompetens av detta slag som vi såg en möjlighet till genom konstnärlig medverkan. Kunde konstnärernas medverkan bidra till ett ökat intresse och en ökad delaktighet?

Den inledande kontakten mellan Regionplanekontoret och Kulturförvaltningen, som möjliggjorde konstnärlig medverkan, gällde egentligen ett annat ärende. När Kulturförvaltningen också redovisade sina möjligheter att finansiera konstnärligt deltagande i olika landstingsverksamheter väcktes dock intresset snabbt och ett samarbete kom till stånd.

Som processledare är det avgörande att koppla ihop alla aktiviteter som genomförs till att uppfattas som en samlad RUFS-process med ett tydligt mål. Att koncentrera alla tillgängliga resurser till RUFS-processen är också en förutsättning för att den ska få största möjliga kraft. Det var

därför viktigt för kontoret att konstnärernas insats skulle utgöra en del av den samlade RUFs-processen. Inte en aktivitet vid sidan om. De två aktiviteter som konstnärerna har genomfört – *Ett radikalt miljöombyte* och *Att dela ett samhälle* har på ett centralt sätt bidragit till den samlade RUFs-processen.

De inledande diskussionerna med konstnärerna handlade om att hitta en fungerande arbetsrelationen mellan regionplanekontoret och konstnärerna som förenade det bästa från både planarbetet och från konstnärernas arbetssätt. Kontoret är en beställarorganisation med vana att anlita konsulter för olika uppgifter. Relationen till konstnärerna har inte varit ett traditionellt konsultförhållande där en beställare ger ett uppdrag till en uppdragstagare. Konstnärerna har haft en friare roll och deras uppdrag har utvecklats i samspel med kontorets medarbetare. På så sätt har konstnärerna deltagit direkt i mittfåran av planeringsprocessen och deras konstnärskap har kunnat nyttjas bättre än om de hade varit hårt uppdragsstyrda.

En överblickbar process i flera steg

Det övergripande processmålet för RUFs 2010 är att etablera ett kraftfullt och samordnat utvecklingsarbete. Det har därför varit angeläget att aktörer både i och utanför länet känner stark delaktighet i hela planeringsprocessen. Arbetet på både strategisk och operativ nivå har lagts upp med detta mål i sikte. Planen som arbetas fram ska uppfattas som en gemensam plan som många i regionen är beredda att ta ansvar för.

En planeringsprocess i en storstadsregion behöver ha tydliga steg för att bli överblickbar för aktörerna som ska delta och för att ge goda förutsättningar för deras medverkan. Processen för den nya utvecklingsplanen gavs därför ett upplägg som omfattade ett antal tydliga steg på vägen mot en färdig plan.

- Program- och strategifas: april 2006–maj 2007
- Samrådsförslag, samråd: maj 2007–mars 2009
- Slutligt planförslag, utställning, beslut: mars 2009–maj 2010

Regionplanenämnden som leder processen för den nya utvecklingsplanen har under de fyra åren tagit inte mindre än åtta beslut – från beslut om igångsättande till beslut om att godkänna den färdiga planen.

Att hitta inriktningar för utvecklingsarbetet som förenar många aktörer är en stor uppgift och att det finns tid för detta är avgörande för framgång. I varje steg av arbetet sker en *omfattande dialog* med aktörer i Stockholmsregionen och även med aktörer utanför länsgränsen. Dialogen har skett både på tjänstemannanivå och med förtroendevalda. Planeringsarbetet har bland annat utförts i fyra planeringsteam med

deltagare från olika aktörer i regionen. Syftet med planeringsteamen var att ge aktörerna direkta möjligheter att bidra med både kompetens och engagemang i planeringsarbetet.

Under processen har också två formella samråd genomförts, vilket är ett formellt krav för att planen ska få ställning som regionplan enligt plan- och bygglagen. Under samrådsskedet inkom drygt 240 remissvar vilket illustrerar bredden i processen.

Platsen för dialog

Under samrådsperioden (juni–november 2008) genomfördes en rad aktiviteter till stöd för remissinstansernas arbete och för att öka engagemanget för de regionala utvecklingsfrågorna. Konstnärernas bidrag i detta skede (*Ett radikalt miljöombyte*) handlade om att lyfta dialogen utanför de traditionella konferensrummen. Aktiviteten genomfördes i en lägenhet i Huddinge centrum. Grupper, främst bestående av politiker från länets kommunstyrelser, deltog under en halvdag i en sammansatt aktivitet med tre olika workshopar.

Risken för slentrian är uppenbar i en planeringsprocess som genomförs under fyra år. Värdet av variation är därför stort. Det gäller även platsen där dialogen mellan olika aktörer förs. Det är lätt att boka sina egna tillgängliga möteslokaler och planera möten enligt välkända former. Och det handlar inte bara om att variera platsen. Att vi även kan nyttja helt andra lokaler än de traditionella kanske vi inte ens tänker på.

Intrycket efter att ha deltagit i workshopar i lägenheten är att platsen och lokalen påverkar hur dialogen förs. Att ses för dialog i en lägenhet ger en annan inramning och stämning än en traditionell möteslokal. Ett viktigt värde med aktiviteten i lägenheten var också att den byggde mycket på ett aktivt deltagande från alla närvarande, vilket föll väl ut. Det blev en aktivitet som lockade och som bidrog till delaktighet – och som många minns. Den konstnärliga kompetensen i denna aktivitet handlade om att se värdet av en annan plats för dialog och att lägga upp workshopar som skapade delaktighet.

Socialt fokus

En svårighet i regional utvecklingsplanering är att kommunicera och föra dialog kring en bred uppsättning av frågor som dessutom är komplexa och inbördes beroende. Det visuella och påtagliga som vägar och grönområden är ofta det som hamnar i fokus i dialogen. Sociala frågor är jämförelsevis nya i den regionala utvecklingsplaneringen och svårigheten att kommunicera kring dessa är särskilt stor. Janna Holmstedt och Anna Högberg skriver i inledningen till sitt verk *Som svampar ur jorden* att: "begrepp och namn är som kartor: det som kan benämnas finns, 'sätts på kartan'. Det vi inte kan benämna, peka ut eller placera

faller lätt bort. Det förblir svårgripbart eller osynligt”. Konstnärernas aktivitet under utställningsperioden (juni–oktober 2009) inriktades därför på att understödja en dialog kring den sociala utvecklingen i Stockholmsregionen.

De verk som utarbetades inom ramen för den andra aktiviteten som konstnärerna genomförde – *Att dela ett samhälle* – ger alla en otraditionell grund för en diskussion kring social utveckling med nya metoder för att visualisera det sociala perspektivet i regionens utveckling. Även i denna aktivitet var brottet från traditionella angreppssätt och metoder ett stort värde. Det bidrog till intresse och nyfikenhet vilket i förlängningen bidrar till en bättre planeringsprocess. Den konstnärliga kompetensen i denna aktivitet handlade om att utveckla sätt att visualisera komplexa frågor på ett intresseväckande sätt.

Värdet av konstnärlig kompetens

I utvärderingslitteratur talas ofta om det så kallade kontrafaktiska tillståndet, som beskriver vad som hänt om en viss insats inte hade genomförts. Dilemmat är att vi aldrig kan veta detta – vi vet bara vad som verkligen hände. Det vi vet här är att konstnärernas medverkan i planeringsprocessen inneburit att aktiviteter har kunnat genomföras som vi annars inte skulle haft möjligheter till. Men framför allt har aktiviteterna haft ett innehåll som de annars inte skulle haft. Vi kan vara övertygade om att det kontrafaktiska tillståndet hade varit mindre attraktivt. Aktiviteterna har kännetecknats av otraditionella upplägg och byggt på förmågan att inspirera, väcka nya tankar och att visualisera. Är det detta som är den konstnärliga kompetensen?

PETER HAGLUND är huvudprojektledare för RUF5 2010 och chef för avdelningen för tillväxt, kompetens och social utveckling på Regionplanekontoret, Stockholms läns landsting.

ATT DELA ETT SAMHÄLLE

Som växer ur Jorden
Jenna Holmstedt
Anna Högberg

Epilog
Johan Törn

Planners and Players
Monika Marklin
Johan Wärneld

ATT DELA ETT SAMHÄLLE

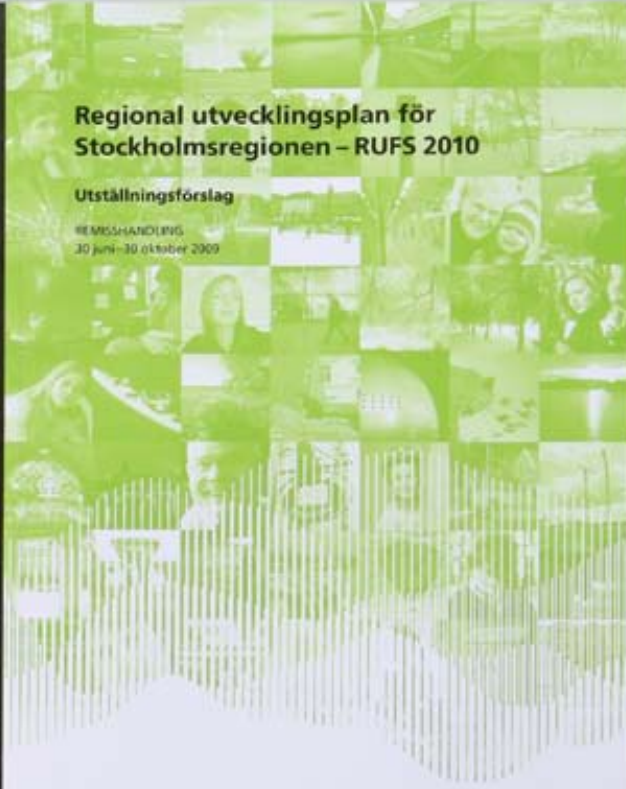
av Jenna Holmstedt, Anna Högberg, Johan Törn och Johan Wärneld

Projektet har genomförts i samarbete med Regionplaneringsenheten

Regionplaneringsenheten i samarbete med Regionplaneringsenheten i Stockholm

Projektledare: Anna Magnusson

Tyckti: Lena Jönsson (2008)

Regional utvecklingsplan för Stockholmsregionen – RUF 2010

Utställningsförslag

REMISSHANDLING
30 juni – 30 oktober 2009

Regional utvecklingsplan för Stockholmsregionen – RUF 2010

Miljökonsekvensbeskrivning

REMISSHANDLING
30 juni – 30 oktober 2009

Ett radikalt miljöombyte

UNDER SEPTEMBER 2008 bjöds 200 politiker och tjänstemän in till workshopar i en lägenhet på Sjödalstorget 17 i Huddinge centrum. *Ett radikalt miljöombyte* utformades av konstnärerna Janna Holmstedt, Anna Högberg, Johan Tirén och Johan Waerndt och genomfördes i samarbete med planerare från Regionplanekontoret.

Klockan nio varje vardagsmorgon under en månads tid anlände grupper av kommunpolitiker och tjänstemän från Stockholms 26 kommuner till lägenheten. De togs emot vid dörren och visades in vardagsrummet där de fick ta del av en kort introduktion till de tre workshopar de skulle delta i. Lägenheten var svartmålad och gav associationer till en svart låda – en färdskrivare – för tillfället transformerad till ett offentligt rum. I november blev den återigen ett privat hem.

Aktiviteterna i lägenheten lämnade både synliga och osynliga spår. De synliga spåren dokumenterades för att spegla ett pågående samhällsbygge. De osynliga spåren bärs förhoppningsvis vidare in i det framtida planeringsarbetet.

Workshopar

I *En plats på kartan* tecknade man bland annat in sina rörelsemönster och ritade subjektiva kartor. Genom att arbeta med subjektiva kartläggningar synliggör man platser och rörelsemönster ur ett livscykelperspektiv och man kan kartlägga lokala resurser och meningsbärande platser ur ett invånarperspektiv. Subjektiva kartor fungerar dessutom som ett komplement till tekniska och statistiska kartor.

I *Agora* relaterade man till frågor inom den regionala planprocessen och förde en djupare diskussion kring glappen mellan vision och verklighet. Hur förhåller vi oss till etablerade och på förhand givna begrepp och ord som används i planarbetet, politiken och det offentliga samtalet och hur omsätts de i praktiken och i vår vardag?

I *En hållbar soppa* fick deltagarna i workshopform försöka koka en soppa, såväl i teorin som i praktiken. Utifrån de 58 åtagandena i planförslaget inför RUFs 2010 prioriterade man, förhandlade med varandra, valde grönsaker och komponerade en hållbar soppa. Vilka ingredienser behövs för att nå visionen om ett hållbart samhälle 2030 och på längre sikt?

Bilder från Ett radikalt miljöombyte

Sidan 21: Exteriör från Sjödalstorget 17 i Huddinge

Sidorna 22–24: *En hållbar soppa*

Sidorna 25–27: *Agora*

Sidorna 28–29: *En plats på kartan*

Sidorna 30–31: Interiör från Sjödalstorget 17, 5 tr i Huddinge

4

och genomför en långsiktig
k.

3

Strategi 2

Uppmuntra nytänkande i offentliga
organisationer.

2

Strategi 2

Stärk regionens position i globa

5

Strategi 3

Säkra och utveckla värdena i mark- och
vattenlandskapet.

4

Strategi 3

Effektivisera energiförsörjningen och ställ
om till förnybara energikällor.

Inspirationer

Sten, vatten
och vind
är det som
gör det

Attis
Fin har
laga mörk

Tom TITT
Se, uppleva & förstå
naturliga saker även från
ett betons horisont.

Tjockt Naturpark

- Natur
- Träd
- Fukt

Frysigt

- Armerlunda
- Många olika aktiviteter
- Spännande för många olika grupper

Drottningholm
Arkitektur
Vatten
Grönt

Paradiset
TÄRNTÄR - MÅNEN

Kärl
Bor historier
Björnkärl

Tjockt
Bortom det som vi tänker

Lärarutbildning
Såsom
Barnskole och
skola

Stockholms ytterskär
to Huvudskär

- 360° horisonten
- kontrast till citykärnan
- unikt

Sjön Vingen

* Rindvatten

* Naturupplevelse

* Tystnad

Sommarsvinter

Häringe Går

- Lång

- Vår

- Stort

Gröndal, Himmelsö

Östergård
- naturupplevelse
- stora skolor, men
- inte så mycket
- naturpark

Äta gott,

Besök på naturpark

Njuta, arbeta

Lax på ett

historiskt och

Vindens Vind

Blossar

förändring

Vacker

gott fikar & vin

Entrepreneurialitet
Personlighetsdrag

Tvinga? Beträdda? Beror på sammanhang
Ser ut, rösten, håret, typ av bostad
Hera ideologier, kultur
Förväntningar på ideologier
röster
administrativa indelningar
situationen - för det är ju inte
övertygelse till mig

NORR-ÖDER
KONFLIKT?
EVENNINTE
HUR KANNA STORA
MINDREASTOR ONSKA
STICKA UPP
HUGGSEXA
JÄRSEL VÄRDE
SÅ GÅ I SÅ
HUR GÅTT BAK
BLAND...

ANVÄR
VAD SKÄPAR FOLK HUR
SÅ MYCKET VÄRDE
DET FINNS 70 RÖSTER FÖR ALLT
VÄRDEDET DET ÄR FÖRSLAGET
MEN DET SÅGAS NORR
HUR ÖRNING

värdehandla
hur mycket för
Hörsamhet
Partiernas idéer
Samarbete, Öm
Förståelse
Kundtjänst
Tjänster
När B. är
ett begrepp
Begränsat
förändring

Samla ruten

100m
100m
100m

OKAMNARBYHÖJDEN

Ringad
Ringad

160m

Tyresö C

Lärnivalik

Här står alla punkter mellan maskinerna!
För att kunna göra det som du vill - det är
Lärnivalik!
För att kunna göra det som du vill - det är
Lärnivalik!
För att kunna göra det som du vill - det är
Lärnivalik!

kreativa närmare
du öpnar en integration
framtida - skapa sitt eget
jobb - möjlighet att ha ett

entreprenörskap //

kreativitet

aktivering / förändring

det är att öppna dörrar

14 ha öppna dörrar

ANTAL?

FÖR VILKA?

NÄR I TIDEN?

AV IEM / FÖR IEM

HUR SER VÄRLDEN UT

man kommer sen in i

Rätt till - Delaktighet

Tolv sätt att dela ett samhälle

STEFAN JONSSON

"I alla samhällen finnas gemensamhetsanordningar för invånarnas nytta och trevnad. Somliga av dessa anordningar såsom arbetslokaler, skolor, affärer m.fl. ha genom sin praktiska betydelse del i orsaken till samhällets uppkomst. Andra åter, till vilka parker, idrottsplatser med flera rekreatiansanläggningar höra, ha blivit en följd av samhällsbildningen."

Holger Blom, *Den offentliga parken*, 1948

1. Lägga golv

Någon har lagt ut en svart matta på Sergels torg. Fotgängarna som tvärrar över stenläggningens svarta och vita trianglar noterar att en del av platsen fått ny beläggning. De flesta skyndar vidare. Andra sätter försiktigt ner fötterna på den mjukare ytan, som om de beträdde ett svart hål eller golvet i ett rum. Barnen har lättast att förstå vad det handlar om. De skuttar in på mattan och spårar dess former med sina kroppar. En grupp tonåringar slår sig ner. Även de fattar. Stadsrummet har fått ett nytt rum, den offentliga platsen mer plats. I rummet och på platsen gör de sig hemmastadda, som om det just där och just nu är avsett just för dem. På och omkring mattan uppstår en ny social situation, kanske ett miniatyrsamhälle, som sedan löses upp lika snabbt som det grundades.

Ibland krävs inte mycket för att upprätta en gemenskap. Det räcker att placera några löpmeter svart heltäckningsmatta på Sergels torg, så får några människor en ny inramning, en ny plattform och ett nytt perspektiv på den omgivande staden.

Den svarta mattan låg på Sergels torg från gryning till skymning under en dag, samtidigt som en kamera på Kulturhusets fasad filmade förloppet. Förstod personerna som stannade upp eller skyndade förbi att de deltog i ett konstverk och en konstnärlig process? Sannolikt inte. De ägnade inte en tanke på att de blev en del av konsten. Lika litet brukar vi reflektera över att vi dagligen deltar i ett samhälle och en social process.

Poängen med den svarta mattan var att göra oss medvetna om den saken. Precis som mattan som en dag var utlagd på Sergels torg så är även

samhället utlagt åt oss, så att vi ska ta det i anspråk och göra oss hemmastadda där, eller hålla oss på avstånd. Och lika litet som fotgängarna reflekterade över skälet till den svarta mattans existens, så tänker vi inte alltid på att det kringliggande samhället är utlagt framför våra fötter från den dagen då vi föds, och planerat in i minsta detalj. Lägg ut samhällsmattan på ett annat sätt! Då förändras vårt liv och hur vi delar samhället med varandra. Tanken är svindlande. När vi vandrar över torget fullbordar vi med våra rörelser de rörelser stadsplaneraren en gång utförde när han ritade ut torgets sträckning mellan koordinaterna på sitt vita ark. Arbetarna som byggde torget var länge inskrivna i samma system. Tusentals människor som rör sig i olika riktningar över och längs med torget följer utan att veta om det regianvisningar ur ett manus författat av en anonym makt. Cirklarna vidgas. Varje rörelse, från det vi lyfter på telefonluren tills vi joggar runt motionsslingan, är planerad, förberedd och uttänkt av andra. Samtidigt har vi möjlighet att springa åt fel håll i slingan, eller röra oss oförväntat i staden. Vi kan gå på händer över Sergels torg eller sätta oss på mattan.

Mattan var utlagd av en grupp konstnärer – Anna Högberg, Janna Holmstedt, Johan Tirén och Johan Waerndt – som i ett par års tid deltagit i samhällsplaneringen. Genom sitt diskreta ingrepp på Sergels torg visade de vad konst har att göra med samhällsplanering. Under en dag, på en begränsad yta, *planerade de om* den kanske mest centrala platsen i Sverige. Konstens geometri lades ovanpå den offentliga platsens geometriska mönster, som i sin tur låg ovanpå stadsplaneringens geometri. Genom kontrasten dem emellan syntes plötsligt vad samhällsplanering egentligen innebär.

De fyra konstnärerna har alltså deltagit i samhällsplaneringen, närmare bestämt i utredningsarbetet inför Stockholmsregionens nya utvecklingsplan som tagits fram av landstingets regionplanekontor. Vad har konstnärerna haft där att göra? I någras öron låter det måhända absurt. För andra verkar det utopiskt. Åter andra kanske bara rycker på axlarna.

Låt oss därför reda ut sambandet mellan konst och samhällsplanering för att sedan närma oss samhällets mysterium. Hur tar konsten del i utformningen av samhället? Som vi ska se kan konsten visa hur samhället delas – hur det delas in, delas upp, delas av och ibland också delas ut. Och om vad handlar samhällsplanering, om inte just en ständig indelning, uppdelning, avdelning, utdelning och fördelning av mark, luft, vatten, bostäder, vägar, skattemedel, kommunikationsleder, arbetsplatser, hälsovård, fritidsanläggningar, skolor, människor, djur, växter eller gemensamma resurser?

2. Granska framtiden

För att skapa en förnuftig fördelning av samhällets resurser behövs kunniga kvinnor och män, specialister. Därför sköts samhällsplaneringen i regel av statistiker, arkitekter, ingenjörer, ekonomer, infrastrukturexperter, demografer och andra *framtidssbyggare*, för att använda det epitet som Erik Langby, ordförande i Regionplanenämnden, använder när han presenterar den stora planen för hela Stockholmsregionens framtid, *Regional utvecklingsplan för Stockholmsregionen, RUF 2010*, som laget av framtidssbyggare på Regionplanekontoret färdigställt i en process där alltså även några konstnärer funnits med.

Framtidssbyggare? Det står en bild av blanka lyftkranar mot en klarblå himmel kring ordet. Det för också tankarna till snygga diagram med färggranna staplar, kurvor och cirkelsektorer. Ordet andas optimism och modernitet. Det doftar daggfrisk gryning, om än blandad med lukten av konsultjargong.

Kanske skulle även konstnärerna Anna Högberg, Janna Holmstedt, Johan Tirén och Johan Waerndt vilja kalla sig så. Men smaka på orden: riksbyggare, nationsbyggare, framtidssbyggare. Sådana titlar tillkommer bara däckkraftiga furstar. De är vikta för den utvalda skara av män som haft makt att bygga om världen, och som gärna velat bygga en ny. Resultatet har ibland varit gott, ibland ont och oftare mitt emellan, men allra oftast har arbetet fått avbrytas innan framtiden blivit färdig. Att bygga framtid tar ju lång tid, och är kanske när allt kommer omkring ett projekt som, likt moderniteten själv, alltid förblir ofullbordat.

Så vad kalla konstnärerna Högberg, Holmstedt, Tirén och Waerndt, som alltså haft ett lillfinger med i den process som lett till att hela Stockholmsregionen fått en ny utvecklingsplan som framöver kommer att påverka tusentals små och stora beslut på kommunal, regional och statlig nivå? Låt oss kalla dem framtidssgranskare.

Till skillnad från framtidssbyggarna, som enats om en enda plan som slår fast vilka mål som bör styra framtidssamhället och vilka åtgärder som bör användas för att nå dem, försöker de fyra konstnärerna granska alternativa scenarier. Kanske uppfinner de rent av ytterligare någon framtid som i deras ögon *borde* finnas. Konstnärerna går dessutom bakåt för att ringa in framtider som en gång fanns. De har studerat de framtidsplaner som gårdagens människor hade i huvudet och ville bygga, men som sällan blev av, eller inte blev som de tänkt sig. Johan Waerndt återbesöker till exempel det märkvärdiga 1960-talet, i en undersökande videoessä han gjort tillsammans med Monika Marklinger. Filmen heter *Planners and Players* och har fokus på Skärholmen. Filmens röster och bildsekvenser artar sig till en utgrävning i förortens olika sediment. Från att ha grundats som modellstad för den bilburna lägre medelklassen nådde Skärholmen snart status som en av landets mest utskälda

förorter ("Riv Skärholmen!" skrev Lars-Olof Franzén i Dagens Nyheter), innan nya visioner tog vid som steg för steg förvandlat orten tills den idag gärna ses som "Skandinavien mest attraktiva och största område inom familjeshopping". Och likväl förblir Skärholmen samma plats som förut, kanske mer på grund av sina invånare än på grund av stadsplanerarna. Man kan inte annat än hålla med Torsten Westman, före detta stadsbyggnadsdirektör i Stockholm, som yttrar sig i *Planners and Players*: "Det är svårt att planera på lång sikt. Det är det verkligen."

Å ena sidan framtidsbyggarna, samhällsplanerarna i officiell mening. I Marklingers och Waerndts film får de komma till tals. De berättar om sitt svåra uppdrag, att enas om en realistisk vision av hur regionens framtid bör se ut. De talar om hur idéerna vänt. Där det en gång fanns en vilja till storskalig planering för allmänhetens bästa finns idag en lyhördhet för allehanda kommersiella aktörer, som i slutna rum gör upp med politikerna om stadens framtid.

Å andra sidan framtidsgranskarna, en grupp konstnärer som deltar i processen. Till deras uppgifter hör att gestalta alla de alternativa framtider som *skulle kunna* bli till, men som läggs åt sidan till förmån för den framtid som slås fast i planen. De fäster också uppmärksamhet på alla de framtider som förr i tiden tycktes möjliga, men som fick maka på sig för att vi skulle få det samhälle vi fått. Säkert lever än i dag dessa bortvalda framtider kvar, en bit under samhällets yta, som oförlösta möjligheter möjliga att ta i bruk av morgondagens generationer. Så kan man också betrakta Johan Tiréns bidrag till utvecklingsplanen. Hans femton affischer framkallar en nostalgi inför alla vackra samhällsvisioner som passerat revy och spelats bort.

3. Söka det möjliga

Dessa konstnärer har gjort vad konstnärer bör och brukar göra. De har ägnat sig åt den estetiska reflexionens huvuduppgift. De har synat den samhälleliga verklighet som breder ut sig omkring oss i ljuset av alla de möjligheter som förblir oförverkligade. Bara detta är i sig ett tillräckligt skäl för att konsten ska sitta med vid ritbordet där samhällets framtid planeras. Den österrikiske modernisten Robert Musil talade en gång i tiden om "möjlighetssinne". Framtidsgranskarna äger ett sådant. De har förmågan att inte bara föreställa sig det som är, utan också det som kunde vara. De vet, som Musil skrev, att "inte fästa större vikt vid det som är, än vid det som inte är". Sådana möjlighetsmänniskor, fortsätter Musil, "lever liksom inspunna i en skirare väv, i en väv av inbillning, fantasi, drömmeri och konjunktiver".

Genom att insistera på att det finns flera möjliga världar och färdriktningar att välja emellan, försäkrar sig möjlighetsmänniskan och framtidsgranskaren om att framtidsbyggarna verkligen granskat alla möjlig-

heter som existerar, innan de skrider till beslut och klubbar den möjlighet som koras att bli morgondagens verklighet.

Förmodligen har det alltid varit konstens uppgift att väcka människors föreställningar och fantasier om allt som kunde vara i stället för det som är. Kanske kan man rent av påstå att detta är konstens och den estetiska fantasins själva mening och jag ska strax förklara varför denna uppgift i dag är mer angelägen än någonsin.

För var det inte därför som filosofen Platon, när han föreställde sig det fulländade samhället, proklamerade att poeter och konstnärer inte var tillåtna där? I Utopia råder förbud mot konst och poesi. Förklaringen till detta, hävdade författaren Franz Kafka en gång, är förstås att poeterna och konstnärerna lär medborgarna att tänka annorlunda, att använda sin fantasi för att drömma fram alternativa världar och nya samhällen. Det som enligt republikens härskare var en fulländad stat skulle i det perspektivet framstå som en möjlighet bland många andra, och kanske inte ens som den bästa.

Fast här stöter vi på en paradox. Om inte den perfekta staten har plats för konstnärer och poeter, då skulle det inte heller finnas några dikter eller konstverk som skildrade hur det är att leva där, och kanske inte några berättelser eller avbildningar överhuvudtaget. Det skulle kort sagt inte finnas några beskrivningar av hur det är att leva i det fulländade samhället, vilket i sin tur skulle hindra invånarna där från att förstå sin egen perfektion och sina egna privilegier. Skulle de alls vara medvetna om att de levde det perfekta livet, om de inte hade tillgång till bilder, berättelser och framställningar som hjälpte dem att greppa sin egen överlägsna livsform?

4. Fixa lokal

Låt oss nu bege oss till ett annat torg, Sjödalstorget 17 i Huddinge. I fastigheten ligger en ordinär trerummare som Anna Högberg, Janna Holmstedt, Johan Tirén och Johan Waerndt förvandlade till experimentlåda. De målade lägenheten svart invändigt och lät lägga in en svart heltäckningsmatta – just det, samma matta som sedan hamnade på Sergels torg. Till denna svarta lägenhet bjöd konstnärerna och Regionplane-kontoret sedan in politiker, tjänstemän och experter för att dryfta Stockholmsområdets utveckling. Den slutliga utvecklingsvisionen är stor-slagen. Stockholm ska bli ”Europas mest attraktiva storstadsregion”, varken mer eller mindre, enligt RUFS 2010.

Attraktiv för vem? vill man fråga. Utvecklingsplanen lämnar egentligen inga svar.

I vetenskapsteorin talar man om den svarta lådan. Det är en beteckning på besluts- och kunskapsprocesser som är så svåröverskådliga att man inte kan klargöra hur de ser ut. Allt man vet är att man stoppar in

något i den ena änden och att det sedan matas ut ett resultat i den andra.

Lägenheten i Huddinge fungerade lite som en sådan låda. Visserligen ägde bara en del av regionplanekontorets alla aktiviteter och samtal rum där, men man kan se lägenheten som en symbol för planeringsarbetet i dess helhet. För man kan tänka sig att det är ungefär så det går till: man stoppar in en handfull experter, tjänstemän och politiska direktiv i ena änden. Efter ett par år trillar en ny utvecklingsplan ut i andra änden.

Hur gick det egentligen till? Det är svarta lådans hemlighet. I efterhand är det svårt att rekonstruera förloppet. Men någonstans i utredandets, planeringsmötenas och beslutsprocessens dynamik tar morgondagens samhälle form, där stakas principerna ut för vad som är möjligt, men också vad som är omöjligt.

Med sin svarta låda med dess svarta matta skapade alltså framtidsgranskarna en symbol eller sinnebild – en bild som kan gripas av sinnena – för vad samhället är och hur planeringsprocessen går till. Under sammanträdena uppmanades alla deltagare att skissa och skriva på lägenhetens svarta väggar. När sammanträdena var avslutade doku- menterades väggarna. Den svarta framtidsverkstaden i Huddinge fungerade som färdskrivaren i ett flygplan – den svarta lådan – som man kan återvända till om man vill undersöka hur samhället kom att följa en given kurs snarare än en annan. Och om samhället skulle krascha? Då kan man ta fram den svarta lådan och avläsa var det ödesdigra felet byggdes in i konstruktionen.

5. Intra distans

Konstnärerna förvandlade lägenheten till en svart behållare. I de tre rummen pressades den politiska processen samman till ett komprimerat av samhällets framtid. Lägenheten gav en främmande inramning inte bara åt politikernas och tjänstemännens vardagslunk, utan också åt den konstnärliga processen.

Konstens favoritplats var länge konsthallens vita kub, i regel belägen i stadens elegantare områden, knappast en svartmålad lägenhet i förorten. Anna Högberg, Janna Holmstedt, Johan Tirén och Johan Waerndt tillhör den växande skara av konstnärer som sedan 60-talet lämnat museets tomma, vita, rymliga gallerier. De ställer sig hellre i historiens vind. De trivs när de får trängas med samhällsorganisationen i en dunkel trerummare.

Traditionellt sett har konstnärer haft svårt att uthärda den politiska processens invecklade förhandlingar, tandlösa kompromisser och blodlösa rapporter. Likaså har den politiska apparatens personal haft svårt att tåla konstnärernas ansvarslösa sinnelag och kritiska blick. Till den modernistiska konstnärsrollen hörde nämligen en dos förakt för vardagen och det omgivande samhället. Det är en hållning som i hög grad

lever kvar. På det hela taget är den berättigad. Samhället har brister, lever sällan upp till sina ideal och behandlar många illa. Konstens relativa oberoende av samhället har gjort det möjligt att anmärka på eländet och peka ut bättre visioner. I sin avantgardistiska gestalt har konstnären rent av lanserat förslag på radikala samhällsreformer. Några har till och med förespråkat en revolution av hela mänsklighetens sätt att vara och leva. De har med andra ord velat överta samhällsplanerarnas och framtidsbyggarnas roll för att skapa nya bilder, former, livsmiljöer, sociala ritualer och erfarenheter som skulle förädla medborgarna och träna dem till det bättre livet i det fulländade samhället.

Har konstnärerna Anna Högberg, Janna Holmstedt, Johan Tirén och Johan Waerndt makt att förändra världen? Eller ligger makten i händerna på landstingspolitikerna, som godkänner den nya utvecklingsplanen? Som vi snart ska se ligger makten över samhället ytterst i allas våra händer, även konstnärernas. Alla har möjlighet att förändra, det gäller bara att rulla ut mattan på rätt sätt. Tack vare den position som konstnärsyrket givit dem – på avstånd från de dominerande makterna, i samhällets kritiska utkant, som möjliggör synskärpa och gestaltungsformåga – har konstnärerna kunnat granska de alternativa framtider som diskuterats på regionplanekontorets sammanträden. De har bedömt dem. Men framför allt har de kunnat använda sig av dem som material för att framställa sina egna idéer om samhällets framtid. Av deras arbete lär man sig att konsten kan tränga djupare ned i samhällets mysterium än vad politiker och tjänstemän förmår. Detta är ett annat skäl till att konstnären är en oumbärlig del av samhällsplaneringen. För det är endast tack vare hans eller hennes sociala fantasier som vanliga människor kan begripa vad den regionala utvecklingsplanen ytterst handlar om: den *svåra konsten att dela ett samhälle*.

6. Söka grunden

Låt oss återvända till en urgammal fråga. Varför finns det konst? Vi vet nog svaret. Vi vet *varför*, men vi vet inte *hur*. Vi vet varför det finns konst, men inte hur den fungerar. Så varför finns konst? Därför att folk ska kunna få syn på sig själva. Därför att de ska få syn på något mera av sig själva än vad de ser när de tittar i spegeln. Därför att de ska få syn på det som ligger undertill och inuti dem själva. Och därför att de ska få syn på allt som ligger utanför dem själva, deras egen plats i världen och det som ligger bortom räckvidden för deras sinnen. Dessutom finns konst därför att folk ska få syn på alla upplevelser och händelser som gjort dem till dem de är. Och konst finns därför att de ska få syn på mönstret i virrvarret av alla möjligheter som sträcker ut sig framför dem och löper vidare mot framtiden. Därför finns det konst. Vi vet varför. Men vi vet inte hur den fungerar. Vi vet dock *att* konst fungerar, för om den inte fungerade

vore den inte konst och då skulle människor inte få syn på sig själva.

Människan har kort sagt uppfunnit konsten för att lära känna sig själv, platsen hon befinner sig på, vägarna som ledde dit och alla tänkbara vägar som löper därifrån och ut i vida världen. Så varför finns då konst? Därför att människorna ska få syn på allt som omger dem, finns inom dem och gjort dem till det de är. Låt oss kalla det samhället.

Samhället består av människor, men inte bara av människor utan av något större, som välver sig omkring dem, som formar deras rymd, som tränger sig på och känns behagligt, ibland också obehagligt, som hörs genom trafikbruset, men även i själva bruset, som kan lukta illa eller dofta gott men som människorna alltid märker som en vittring. Funnes inte konsten – sagorna, historierna, bilderna, sångerna, musiken – skulle folk knappast kunna skapa sig en föreställning om det osynliga medium som omger dem var de än befinner sig och som gör dem till människor.

De tidiga sociologerna – Georg Simmel, Émile Durkheim, Ferdinand Tönnies – förstod detta. Man kan rent av säga att skälet till att de grundade en ny vetenskap, sociologin, var att de hade upptäckt ett nytt ämne eller medium som inte lät sig reduceras till den ansamling av varelser, föremål, handlingar och inrättningar som lät sig observeras. Detta nya ämne var samhället.

7. Väcka lidelsen

Efter att artonhundratalets tänkare hade upptäckt samhället och gjort det till föremål för en ny vetenskap projicerade man det gärna bakåt i historien. Man tog för givet att de som under lång tid delat samma statsbildning, språk, ursprung och nationalitet också delade samhälle. Åtminstone i den rika västvärlden kom ordet samhälle att syfta på nationalstaten, den samhällsform som växte fram i Europa efter 1648 och blev den förhärskande statsformen efter 1800-talets borgerliga revolutioner, och som under efterkrigstiden förverkligades globalt. Nationalstaten var i sin tur förbunden med en nationalistisk idé enligt vilken medlemmarna i nationen också delar språk, ursprung och etnicitet. Samhället blev alltså ett samhälle på grund av att dess medlemmar såg likadana ut, talade likadant och regerades av en och samma furste.

Många samhällsvetare har betonat att vi i dag står på tröskeln till en epok där politiska, sociala, kulturella och ekonomiska verksamheter inte längre primärt organiseras av vare sig nationen eller staten. De struktureras inte heller, som förut ofta var fallet, av klasstillhörigheten. Ekonomiska och politiska förändringar har minskat tilltron till den framstegsidé som kännetecknade arbetarrörelsen, men också till idén om en homogen nationalstat vars invånare delar samma historia och arbetar mot ett gemensamt mål. Numera är både arbetarrörelsen och nationalstaten förvandlade till behållare i vilken man finner en des-

orienterad befolkning som styrs av en rad motstridiga politiska projekt och ofta organiserar om sig i hägnet av sin etnicitet eller sin religion.

Kategorierna klass, nation och stat, som en gång dominerade historikernas och samhällsvetarnas förklaringsmodeller, har därför mist mycket av sitt förklaringsvärde. Samhället framstår därför som ett abstrakt och gåtfullt fenomen. De som har till uppgift att studera och planera samhället ser sig tvingade att återvända till de gamla sociologernas grundfråga. Vad betyder ordet samhälle – när vi inte längre kan hänvisa till nationalstatens strukturer, när dess medlemmar talar olika språk, när de har olika ursprung, olika traditioner och härleder sina ursprung till många olika "samhällen"?

Sökandet efter svar på sådana frågor har de senaste åren förändrat samhällsdebatten, konsten och kulturlivet i gemen. Vi ser allt fler analyser av hur "globaliseringen" undergräver äldre sociala identiteter grundade i nationen, klassen och territoriet. Vi ser även allt fler beskrivningar av de sociala och psykiska konsekvenserna av denna upplösning. Men vi ser också undersökningar av hur folk trots sönderfallet förmår upprätthålla sitt sociala liv. Numera intresserar sig många forskare, konstnärer och intellektuella för de mänskliga relationernas mikrodynamik. Många sänker sig till det lokala planet för att utforska vad de kallar det civila samhället. Detsamma gäller dagens samhällsplanerare, framtidsbyggarna. I den nya utvecklingsplanen för Stockholmsregionen fäster man stor vikt vid det så kallade "sociala kapitalet". Hur uppstår och upprätthålls goda mellanmänniskliga relationer, trots att samhällsstrukturererna faller sönder som länge gett medborgarna självkänsla och identitet?

I det ljuset kan man förklara varför *känslorna* och *lidelserna* återvunnit sin ställning som teoretiska kategorier. Lidelserna, det vill säga det sociala livets affektiva och emotionella element, tillhandahåller ett tänkbart svar åt samhällsteoretiker som söker besvara sociologins grundproblem: varför, och hur, förenar sig människor i kollektiv? Hur förklara förmågan att vidmakthålla en gemensam väv även i frånvaron av de politiska institutioner och sociala strukturer som under lång tid betraktats som oundgängliga för varje samhälle? Svaren ser olika ut. Filosoferna Gilles Deleuze och Félix Guattari har framhållit begäret eller lusten som det sociala livets urkraft. Filosofen Martha Nussbaums har velat återerövra kärleken som social kategori. Kommunitarianerna å sin sida har velat ge en bild av hur det civila samhället hålls samman av lojalitetens och förtroendets band. Sociologen Robert Putnam har pekat på tilliten människor emellan som samhällets viktigaste tillgång. Dessutom finns otaliga studier av etnisk nationalism och religiös fundamentalism som visat hur sådana rörelser, även om de för yttervärlden ter sig som ett stort hot, är en källa till mening och sammanhållning för sina anhängare.

En sak förenar dessa olika forskningslinjer: intresset för emotionernas betydelse för sociala institutioner och politiska förändringar. Socialpsykologen Serge Moscovici har rent av hävdad att "samhället uppstår ur vårt inre". De grundläggande banden mellan människor, påstår han, "är inte så mycket en blandning av intressen och tankar som själva lidelsernas rörelse. Det är de som driver människor att delta i det fenomen som i grunden förblir ett mysterium – det kollektiva."

8. Plocka svamp

Anna Högberg och Janna Holmstedt talar i sitt verk inte om "de lidelser som flyter genom våra liv". Men de ringar in en annan osynlig kraft. Denna kraft ligger under samhällets synliga institutioner och får nya allmänningar att växa upp "som svampar ur jorden". Högberg och Holmstedt liknar samhällets urämne vid svamparnas mycel, som breder ut sig under jorden och bildar en förutsättning för snart sagt allt som sker ovan jord. Det vi ser som svamp, som över natten skjuter upp ur marken, är egentligen bara fruktkroppar som släpper ut sporer som i sin tur bildar nytt mycel. I analogi med detta är allt som syns i samhället – från kommunhuset och skolan till VVS-ledningar och fläktintag – endast det synliga uttrycket för något osynligt och mer beständigt: ett osynligt nätverk av mellanmänskliga relationer som bildar en förutsättning för hela samhällets liv.

I sina sex fallstudier kartlägger Högberg och Holmstedt samhällets förutsättningar: rådslaget, nätverket, parken, skolan, konsthallen och festivalen. Vart och ett exemplifieras av ett evenemang, en verksamhet eller institution, från rådslagen i Sigtuna kommun över Konsthall C i Hökarängen till Pridefestivalen i Stockholm. Allesammans berikar regionens samhällsliv. Alla främjar medborgerligt deltagande och demokrati. Alla utvidgar offentligheten – och alla visar sig förutsätta ett starkt och finmaskigt nätverk som binder samman olika människor, föreningar och institutioner. Så ger Högberg och Holmstedt sin egen definition av vad som göms under begreppet "socialt kapital". Viktigast av allt: de förklarar vad samhället är för något: en tät väv av trådar som löper strax under världens yta och knyter in alla människor i gemenskap. Vad den regionala utvecklingsplanen alltså främst borde handla om är hur man kan främja och göda mycelet som får offentligheten att blomstra.

Den som begrundar Högbergs och Holmstedts sex planscher drar slutsatsen att samhället egentligen finns i mellanrummet mellan våra kroppar och institutioner. Dessa mellanrum skiljer oss åt samtidigt som de för oss samman. Samhället är dock mer än mellanrummen, för samhället finns också inuti kropparna. På dessa planscher ser man kort sagt att samhället består av relationer. Först kommer relationerna som knyter samman människor och grupper med varandra.

9. Träda i förbindelse

I dag stöter man ofta på tanken att samhället är summan av sina individer. Inget kunde vara mer bakvänt. Samhället kommer först, sedan kommer människan som individ. Det är egentligen en självklarhet, men måste upprepas: ingen människa kan bli till utan föräldrar eller andra som fostrar henne, ger henne näring, lär henne tala och överför sina vanor, tänkesätt och rörelser till henne. För att en person ska kunna kliva åt sidan och känna sig som individ fordras att hon redan etablerat ett fast förhållande till andra. Varför känner vi oss emellanåt ensamma? Därför att det outtalade grundläget är att vi är i gemenskap. Det var något i den stilen som Karl Marx menade när han definierade människans väsen som ett ”knippe av sociala relationer”.

Men biologin då? Generna? Naturligtvis har även de stort inflytande över människans ”livschanser”, som det talas om i den regionala utvecklingsplanen. Men biologin och generna är i sin tur ett resultat av alla sociala relationer som funnits under mänsklighetens långa utvecklingshistoria. Och på den enskilda människans nivå anger generna endast en töjbar ram, fast likafullt en ram, för hur långt hon kan utveckla sina förmågor. Huruvida hon verkligen lyckas utveckla dem beror på i vilken mån samhället hjälper henne just ”att frigöra sina livschanser”, som det heter i RUFSS 2010.

Om samhället består av relationer och om människan som individ uppstår ur dessa relationer, så betyder det att samhället inte kan beskrivas genom att beskriva vilken sorts människor som bor där. I stället måste man som Högberg och Holmstedt ringa in relationerna dem emellan. De första sociologerna gick tillväga på det sättet. Georg Simmels sociologi, till exempel, artar sig till en väldig inventering av alla de former som mellanmänskliga relationer kan ta sig. Han urskilde en rad grundformer som kunde användas för att karaktärisera mellanmänskliga relationer: överordning eller underordning, likhet eller olikhet, enkelhet eller mångsidighet, täthet eller gleshet, avstånd eller närhet och så vidare. Varje samhälle kunde beskrivas som tenderande åt än den ena, än den andra formen av relationer.

Tittar man närmare på dessa kategorier märker man att de allesammans betecknar olika sätt att dela in och dela av människorna på det sociala fältet, så att olika grupper förs ihop eller förs isär. Samhället får sin struktur av hur människorna på detta sätt följer de förhärskande avdelningarna och indelningarna. Så delas exempelvis medborgarna in efter sin likhet eller olikhet eller efter olika sorters över- och underordning. Platser å sin sida avdelas beroende på om de är homogena eller heterogena, enkla eller sammansatta; och resurser fördelas beroende på hur man önskar förändra dessa relationer, för att till exempel förtäta eller glesa ut de mellanmänskliga relationerna. På så vis lär sig med-

borgarna att dela sitt samhälle i enlighet med redan givna indelningar, som slår fast vad några har del i och vad andra saknar. Blir dessa indelningar alltför stränga eller orättvisa, märker medborgarna att de inte längre delar samma gemenskap. Snart spricker samhället itu.

10. Vända tiden

Eller har samhället redan spruckit? Johan Tirén har gjort femton affischer som citerar valda delar av RUFSS 2010 och låter illustrera textavsnitten med skenbart instruktiva piktogram. Affischerna kortsluter samhällsplaneringens kronologi. Att planera är att formulera sig i futurum. Så talar den officiella utvecklingsplanen om framtida samhällsmål: "Det ska råda en stark social sammanhållning ... och förtroendet för samhällsorganisationen ska vara högt. Alla ska känna sig trygga ... Jämställdhet ska råda." Tirén vänder planeringsprosans tempus. Han beskriver samma samhällstillstånd, fast som del av det förgångna: "Det rådde en stark social sammanhållning. Förtroendet till samhällsorganisationen var högt. Jämställdhet rådde. Alla var trygga."

Det som ligger i framtiden visar sig plötsligt tillhöra det förflutna. Johan Tirén besvärjer fram en svunnen värld. "Lagarna fungerade. Det fanns vissa normer." "Det civila samhället var livaktigt." "Medborgarna kände förtroende för varandra och även för människor som kom utifrån." "Människorna kunde välja vilken sorts liv de ville leva."

Fraserna ger ett kusligt intryck. Det beror på att de blickar tillbaka. De verkar skrivna efteråt. Efter ett sammanbrott eller i vart fall en försämring? Efter samhället? Tiréns verk heter *Epiloger*, efterskrifter. Eftersom de är skrivna i förflutens form får man en känsla av att också det beskrivna tillhör det förflutna. Vår samtid och kanske i än högre grad framtid framstår som ett postapokalyptiskt tillstånd, där tryggheten, valfriheten, tilliten, enigheten och offentligheten av någon anledning är utplånade.

Har Tirén rätt? "There is no society", förklarade Storbritanniens premiärminister Margaret Thatcher i slutet av 1970-talet. Årtiondena som följde kännetecknades av en märkvärdig process där både politiken, som per definition handlar om att förvalta det allmänna, och ekonomin, det gemensamma hushållet, kom att styras av nyliberala idéer som förnekade själva meningen med allmänna inrättningar och gemensam planering. Som Thatcher sa – det finns inget samhälle, det finns bara individer. Politik i nyliberal skepnad handlar i hög grad om att överföra resurser och verksamheter från allmänt ägande till privat, och att överlåta den politiska kontrollen över samhällets verksamheter till marknadsmekanismerna. Om politiken tidigare handlade om att förvalta och utveckla den offentliga sektorn kom den nu att handla om att avveckla det offentliga och i förlängningen även politiken som sådan.

Johan Tirén fångar upp ekot av denna process, som gjort att samhället numera ter sig långt skörare än, säg, 1980. Det gör också Johan Waerndt och Monika Marklinger i *Planners and Players*, som skildrar det offentliga rummets utförsäljning till privata intressen. Så kommer det sig att Skärholmens centrum numera ägs av ett transnationellt företag med bas i Storbritannien. Så kommer det sig att gallerians förra förvaltare såg till att byta ut de gamla bänkarna och mötesplatserna mot nya sittplatser, utformade så att man inte skulle kunna sitta på dem mer än en kort stund och placerade så långt ifrån varandra att människor inte skulle kunna slå sig i slang och prata med varandra. Skärholmens nya "sittstenar" är sinnebilden för en planering som syftar till att avveckla samhället.

Samtidigt som nutidens starkaste politiker bidragit till att avveckla samhället, har många av de starkaste konstnärerna gått åt motsatt håll, för att rekonstruera, kompensera eller återuppväcka idén om att det trots allt finns något som håller samman. De senaste årtiondena har konsten i viss mening politiserats, och säkert är Högbergs, Holmstedts, Tiréns samt Waerndts och Marklingers verk exempel på detta. Att konsten politiserats betyder inte att den tar ideologisk ställning eller lägger sig i de politiska beslutsprocesserna. Snarare betyder det att diskussionen om samhällets framtida utformning inte längre förs av de politiska institutionerna, där de borde höra hemma, utan av de konstnärliga. Be en riksdagspolitiker förklara hur samhället bör förändras och utvecklas de närmaste hundra åren, och du får till svar ett fånigt leende eller ideologiska klyschor. Be sedan en konstnär yttra sig om samhället, och du får till svar en tänkvärd modell, en ny vision, eller en aldrig förut skådad genomlysning av samtiden. Den intressantaste och friaste samhällsdebatten förs numera i konsthallar och gallerier.

11. Bli offentlig

Fyra konstnärer har alltså blandat sig i samhällsplaneringen. Absurt? Utopiskt? Likgiltigt? Vad har de egentligen gjort?

Vi har sett att de fyra haft roller som framtidsgranskare, med uppgift att stämma framtidsbyggarna till ödmjukhet. Vi har också sett att de fyllt själva samhällsbegreppet med liv och konkretion, på ett sätt som dagens politiker är oförmögna till. Men konstnärerna har också gjort något annat. De har förändrat själva idén om konstens plats i samhället och den offentliga konstens betydelse.

Många av dagens politiska och kulturella institutioner har sitt ursprung i den "borgerliga offentligheten" som uppstod i artonhundratalets början. Andra institutioner uppstod genom de så kallade folk-rörelserna. Tillsammans banade de väg för demokratin. Den tog sin början i tidningarna, föreningslokalerna och kaféerna där folk samlades för att föreslå reformer och vädra sitt missnöje mot kung och överhet. I

denna miljö föddes också föreställningen om den offentliga konsten. Att viss konst betecknades som "offentlig" betydde sällan mer än att den hade tilldelats en roll i det moderna nationsbygget. Rollen gick ut på att måla och skulptera samhällets kropp – att ge visuell konkretion åt de abstrakta principer som ligger till grund för moderna samhällen: folkstyret eller demokratin, folket eller *demos*, samhället, allmänheten och offentligheten.

Samhället? Återigen detta mysterium. Återigen detta problem att definiera. Denna gång griper jag efter ordboken. "Samhälle. Relationer mellan människor som äger eller gör något gemensamt." Kanske kan man uttrycka det enklare, och samtidigt på ett sätt som gör tydligt att det inte bara är så att vi äger det gemensamma, utan också så att det gemensamma gör oss till dem vi är. En god definition av "samhälle" kan i så fall lyda ungefär: något vi håller gemensamt, som i sin tur håller oss samman.

Det låter som en gammal gåta. Vad är det som går och går men aldrig kommer till dörren? Det vet vi: Klockan. Eller är det kanske framtidsplanerandet? Men vad är det vi håller gemensamt och som samtidigt håller oss samman? Det vet vi alltså också: Samhället! Vad är då samhället? Låt oss använda den offentliga konsten för att lösa gåtan.

Offentlighet kommer av tyskans "Öffentlichkeit". Ordet kom att ringa in en samhällssfär där saker var öppna, det vill säga öppna för diskussion, men också öppna i bemärkelsen tillgängliga och tillåtna för envar. Det vi håller gemensamt och som håller oss samman var inte längre placerat bakom lyckta dörrar, vilket var fallet på den tid då vi hölls samman av furstens arméer, monarkens hov eller Guds lag. Det vi håller gemensamt i samhället är i demokratins tid per definition något offentligt, vilket innebär att det demokratiska samhället som sådant utgör en offentlighet, ett öppet och oavbrutet samtal om saker vi håller gemensamt och som håller oss samman.

I dag lyser den starka offentligheten med sin frånvaro. När vi säger att samhället blivit postmodernt menar vi just detta: samhället har förlorat eller är på väg att förlora arenan i samhällets mitt dit alla medborgare hade tillträde och där det fördes en diskussion om de rätta sätten att representera allmänviljan. Det står till exempel klart att IT-förvandlingen och koncentrationen av massmedierna har sprängt det offentliga samtalet i bitar. Vi har i stället fått flera halvoffentliga diskussioner som pågår i flera kanaler samtidigt, men utan inbördes relation och inte sällan bakom lyckta dörrar. Något håller oss fortfarande samman, men vi håller inte längre i det tillsammans.

Det är inte bara den offentliga marken i samhällets centrum som krymper, utan också den privata sfären. Detta förefaller paradoxalt, för vi har lärt oss att privat och offentligt är komplementära dimensioner.

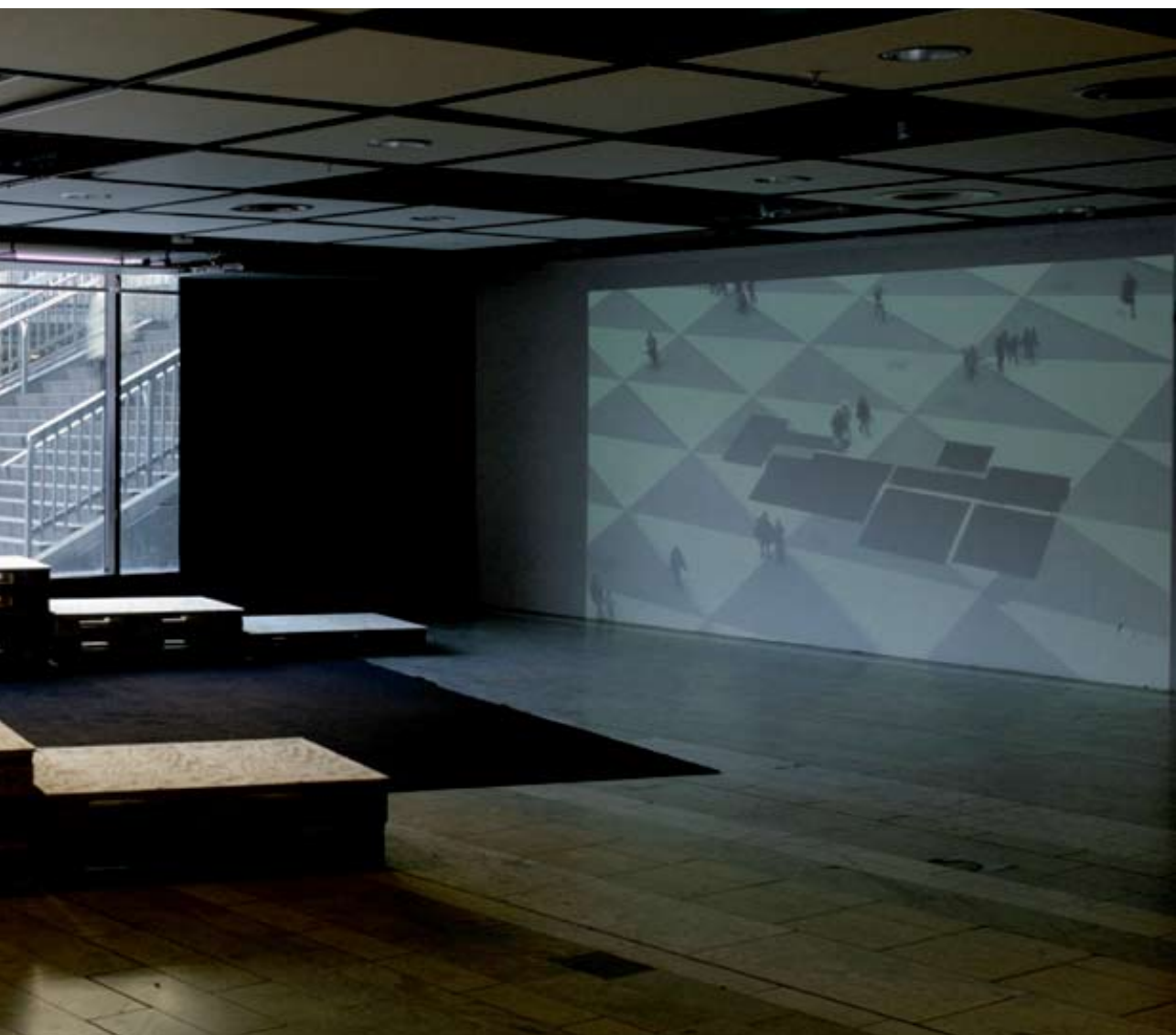
Det som inte är privat är offentligt. Minskar det offentliga, måste det privata öka och vice versa. Så tror vi gärna. Men idag är privatlivet lika söndertrasat som det offentliga livet. Bägge trängs åt sidan av en tredje kraft, "marknaden", som gör varor både av sådant som varit i offentlig tjänst eller ägo (vattnet, miljön, luften, medierna, radiofrekvenserna, postväsendet, apoteken, språket och kunskapen) och av sådant som förutgömdes i människors privatliv (sexualiteten, fantasierna, skönhets-törsten och drömmen om ett bättre liv). Det som förs till marknaden – eller beläggs med patent – är alltså såväl offentliga nyttigheter som intima hemligheter, både allmänningen och privatsfären.

Den offentliga konsten faller offer för samma utveckling. I många fall har den införlivats med upplevelseindustrin. De konstnärer som i dag tar uppdrag av offentliga institutioner förväntas fabricera känslor och erfarenheter som får oss att må bra och finna oss till rätta, även om vi egentligen har allt färre skäl att trivas i samhället. Ibland är motiven än krassare: konstnären eller arkitekten förväntas prestera en spektakulär byggnad eller ett utmanande konstobjekt som sätter en viss stad eller stadsdel på turistkartan. Mycket "offentlig konst" av idag fungerar därför som smörjmedel eller dekoration. Spår av detta tänkande finns också i den nya regionala utvecklingsplanen, som gärna framhåller "kultursektorns potential som regional utvecklingsfaktor". Det erinrar om den roll konsten en gång spelade vid furstens hov. Dåförtiden skulle konstnärerna förhärliga makten och övertyga alla undersåtar och besökare om att hovet var den förnämligaste av världar. Nuförtiden ska konstnärerna, enligt RUFSS 2010, bidra "till den kreativa miljön i regionen och därmed innovationsklimatet" eller, för att tala klarspråk, åstadkomma "ett kulturliv i världsklass".

De som anser att konstens främsta roll varit att förhärliga hovet eller Stockholmsregionen finner det kanske märkligt att konstnären skulle kunna ställa sig i uppdrag hos en annan kraft, långt bortom den institutionaliserade makten. Han eller hon skulle kunna tjäna en demokratisk kraft, den som Rousseau kallade "la volonté générale" eller allmänviljan och som har sin rot i något som alla medborgare delar och är en del av. Att ge gestalt åt detta mysteriösa fenomen – samhället, folket, det allmänna – har också visat sig vara långt svårare än att tala för furstemakten eller varumärket "Capital of Scandinavia".

De bägge sistnämnda makterna är ju konkreta: för att representera furstemakten räckte det med en byst av konungen och för att representera Stockholms "innovativa företagsmiljö" räcker det med ett flott hotell. Men folket och samhället, det offentliga och det allmänna, låter sig inte porträtteras som byst eller byggnad. Som Walter Lippmann skrev i en berömd bok från 1927 med titeln *The Phantom Public* är folket, allmänheten och offentligheten en fantomvarelse. Denna fantom kan anta

Interiör från utställningen *Att dela ett samhälle* som presenterades på Kulturhuset under november–december 2009.

nästan vilka skepnader som helst. Den går inte att representera slutgiltigt, vare sig i form av ett parlament eller som en oljemålning. Likväl måste folkets, allmänhetens och offentlighetens fantom frammanas och göras närvarande. Demokratins idé förutsätter ju att det finns en folkvilja eller offentlig mening som låter sig representeras. Det är partiernas och parlamentets uppgift att representera den offentliga meningen politiskt. Men för att göra samhället konkret fattbart, för att hålla upp folkviljan till beskådande så att alla kan se och övertygas av att det finns något som de håller gemensamt och som håller dem samman – det är en uppgift som bara konsten är mäktig. Därför stämmer det förmodligen som teoretikern och konstnären Peter Weibel skriver, att konsten är en förutsättning för demokratins fortbestånd.

Detta är den svåra utmaning som all offentlig konst värd namnet har antagit: att ge sinnligt uttryck åt demokratin. Detta är den uppgift som också Anna Höberg, Janna Holmstedt, Johan Tirén, Monika Marklinger och Johan Waerndt tagit på sig. Vilket i sin tur innebär att de alla frambringat ett nytt slags offentlig konst.

För jag skrev förut att den moderna konsten definieras av sitt oberoende. Den ger människan tillgång till alternativa sätt att strukturera sin värld och tolka sitt liv. Så sett bjuder konstnärlig verksamhet motstånd mot maktens diktat, vare sig makten är ekonomisk, politisk, religiös eller ideologisk. Så sett är konstens väsen också ett med offentligheten. Den utsätter alla verksamheter och övertygelser för en öppen granskning och gestaltning. På så vis erinrar den människan om hennes frihet, att skapa sig själv och världen på nytt.

Så ser i vart fall idealen ut. Konsten vägrar att underordna sig marknaden och makten, utan försvarar till varje pris offentligheten, medborgarnas vilja att utan inskränkningar ge form åt sitt liv.

Men hur ser det ut i verkligheten? I dag är det till och med svårt att veta var offentligheten finns och vari den består. I diskussionen om globaliseringen menar många att tidens ödesfråga är vad som ska hända med de återstående "allmänningarna". Ska det finnas ett samhälle, måste det finnas språk, bilder, känslor och idéer som vi håller gemensamt och som håller oss samman. Utan en öppen – offentlig – tillgång till denna reservoar av allmänna nyttigheter stelnar samhället och demokratin utplånas. Till dessa allmänningar hör också luften, vattnet, växterna, djuren, andra naturresurser, ja, till och med våra DNA-strängar. Ska dessa allmänningar privatiseras och dras in i kapitalismens logik eller ska de stanna i offentlig ägo?

Men vad innebär det att något är offentligt? På 1800-talet och i 1900-talets början var det inte lika komplicerat. Det fanns en offentlighet bestående av nationellt sinnade och kulturellt och politiskt intresserade medborgare, och denna offentlighet uppdrog åt konstnären att

smycka samhället med sin konst. Att viss konst kom att kallas offentlig kom sig helt enkelt av att den flyttades in på den offentliga arenan.

I dag är det själva arenan som står på spel. Existerar den? Är den hotad? Måste den försvaras? Av vilka? Vad ger just dem att rätten att föra offentlighetens talan? Kommer inte den ring som de drar kring offentlighetens arena att utesluta andra, som också har rätt att yttra sig i offentlighetens namn? Finns det inte i själva verket en rad olika offentligheter? Anna Högberg och Janna Holmstedt räknar som vi sett upp åtminstone sex: rådslaget, nätverket, parken, skolan, konsthallen och festivalen. Vad har de gemensamt? Var binds de samman? Var överlappar de med varandra? Det är svårt att tänka sig att de tillsammans bildar ett större torg dit alla beger sig. Offentligheten, i den mån den existerar, förblir delad. Demokratin, som ändå förutsätter att det finns ett enat politiskt subjekt som utövar makt, riskerar att förlisa i gytret av del-offentligheter, halvoffentligheter och motoffentligheter.

Så ser den offentliga konstens villkor ut. Den lider brist på offentlighet, saknar ett offentligt sammanhang som ställer den i offentlighetens ljus och gör den till offentlig sak, eller hur man nu vill uttrycka det. Många ser detta som ett tecken på konstens marginalisering. Men denna begränsning är samtidigt den offentliga konstens möjlighet. I stället för att förgäves leta efter en offentlig plats där den kan synas, måste den själv konstituera sig som en sådan plats. De fyra konstnärernas bedrift ligger kanske först som sist i detta. De har gått i land med att förvandla sina respektive konstverk och konstprojekt till offentlig handling: femton affischer, sex planscher och en film, alltsammans i en snygg mapp som underlättar att verken sprids, används och cirkulerar fritt i det offentliga rummet. De sänds till och med ut till förvaltningar och allmänhet tillsammans med RUFSS 2010. Den gröna trycksaken från landstinget, Regional utvecklingsplan för Stockholmsregionen, fylld med berömliga målsättningar och noggrant utarbetade strategier, skickas i samma kuvert som den svarta mappen *Att dela ett samhälle*, där de fyra konstnärerna tillverkat samhällsplaneringens svarta låda.

12. Hålla ting

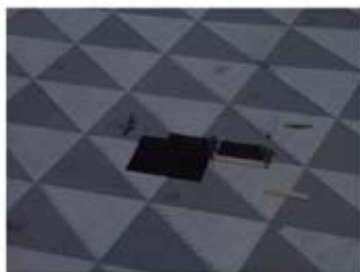
På en utställning för några år sedan frågade sig antropologen Bruno Latour hur man bäst ska karaktärisera offentligheten. I hans ögon kan den allra bäst liknas vid ett ting i den gamla nordiska meningen. På tinget blev samhället synligt, till den grad att tinget var den form, det ting, i vilket samhället representerade sig självt. Ett ting är något man håller gemensamt, och som i sin tur håller medborgarna samman. Men skälet till att det hålls ting är inte främst att det finns angelägenheter som delas av alla, utan att det råder delade meningar om dessa delade angelägenheter. Därför är tinget – eller offentligheten – nödvändigt för

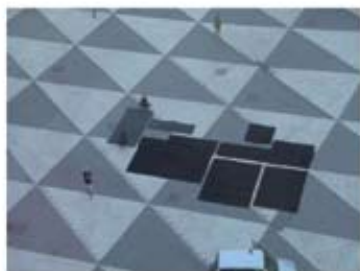
demokratin, inte för att representera vad alla medborgare delar och har gemensamt, utan för att medborgarna inte alltid delar varandras meningar om vad de delar. Offentligheten existerar för att synliggöra alternativa representationer av folkviljans fantom.

Den offentliga konsten gick en gång i tiden ut på att skapa estetiska objekt som kunde strida om offentlighetens gunst när det gällde att måla eller skulptera folket eller nationen. Under hela artonhundratalet och delar av nittonhundratalet handlade det vanligen om just tävlingar och salonger där konstnärerna fick i uppdrag att ge gestalt åt "fosterlandet", "republiken", "konungariket", "allmogen", "folket" eller andra abstraktioner. Den offentliga konsten handlade kort sagt om att skapa stora ting som gav en visuell representation åt samhället.

Även dagens offentliga konst ger sinnlig form åt samhället och det offentliga, men det sker inte främst genom visuella representationer, utan genom att producera erfarenheter, miljöer, situationer, kunskaper och konfrontationer som får betraktaren att på nytt känna demokratins atmosfär och ta plats i offentligheten. Dagens offentliga konst skapar inte nödvändigtvis ting, men den kallar desto oftare till ting – ibland i en svart trerummare i Huddinge. På så vis är konsten lika grundläggande för demokratin som det politiska tinget, eller i vart fall lika viktig som Stockholms läns landsting.

STEFAN JONSSON är kritiker på Dagens Nyheters kulturredaktion samt lärare och forskare på Södertörns högskola och Linköpings universitet. Som författare är han verksam som essäist och odlar en reportagekonst och essäistik som söker brännpunkterna i dagens estetiska, intellektuella och politiska diskussioner.

Under november–december 2009 presenterades *Att dela ett samhälle* i en utställning på Kulturhuset. I samband med den genomfördes en aktivitet som fick namnet *Demonstration*. Stora rullar med bitar av en svart heltäckningsmatta placerades under en dag på Sergels torg. Mattorna kom från lägenheten som använts vid *Ett radikalt miljöombyte* och utplacerades i form av lägenhetens planritning.

Befreundung durch Verfremdung: en funktion för konstnärliga rum i samhällsplaneringens processer

JONATHAN METZGER

Konstnären Lars Nilsson har sagt att konsten aldrig får bli nyttig, konsten måste få vara konstig.¹ Om man med ”nyttig” menar ett snävt och trångsynt nyttoperspektiv som bara ser till quid pro quo-ekonomiska eller politiska vinster så håller jag helt med honom. Samtidigt vill jag argumentera för att konst och nytta inte alltid behöver vara varandras diametrala motsatser. Den poäng jag vill göra är att konst faktiskt kan vara väldigt nyttig, i meningen ”göra samhällsnytta”, just genom att tillåta sig att få vara konst-ig.² Konst-ig: inte i meningen av oförståelig eller världsfrånvänd, utan snarare som en beteckning på den outtalade överenskommelsen mellan en konstnär och en publik om att ett ting eller en situation ska betraktas som konstnärlig, vilket skapar en konstnärlig frihet som genom sin tillåtelse att vara annorlunda (eller just konstig) också skapar möjligheter till att bryta upp gamla förståelse- och beteendemönster på ett sätt som annars kan vara svårt att åstadkomma. När konsten bereds utrymme inom politiska processer, som exempelvis samhällsplanering, så utgör denna konstighet en radikal omvandlingspotential. Om vi lär oss att ta till vara denna omvandlingspotential skapas möjligheten för konsten att få en långt mer framskjuten roll i samhället än vad den har idag, och då inte bara som ”offentlig konst” utan snarare med *konsten som offentlighet*.

Planeraren och konstnären

Det är svårt att tänka sig två professioner som i det allmänna medvetandet uppfattas som mer väsensskilda än samhällsplanerarens och konstnärens. Där den stereotypa bilden av samhällsplaneraren allt som oftast associeras med rationalitet in absurdum, social ingenjörskonst och den apolloniska driften att försöka kontrollera varje aspekt av sin omgivning och framtid – driften att ”lägga livet till rätta” som Yvonne Hirdman så kärnfullt uttryckt det – så förknippas väl karikatyren av ”konstnären” idag snarare med bohemiskt kaos, ingivelsens kraft och den dionysiska hängivelsen.³ Trots den vanliga föreställningen om samhällsplanering som diametralt motsatt konst och kreativitet så har samhällsplaneringen under de senaste åren faktiskt visat ett allt större intresse för kultur och

1. Nilsson citerad av Sachs (2007).

2. För en mycket intressant diskussion om relationen mellan nytta och ”konst-ighet”, se Stenström (2000).

3. Hirdman (2000). Angående de apolloniska och dionysiska drifterna, se vidare Nietzsche (1872).

kulturföreteelser. Ett flertal texter som handlar om hur samhällsplaneringen kan skapa goda förutsättningar för konst och kultur har publicerats och rönt uppmärksamhet.⁴

Vissa av författarna fokuserar på kultur och konst som ekonomiska drivkrafter. Andra skriver från ett bredare, mer humanistiskt perspektiv och ytterligare ett antal är fullt ut kritiska till sammanlänkningen av samhällsplanering och kultur. En sak har de dock alla gemensamt: de fokuserar på frågan om hur samhällsplanerare kan eller bör arbeta för att genom planering skapa förutsättningar för kultur.⁵ Den frågeställning som står i centrum för dessa forskare är alltså frågan om vad samhällsplaneringen kan göra för kulturen, eller hur samhällsplaneraren kan skapa goda förutsättningar för konstnären. Min poäng i den här texten är att jag vill ställa hela den frågeställningen på sitt huvud och istället bakvänt fråga: Vad har konstnären att bidra med för att hjälpa samhällsplaneraren i hennes värv?

Att öppna upp samhällsplaneringen

En av de största frågorna inom samhällsplaneringen under de senaste decennierna har handlat om hur samhällsplanering ska kunna utvecklas från en expertstyrd och ibland verklighetsfrånvänd uppifrån-och-ned-process till en kanske mer demokratisk och öppen nedifrån-och-upp-process – vad som ibland inom planeringsteori diskuteras som skiftet från samhällsplanering som *government* till samhällsplanering som *governance*. I samband med detta övergripande skifte har centrala representanter för de mest omskrivna inriktningarna inom samtida samhällsplaneringsteori, de idéströmningar som kallas för den post-moderna planeringsteorin och den nymoderna planeringsteorin, lyft fram behovet av att öppna upp och vidga dialogen inom samhällsplaneringens processer så att dessa kan innefatta nya och tidigare kanske marginaliserade röster och perspektiv.⁶ Patsy Healey, som ofta framhålls som en central nymodernistisk planeringsteoretiker, har skrivit att för att en demokratisering av planeringsprocessen ska vara möjlig så måste aktörerna i processerna lära sig att omforma sina referensramar för att kunna se de gemensamma knäckfrågorna i ett nytt ljus.⁷ Healey beskriver detta vidare som ”upp-öppnandet” av frågor och en ”mental frikoppling” från tidigare antaganden och praktiker, vilken kan förmå aktörerna att tillsammans se de centrala frågeställningarna på nya sätt.⁸

Tyvärr har det gång på gång visat sig hur svårt det i praktiken är att uppnå den typ av öppenhet som Healey och andra planeringsteoretiker efterfrågar.⁹ Som i alla politiska sammanhang där viktiga materiella och immateriella resurser står på spel så är samhällsplaneringens processer genomsyrade av social och politisk friktion och konflikt till en

4. Se exempelvis Landry (2000), Kunzmann (2004) och Florida (2005).

5. Ett undantag är dock Sandercock (2005) som istället försöker att lyfta fram konstens potential som ett verktyg i samhällsplaneringsprocesser (2005).

6. Se exempelvis Sandercock (2002) och Healey (2006).

7. Healey (2006), 244.

8. Healey (2006), 272.

9. För exempel från forskningen, se bland annat Flyvbjerg (1998), Pløger (2004), Kaza (2006), Brand & Gaffikin (2007).

sådan grad att den inte är överbryggbar genom enkla vädjanden till vikt av samförstånd. Exempelvis är det ur ett spelteoretiskt perspektiv uppenbart att aktörer i samhällsplaneringsprocesser många gånger har otroligt mycket att tjäna på att strategiskt positionera sig i hårdförda utgångspositioner och genom denna typ av "maktspelande" vinna fördelar då hela samtalsklimatet då kan skiftas i egen favör, och man kan framstå som öppen och resonabel när man väl går med på minsta lilla eftergift från sin hårda utgångspositionering.¹⁰ Samtidigt riskerar även många aktörer, och då särskilt politiska ledare, att anklagas för att vara "kappvändare" eller svaga om de öppet tillerkänner att de övertygats av en annan aktörs argumentation eller ställningstagande.¹¹

Självklart hämmar denna typ av mekanismer som finns inbyggda i alla politiskt laddade processer möjligheten till den frigörande och demokratiserande "mentala frikoppling" och det "upp-öppnande" som teoretiker som Patsy Healey efterfrågar. För att denna typ av positiva förändringar ska bli möjliga krävs alltså ett mycket stort förtroendekapital mellan aktörerna i processen, men hur kan vi börja bygga ett sådant ömsesidigt förtroende om det inte finns där från första början? En grundförutsättning för att uppnå detta förtroende där det i utgångsläget saknas är troligtvis skapandet av icke-konfrontativa mötesplatser där aktörerna får en möjlighet att artikulera och utforska sina egna och andras värderingar och ställningstaganden på ett sätt som gör att känslan av ömsesidig förståelse ökar, eller annorlunda uttryckt: som skapar ett relationsbaserat förtroendekapital där detta tidigare inte existerat.¹²

Behovet av svala rum

Så hur kan då denna typ av utveckling – upp-öppnandet av processer och sinnen – åstadkommas i praktiken? Statsvetaren John Dryzek har i en text lyft fram värdet av "svala" diskussionsforum för skapandet av ömsesidig förståelse mellan aktörer i politiskt laddade processer.¹³ I motsats till "heta" politiska forum där skarpt läge råder och där det är uppenbart att inflytande över resursfördelning och beslutsinriktning står på spel så menar Dryzek att svala fora, såsom jag förstår honom, är den typ av samtalsarenor som inte förväntas eller har mandat att fatta direkta beslut eller fördela resurser. Dryzek menar att det inom ramarna för heta fora är väldigt svårt för aktörer i exempelvis samhällsplaneringsprocesser att vara öppensinnade i diskussioner och erkänna att de övertygats av en annan aktörs argumentation, då detta skulle innebära en prestige- och trovärdighetsförlust. Detta innebär att de heta forumens premisser tvingar aktörerna att inta hårddragna positioner som sedan kan bli svåra att modifiera.

Till skillnad från heta fora så står ingenting direkt på spel för aktörerna i ett svalt forum, vilket öppnar upp möjligheten för en större flexibilitet i

10. Se vidare Kaza (2006) och även Hillier (2002).

11. Kaza (2006), 262.

12. Se även Brand & Gaffikin (2007), 290.

13. Dryzek (2005).

prövandet av positioner och ståndpunkter, utan att aktörerna behöver utsätta sig för alltför stora förtroendeförluster (och därmed förlust av inflytande). Svala fora kan därför ses som en typ av dialogiska utrymmen där aktörer kan kosta på sig att hålla sin gard nere, eftersom ingenting direkt står på spel. Här öppnas möjligheten för uttalade motståndare att våga lyssna på varandras argumentationer, experimentera med nya perspektiv och tankar och till och med uttrycka förståelse, förvåning eller självkritik utan att därigenom utsätta sig och riskera att underminera sin egen position.

Tyvärr är det idag dock svårt att åstadkomma denna typ av svala fora inom samhällsplanering då de flesta aktörer har lärt sig den kollaborativa planeringens metodik, vilket innebär att de är medvetna om att så fort ett planeringskontor kallar till ett möte, hur rådgivande det än framställs som, så innebär det att allt som sägs inom mötet potentiellt kan komma att utöva inverkan på riktning och vägval i processen. På så sätt väcks frågan om hur samhällsplanerare kan agera för att skapa förutsättningarna för svala fora inom annars heta samhällsplaneringsprocesser, varigenom utrymme skapas för en öppnare och mer uppriktig dialog mellan aktörer.

Att bli främlingar inför oss själva

I min mening är det här som konsten och konstnärerna verkligen har möjlighet att åstadkomma något som annars kan vara väldigt svårt att uppnå i politiska processer. Konstnärens mandat till "konstnärlig frihet" ger henne nämligen möjligheten att rubba de förgivettagna premisserna för samhällsplaneringens processer vilket skapar möjligheter för kollektivt nytänkande. För att förklara mitt resonemang vill jag anknyta till begreppet *verfremdungseffekt*, vilket jag lånar från teatermannen Bertold Brecht.¹⁴ Verfremdungseffekt kan översättas som "främmandegörande-effekt" eller "fjärmningseffekt". Brecht ville med detta uttryck framhålla att man genom estetiska grepp kan uppnå en effekt varigenom publiken blir främmandegjord/distanserad från sina egna livspremissor på ett sådant sätt att det blir möjligt för åskådaren att betrakta det som tidigare upplevts som självklart och naturligt som snarare varande specifika kulturellt och socialt betingade förutsättningar, och därmed inte nödvändigtvis självklara och eviga utan snarare föränderliga och förändringsbara – att saker inte nödvändigtvis alltid behöver vara på det sätt som de tidigare har varit eller är just nu.¹⁵

Syftet med verfremdungseffekten är alltså att skaka om åskådaren, att skapa en typ av kognitiv dissonans som i förändringen leder till att åskådarens självaste föreställningsramar rubbas. När Brecht själv skulle förklara verfremdungseffekten använde han liknelsen med ett barn vars mor gifter om sig – vilket plötsligt ger barnet ett nytt perspektiv på sin

14. Se vidare Brecht (1964).

15. Se vidare Jameson (2000), s. 40.

mor, plötsligt förstår han att hon inte enbart är en moder, utan också en giftbar kvinna. Ett annat exempel som Brecht har givit är ett barn vars lärare ställs inför rätta – vilket får barnet att se läraren i ett nytt ljus: inte längre som en klassrumsauktoritet, utan nu också som en enkel under-såte under det juridiska systemet. Genom att på så sätt omkontextualisera ett fenomen främmandegörs och avfamiljariseras åskådaren från sitt tidigare förgivettagna perspektiv på fenomenet, vilket tvingar henne att omvärdera sin uppfattning av det.

Således skapar verfremdungseffekten möjligheter för att öppna upp nya perspektiv på tillvaron och ger åskådaren en öppning för att omvärdera sin situation och sina ställningstaganden. Om vi för ett ögonblick återvänder till planeringsforskarnas upprop för omformande av referensramar och ”mental frikoppling” från tidigare ställningstaganden så kan vi plötsligt se vilken roll verfremdungseffekten potentiellt kan spela i samhällsplaneringsprocesser: skapandet av en möjlighet att bryta sig ur invanda förgivettagna mönster och tolkningsramar, som ett första steg i skapandet av ett nytt, mer öppet och uppriktigt dialogklimat än det som vanligtvis genomsyrar samhällsplaneringsprocesser. Tricket är ju dock, som alltid, hur detta i praktiken ska kunna åstadkommas. Det är här jag menar att en av konstens stora potentialer visar sig.

Den konstnärliga frihetens mandat

Brecht, liksom andra som tidigare har funderat i banorna kring främmandegörandet av det förgivettagna, har framhållit just konstens potential för att skaka om, bryta upp och expandera tankaramar.¹⁶ Konstnärer är ju också experter på tekniker som syftar till att rubba åskådarens referensramar, med syfte att få henne att se sin omvärld med nya ögon. Men det är inte bara hantverkskunnandet som skapar en unik potential för konstnären i samhällsplaneringsprocesser. Det har också att göra med den roll hon har möjlighet att ikläda sig inom processen, en roll som kan vara mycket svår – om inte omöjlig – för en samhällsplanerare att försöka inta. För där samhällsplaneraren i sin yrkesroll och sitt yrkesmandat generellt förväntas vara konkret, tydlig och problemlösande så har konstnärerna snarare ett mandat att förvåna och vara ”konst-ig”. I motsats till samhällsplaneraren kan konstnären därför iscensätta främmande och främmandegörande situationer som (i de bästa av fall) kan frambringa en verfremdungseffekt hos publiken eller deltagarna, och därigenom möjliggöra för dessa att se på sig själva och sin situation med nya ögon.

Vad gäller samhällsplaneringsprocesser innebär detta, när det fungerar, att konstnärer kan hjälpa samhällsplanerare och andra aktörer i samhällsplaneringsprocesser att lyfta sig ur den byråkratisk-politiska ”loopen” och mötas under nya premisser, där potentialen för nya perspektiv, ömsesidig förståelse och acceptans kan öppnas. Den artistiska

16. Se exempelvis även Sklovskij (1998) samt Vygotskij (1971).

aktivitetens väsensskillnad från normal planeringsmetodik skapar således ett potentiellt "konst-igt" rum av möjligheter inom i övrigt (nominellt) rationella planeringsprocesser. På så vis kan konsten – just genom att tillåtas vara konstig – också bli nyttig.

Konsten som offentlighet: Ett radikalt miljöombyte

I inledningen av den här texten nämnde jag att en av mina målsättningar var att framhålla en roll för konsten i samhället bortom "offentlig konst": *tanken på konsten som offentlighet* – offentlighet i meningen av öppenhet. Projektet *Ett radikalt miljöombyte* är ett enastående exempel på när konsten faktiskt fungerar som en offentlighet i denna mening: som skapare av rum för öppna och uppriktiga samtal inom en mycket politiskt laddad process – framtagandet av en ny regional utvecklingsplan för Sveriges huvudstadsregion. Här valde konstnärerna att skapa ett utrymme som fick fungera som ett svalt forum, vilket gav deltagarna – aktörerna i regionplaneprocessen – möjlighet till att tillsammans tänka efter och tänka om på ett sätt som annars kan vara svårt att uppnå inom samhällsplaneringsprocesser. I de utvärderingsintervjuer som gjorts med deltagande politiker och tjänstemän efter projektet är det uppenbart att många av dem uppfattade projektet som något väldigt annorlunda och till och med lite konst-igt, sett genom linsen av etablerade rutiner och processer i deras normala arbetssituation. Ord som "roligt och annorlunda", "ett spännande sätt att träffas på" och "lekfullt och kreativt" användes för att beskriva workshopupplevelsen. Den upplevda konstigheten öppnade möjligheter för samtal som det annars kanske inte fanns utrymme för inom deras normala yrkesutövning och inom gängse samhällsplaneringsmetodik. En deltagare beskrev det som att det i workshopen bara var fantasin som satte gränser för samtalet och konstaterade att "det behövs väl en konstnär eller två som hjälper oss att tänka utanför ramarna". En annan deltagare uttryckte att workshopen fyllde ett stort behov av att "sätta saker på sin spets", och en ledande landstingspolitiker beskrev det som att det "saknades alla ramar för hur det brukar vara", vilket gjorde att det tilläts att "tänka fritt". I workshop-situationen fanns utrymme för tvivel och eftertanke, och för både personliga erfarenheter och känslor. Som en deltagare uttryckte det blev det en "friare diskussion" bortom de etablerade dogmerna för vad som är vedertaget "rätt" och "fel" inom samhällsplaneringsideologin. En av projektledarna beskrev det som att workshopen på så sätt kom att fungera som en "brygga mellan vackra dokument och hur du betar dig som individ".

I *Ett radikalt miljöombyte* användes verkligen den konstnärliga frihetens mandat medvetet för att skapa en i sammanhanget annorlunda typ av rum, som ledde till en annan typ av samtal än vanligtvis, vilket

öppnade upp potentialer för att åstadkomma effekter som annars hade varit svåruppnåeliga i processen. En politiker förklarade det som att man normalt i politiken är väldigt begränsad i sina ställningstaganden: "Vi vet vad vi får säga, framför allt när det är blockuppdelat." Men i workshopen upplevde han det som annorlunda. Där var det "blocklöst". En annan deltagare beskrev det som att workshopen skapade förutsättningar för väldigt olika människor att mötas: "Det blev verkligen möten, dynamiska möten där man tvingades att ta ställning." Samtidigt uttrycktes i intervjuerna en hel del tvivel och skeptiska åsikter angående workshopens utformning, och framförallt uttryckte flera deltagare att avsaknaden av konkreta resultat skapade frustration. En av de mest skeptiska deltagarna var en ledande läns politiker. Trots att han tyckte att workshopen hade varit en "kreativ miljö" och ett "annorlunda upplägg" så var han irriterad och frustrerad över att det hade saknats konkretion och att det var "väldigt mycket prat". Han sa själv att han var "tagen av själva mötet" men frågade sig samtidigt: "Vad blir det utav det? Hur påverkar det oss som var där i vårt ställningsstagande?" Avsaknaden av konkretion gjorde att han upplevde de bestående intrycken som luddiga. Men – i nästa andetag började politikern att berätta om den knepiga politiska situationen i sin hemkommun. På senaste tiden har det varit politiskt turbulent med många avhopp och politiska alliansförskjutningar:

Det är klart att det blir knepigt när en tidigare kompis går över till oppositionen. Det uppstår ständigt konflikter och irritationer. Det här mötet innebär då att vi släpper våra positioner och roller för en stund. I fyra timmar kunde vi återgå till hur vi hade pratat ihop förr. Så det var bra, men det var kanske inte därför ni hade kallat oss!

Det kunde ju inte vara det som var meningen, tänkte politikern. Och just därför blev det kanske möjligt? *Befreundung durch Verfremdung.*

JONATHAN METZGER är forskare i urbana och regionala studier vid KTH. Han har tidigare arbetat på Regionplanekontoret med frågor kring ekonomisk utveckling, urbana livsstilar och kultur.

REFERENSER

- Brand, R. & Gaffikin, F. (2007) Collaborative Planning in an Uncollaborative World, *Planning Theory* 6(3), 282–313.
- Brecht, B. (1964) Alienation effects in chinese acting, in J. Willett (ed) *Brecht on theatre*, pp 91–99. New York: Methuen.
- Dryzek, J. (2003) Deliberative democracy in divided societies: Alternatives to agonism and analgesia, *Political Theory* 33(2), 218–242.
- Florida, R. L. (2005) *Cities and the creative class*. New York: Routledge.
- Flyvbjerg, B. (1998) *Rationality and power: democracy in practice*. Chicago: University of Chicago Press.
- Healey, P. (2006) *Collaborative planning: shaping places in fragmented societies*, 2nd edition. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Hillier, J. (2002) *Shadows of Power: An allegory of prudence in land-use planning*. London: Routledge.
- Hirdman, Y. (2000) *Att lägga livet tillrätta: Studier i svensk folkhems-politik*. Stockholm: Carlssons Förlag.
- Jameson, F. (2000) *Brecht and method*. London: Verso.
- Kaza, N. (2006) Tyranny of the Median and Costly Consent: A Reflection on the Justification for Participatory Urban Planning Processes, *Planning Theory*, 5(3), 255–270.
- Kunzmann, K. R. (2004) Culture, creativity and spatial planning, *Town Planning Review*, 75(4), 383–404.
- Landry, C. (2000) *The creative city: a toolkit for urban innovators*. London: Earthscan.
- Nietzsche, F. (1872) *Die Geburt der Tragödie aus dem Geiste der Musik*. Leipzig.
- Sachs, D. (intervju) (2007) Kulturen en bas för innovationer, *KK-bladet* 2007(4), 8.
- Pløger, J. (2004) Strife: Urban Planning and Agonism, *Planning Theory*, 3(1), 71–92.
- Sandercock, L. (2002) Practicing Utopia: Sustaining Cities, *DISP* 148, 4–9.
- Sandercock, L. (2005) Interface: A New Spin on the Creative City: Artist/Planner Collaborations, *Planning Theory & Practice*, 6(1), 101–103.
- Sklovskij, V. (1998) Art as Technique, in Rivkin, J. & Ryan, M. (Eds) *Literary Theory: An Anthology*, pp 17–23. Oxford: Blackwell.
- Stenström, E. (2000) *Konstiga företag*. Stockholm: Stockholms Handelshögskola.
- Vygotskij, L. S. (1971) *The psychology of art*. Cambridge, Mass.: MIT Press.

Anteckningar

071016 Ann Magnusson ringde, frågade om jag var intresserade av att vara med i ett projekt. Fattade inte vad det handlade om, men svarade att det lät väldigt kul (eller intressant, eller vad man nu säger). Får se vad som händer.

071017 Googlade: RTK – Regionplane- och trafikkontoret¹. RUF5 2010 – Regional utvecklingsplan för Stockholmsregionen.

071025 Träffade de andra konstnärerna, verkar bra. Bekant med Anna och Janna. Johan Waerndt känner jag inte sen tidigare.

071105 Första mötet på RTK. Kommer att kräva mycket att få ihop det här. Vad ska vi göra? Vad kan vi göra? Ändå en början.

071126 Att få lön för sitt arbete. Att få lön för sitt arbete som konstnär.

080109 Utdrag från protokoll:

Frågan har ställts från RTK om två möjliga alternativ för samarbete med RTK:

Alt 1. Konstnärerna antar ett uppdrag och är involverade i en fördjupad dialog och ett samarbete med RTK och följer den tidplan som ligger. Blir behandlade i stort sett som övriga konsulter och förväntas leverera ett förslag för hur man ska arbeta och vad man ska leverera. Det innebär inte att konstnärerna ska anpassa sig efter förväntningar från RTK utan utifrån sin kompetens och sina idéer presentera en självständig strategi och handlingsplan för sitt arbete.

Peter klargjorde att man är van vid att lämna stor frihet åt konsulter och att det ibland blir så att man inte kan använda det material som levereras. Men det är en risk man tar.

Konstnärerna tydliggjorde att även om man bestämt sig för att välja detta alternativ så innebär det att man går in i och ut ur planprocessen och reflekterar över det som utvecklas och växer fram där.

Alt 2. Konstnärerna står i högre grad utanför planprocessen och agerar som en i högre grad fristående grupp som analyserar, utforskar och problematiserar själva arbetet med planprocessen och presenterar resultat vid de tidpunkter de själva väljer. Agerar som "följeforskare", ett arbetssätt som redan finns definierat inom RTK.

1. Regionalplanekontoret hette fram till den 30 juni 2009 Regionalplane- och trafikkontoret (RTK).

080114 Konstnärlig kompetens. Konstnärliga processer. Konstnärlig produktion. Konstnärlig verksamhet. Konstnärligt utrymme. Konstnärlig integritet?

080204 Texter. Utredningar. Rapporter. Vi läser allt vi kan. Vi går på möten. Gör intervjuer med medarbetarna på RTK. Ställer frågor.

080208 Tror att vi delvis uppfattas som obekväma, fast överlag ändå ett positivt intryck. Fortfarande oklart vad vi faktiskt ska göra. Ändå viktigt att vi får tiden till att sätt oss in i planeringsprocessen och kontorets arbete.

080210 Nytt möte på RTK. Det är så mycket som måste redas ut. Vad vi som konstnärer faktiskt kan göra här. Förväntningar kontra våra ingångar som konstnärer. Det kommer att ta tid. Den byråkratiska nivån. Att arbeta med konst mitt i en byråkratisk struktur, hur gör man det? Den byråkratiska nivån i samhällsstrukturen. Relationen till politiken. Demokratin praktiserad? Människorna?

080212 Våra föreställningar om RTK. RTK:s föreställningar om oss.

080227 Förändras vårt språk här? Hur påverkar det vårt arbete?

080310 Att välja att vara med. Att ingå i ett sammanhang. Idén om den fria konsten som om konsten någonsin skulle varit fri. Ändå känslan av konstens värde. Att konsten tar plats.

080314 Tidigt uppe med Olle som vanligt. Från köksfönstret kollar vi på rådjuren som promenerar längs skogskanten utanför. Häromdagen såg vi en räv.

080311 Vi diskuterar mycket inom konstnärsgruppen. Våra individuella ingångar flyter ihop. Försöker fortfarande greppa sammanhanget.

080319 *Försök till utkast på struktur inför gemensam plattform ...*

080404 Det finns platser på kartan som inte har något namn. En skogs-dunge, ett parti mellan hyreshusen. Det har med värde att göra. Värde och storlek eller omfattning. Vilka platser är värdefulla för oss i vårt liv? Är det samma platser som har ett namn på kartan.

080407 Vi har formulerat en gemensam idé om en sorts plattform. Ett radikalt miljöombyte. Vi tänker oss att transformera en lägenhet till en sorts svart låda, en färdskrivare, en scen. Workshopar under 1 månads tid med framför allt politiker från regionen. Vi tänker oss att väggarna fylls med fragment från diskussionerna. Blir också en sorts bild av processen. Spår på en svart yta, som sedan målas över igen, när lägenheten återgår till att vara just lägenhet. Ett lager under den nya hyresgästens tapeter.

080408 "Ett radikalt miljöombyte", är det verkligen en bra titel? Frågan om vad som faktiskt är radikalt idag är ju i och för sig intressant. Kan det vara radikalt för oss som konstnärer att befinna oss på Regionplanekontoret, i den meningen att vi bryter med föreställningar om var konsten tar plats?

08424 Utdrag ur inbjudan till "regionens aktörer":

Regionplane- och trafikkontoret i samarbete med fyra konstnärer bjuder in dig till ett Radikalt miljöombyte, vilket är en plattform för fördjupade diskussioner kring samrådsförslaget. Radikalt miljöombyte kommer att äga rum i september 2008 i en lägenhet i Huddinge kommun. Som besökare i lägenheten deltar du i workshoppar och samtal. Diskussionerna startar i frågeställningar som konstnärerna och Regionplane- och trafikkontoret utvecklat utifrån samrådsförslaget. Lägenhetens innehåll växer, utvecklas och byggs på efter hand i takt med att besökarnas antal växer.

080506 Vi laborerar med tre olika workshoppar. Samarbetar med planerare från RTK som också kommer att ha en aktiv del i själva genomförandet. Ett sätt att fördjupa diskussionen kring centrala frågor i planen.

080512 Den svarta lådan. Förhoppningen att något fastnar, blir kvar förs vidare. Fragment av en pågående process som tecken på väggarna. Väggar som sen målas över, tapeter. Ett annat liv sätter sina spår. Vi kan bara föreställa oss hur det kommer att se ut. Det som kommer efter.

080601 Relationen mellan de kreativa aspekterna av konsten och dess kritiska potential.

090825 Går med Olle till dagis. Passerar en utbränd bil i centrum. Olle tycker att det är spännande, frågar mycket. Jag känner mig verkligen sorgen ... vill inte att det ska brinna bilar där mina barn växer upp. Samtidigt i mediernas rapportering om brinnande bilar i svenska förorter så handlar det aldrig om politik bara kriminalitet.

080901 Ett radikalt miljöombyte inleds.

080903 Jag håller i en workshop tillsammans med Jonathan från RTK. En sorts rundabordssamtal som vi kallat *Agora*, torget, mötesplatsen. Vi har formulerat det som ett rum för både tvivel och möjligheter: Det som genomsyrar alla workshopparna är en diskussion kring grundläggande begrepp. Begrepp som vi tenderar att ta för givna. Men vad betyder de egentligen för oss? Europas attraktivaste storstadsregion: Attraktivt för vem? Det attraktiva, i meningen något vi vill ha. Frågan är ju som alltid vilka som inkluderas i vi?

080910 Skillnaden mellan "alla ska med" eller "alla får vara med".

080912 Ansvar.

080915 Identitet. En gemensam identitet för regionen. Vad fan? Identitet byggs inte uppifrån. Livschanser. Jag som emellanåt tror att jag lever.

080919 Segregeringen kommer hela tiden upp som ett stort problem, något som måste lösas. Varför diskuterar vi aldrig de välbärgade villastäderna som ett problem när vi ser på detta. Segregeringen verkar med andra ord enbart vara problematisk när det rör sig om socioekonomiskt svagare områden. Det är ett problem.

080923 Hör på tunnelbanan att man kallar gatan där vi bor för ett getto. Där skulle jag aldrig kunna bo. Tänker att det största problemet som området har är just den typen av förutfattade meningar, svepande påståenden. Ändå påverkar det mig.

081002 Känner mig helt slut efter en månad av intensiva workshopar. Tror det gäller alla. Otroligt ändå att vi genomförde allt. Att det på något sätt faktiskt fungerade. Tror att vi alla behöver en paus nu. Tänka på något annat. Göra något annat.

090112 Vi har fått finansiering för att fortsätta projektet. Diskuterar hur vi vill jobba framöver. Det lutar åt att vi går in i mer individuella delprojekt.

090203 Har börjat läsa texter från RTK igen. Jobbar mer distanserat. Behöver det.

090319 Svaga band, starka band, socialt kapital. Om vi vill klippa banden då?

090327 Arbetar med en serie posters "epiloger". Språket. Retorik. Ideologi. Vilket samhälle vill vi ha.

090410 Janne föds på SÖS. Katarina ligger kvar. Jag måste åka hem. Kan inte sova. Olle är hos mormor och morfar.

090411 Hämtar upp Olle och åker till SÖS. Allt är bra. Vi åker hem tillsammans. Olle funderar. Säger att det nog är svårt att vara storebror.

0904027 Glappet mellan vision(er) och verklighet(er)

090501 Upplevelsen att de vackra orden och goda ansatserna är retorik att de inte bottenar i den samhällsutveckling som pågår. Håller vi på att förlora även drömmen om något annat. En annan möjlighet. Beror det på att vi har det bra, rätt ok, att vi är för många som känner att vi har mer att förlora än att vinna på drömmen om något annat ... särskilt som detta "andra" är något vi inte testat, det okända. En vag förhoppning.

090507 Det byråkratiska språkets möjligheter.

090511 Vi arbetar med en mapp som ska gå ut tillsammans med planförslaget. Ett sorts tillägg, ett sätt att läsa planen genom. En förskjutning. Att dela ett samhälle.

0906116 All planering handlar om framtiden, att ordna framtiden. Att ordna framtiden så att den blir mer hanterbar. Hur ordnar vi det vi inte känner till?

090730 Vi har funderat på att köpa en bostadsrätt. Ett rum till. Kollar annonser på nätet. Gått på en del visningar. Fick besked från banken att vi inte får något lån.

090818 Statistik. Så beskriver vi någon sorts verklighet med siffror, diagram, kurvor, illustrationer. Matar in fakta, producerar hypoteser. Formulerar visioner. Gör ett koncentrat. Förkortar, anpassar, tillrättalägger, väger in.

090820 En ideologisk produktion på en byråkratisk nivå.

090901 Vi har blivit inbjudna att delta både på *Verka* på Studio 44, och *Open engagement* på Marabouparken i september. Bra att arbetet uppmärksammas mer än under det första året. Vi jobbar också med utställningen i höst. Vi har fått tillgång till en lokal ut mot Plattan, nedre botten på Kulturhuset.

091002 Att planera för det oplanerade. Att lämna plats. Kärnor, förtätning.

091010 Frågan om instrumentalisering är på många sätt ointressant, det som det egentligen handlar om är tolkningsföreträde och formuleringsföreträde. Alltså vem som formulerar vad och vem som bestämmer vad det formulerade betyder. Alltså makt.

091029 Filmar från Kulturhuset ner mot Sergels torg. Från gryning till skymning. Mattan från lägenheten i Huddinge Centrum, blir en planritning som bryter torgets mönster. Rörelser. Människor som passerar, går förbi, går runt, går över. Följer varandra.

091101 Konflikten mellan behovet av kollektiva lösningar och känslan av individuell frihet

091128 Utställningen på Kulturhuset öppnar. Summerar två års arbeten. Både årets projekt och material från *Ett radikalt miljöombyte*.

091203 Vaktar utställningen. Diskussioner kring både våra arbeten och regionplanen. Är trött när jag kommer hem.

091207 Olle väcker mig mitt i natten, frågar: Pappa ... Vill du följa med mig ut i rymden när jag blir lika stor som du?

091209 Sista öppna dagen på utställningen. Avslutas med ett samtal med Stefan Jonsson. Får frågan hur vi som konstnärer faktiskt påverkat planen? Jag vet inte, vi har varit där. Vi har arbetat. Vi har varit en del av processen. Hur vet man vem som gjort vad i en process. När uppstod en idé och vems var den?

091212 En plan som RUFs:en kan aldrig vara riktigt radikal. En förutsättning är att den bygger vidare på det rådande systemet. Skulle planen helt bryta med systemet så skulle den också bryta med förutsättningen för sin egen existens. Tycker vi att systemet är ok, att det i stora drag funkar så kan RUFs:en vara användbar. Peka ut en riktning. Fungerar det? Är systemet ok?

091219 Är systemet ok?

Johan Tirén

Att dela ett samhälle

UNDER 2009 arbetade Janna Holmstedt, Anna Högberg, Johan Tirén och Johan Waerndt med fokus på sociala perspektiv i planprocessen, vilket resulterade i en serie arbeten med den gemensamma titeln *Att dela ett samhälle*. Inom projektet ryms:

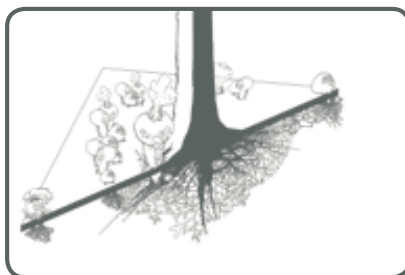
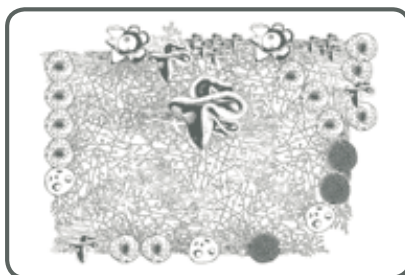
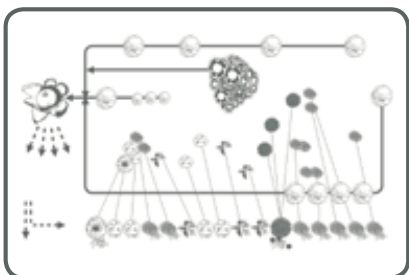
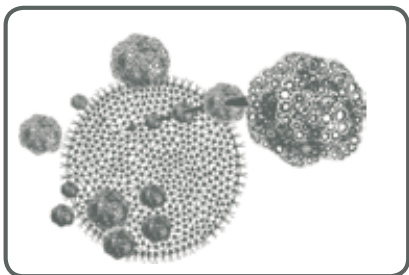
Som svampar ur jorden (Holmstedt och Högberg) – planscher där olika mötesplatser och sociala system i regionen kartläggs och visualiseras.

Epiloger (Tiren) – en affischserie med fokus på individen i relation till de övergripande strukturerna.

Planners and Players (Waerndt i samarbete med Monika Marklinger) – regionplanering ur ett historiskt perspektiv.

En svart mapp med de tre projekten *Som svampar ur jorden*, *Epiloger* och *Planners and Players* trycktes upp i 900 exemplar och skickades ut tillsammans med det så kallade utställningsförslaget av RUF5 2010 i början av augusti 2009 till politiker, tjänstemän, intresseorganisationer och andra runt om i Stockholmsregionen.

Under november–december 2009 presenterades konstnärernas arbete i en utställning på Kulturhuset. Utställningen sammanfattade hela projektet och innehöll även tidigare arbete från *Ett radikalt miljöombyte*. Inbjudna gäster och övriga besökare läste högt ur planen varje lunch. Utställningsperioden avslutades med ett öppet samtal modererat av Stefan Jonsson. Utställningskoncept och genomförande av Anna Högberg och Johan Tirén.

SOM SVAMPAR UR JORDEN

Sex planscher av Janna Holmstedt och Anna Högberg

På upptäcksfärd i den sociala infrastrukturen

Janna Holmstedt och Anna Högberg

OFFENTLIGA RUM som kan erbjuda sociala och kreativa mötesplatser är oundgängliga för en vital demokrati. Men vad krävs för att möten ska ske och hur ser vi på den sociala tillväxten? Är det en fråga om ökade offentliga utgifter, företags sociala ansvarstagande eller ideellt engagemang? Tänker vi på offentliga rum i termer av torg och parker eller i egenskap av verksamheter? Är det mängden besökare som avgör om en verksamhet är framgångsrik eller behöver andra värden beaktas?

Sex fallstudier

”Som svampar ur jorden” är en idébank för hur man kan förstå sociala system och olika typer av mötesplatser utifrån ett ekologiskt perspektiv. I en serie om sex planscher, som ursprungligen trycktes i A2-format, kartläggs några exempel på mötesplatser: festivalen, nätverket, parken, konsthallen, skolan och rådslaget. Fallstudierna ger en bild av hur mötesplatserna uppstått, vad som krävs för att hålla dem vid liv, samt vad de kan generera. Gemensamt för det axplock verksamheter som presenteras är att de fungerar gränsöverskridande, och som sammankopplare eller dörröppnare. De har dessutom ofta en både lokal och internationell förankring. Urvalet försöker varken kategorisera eller i sin helhet representera den mångfald av mellanmänniskliga utbyten och möten som existerar. Däremot visar planscherna på de ofta oväntade relationer, sammanhang och händelser som kan ge upphov till viktiga mötesplatser.

Socialt kapital – gemenskap, tillit och makt

Till varje plansch hör en faktaruta. Där sammanfattas vad mötesplatsen genererar och vilka förutsättningar som behövs för att den ska fungera. Vilken typ av möten och värden som skapas beskrivs i termer av socialt kapital.

Det var samhällsvetaren James S. Coleman som lanserade teorin om det sociala kapitalets betydelse. Han menade att individer och samhällen inte bara har tillgångar i form av fysiskt kapital (materiella tillgångar), finansiellt kapital (pengar) och humankapital (kunskaper), vilket den neoklassiska nationalekonomin utgick ifrån. Till dessa tre typer fogar Coleman en fjärde: det sociala kapitalet, vilket inkluderar de kontaktnät och gemenskaper vi ingår i. En viktig utgångspunkt för Coleman var dessutom att människors intressen inte är så egoistiska som den tidigare teorin antagit. Individer agerar inte oberoende av varandra och deras skilda målsättningar kan inte nås oberoende av andra aktörer. Enligt statsvetaren Robert Putnams definition

kan socialt kapital beskrivas som summan av den tillit som individerna i en grupp eller ett samhälle har för varandra. Ju större förtroende man har för andra människor, desto större chans att man har förtroende också för de politiska institutionerna. Den stora demokratin beror på den lilla. Men, som Bo Rothstein poängterar, hur myndigheter samt representanter för politik och näringsliv agerar påverkar även attityder, tillit och förtroendet mellan människor generellt. Den lilla demokratin är också beroende av den stora.

Det sociala kapitalet kan även förstås utifrån ett maktperspektiv. De kontakter jag har och de sammanhang jag tillåts medverka i ger mig möjligheter att påverka både min egen och andras situation. Vissa sammanhang stärker oss som individer och skapar tätt knutna band inom en begränsad grupp. Andra sammanhang kan fungera överbryggande mellan olika grupper, till exempel för att man har gemensamma intressen att värna. Ytterligare andra ger oss tillgång till inflytande, social status eller ekonomiska resurser och därmed möjlighet att påverkar samhället på lång sikt. För att beskriva dessa olika former av socialt kapital brukar begreppen *sammanbindande*, *överbryggande* och *sammanlänkande* användas.

Socialt kapital har blivit en allt viktigare faktor inom samhällsplaneringen, då högt socialt kapital i samhället kan kopplas till högre ekonomisk tillväxt, mindre ojämlikhet och brottslighet, lägre korruption, bättre fungerande myndigheter och bättre hälsa. Men socialt kapital som begrepp har också kritiserats då sociala aspekter beskrivs med en term som är hämtad från marknadsekonomin. Kritiker har framhållit risken för ett ekonomiserat synsätt, som kan tränga undan andra värdegrunder i samhället.

Varför svampar?

För att beskriva ett rikt samhällsliv används gärna växtmetaforer – tillväxt, jordmån, växthus, plantskola, blomstrande och så vidare. De ger en känsla av liv och växtkraft. Syftet är också ofta att försöka peka på värden bortom de krasst ekonomiska som anses vara svåra att ringa in. Begrepp och namn är som kartor: det som kan benämnas finns, "sätts på kartan". Det vi inte kan benämna, peka ut eller placera faller lätt bort. Det förblir svårgripbart eller osynligt. Vi har de verktyg vi skapar oss. Vi har här valt att använda svampar. Svampar kan inte drivas upp som plantor, deras tillväxt sker på ett annat sätt. De är osynliga för blotta ögat men kan väga flera ton. Det vi kallar svamp är bara en fruktkropp, en årstidsberoende och reproduktiv utväxt som släpper sporer. Under kropparna breder rotträdarnas nätverk ut sig, mycelet – ofta i symbios med andra arter. När vi beundrar fruktkroppen glömmar vi lätt bort detta mycel, som utgör mer än 90 procent av svampen. Mycel är en livsviktig komponent i många ekosystem och flera arter är beroende av symbiosen med svamparna för sin överlevnad. Man kan tillsätta svamp för att få all annan växtlighet att frodas, för marksanering och skydd mot sjukdomar, till och med för att binda koldioxid. Det verkar näst intill magiskt vad svampar kan uträtta.

Vi säger inte att svampar är människor, inte heller att kultur eller sport är en svamp. Vi säger att det är intressant att se på vad som gör saker möjliga – att titta på relationerna snarare än slutprodukterna – det vill säga, att se djupare än till hatten som sticker upp ovanför marken när vi diskuterar sociala värden. Det är denna mykorrhiza* vi behöver främja.

* Mykorrhiza är komplexet mellan en svamps mycel (svamptrådar) och en växts rötter när dessa lever i symbios med varandra. Genom att fina, underjordiska svamptrådar tränger in i rötterna hjälper svampen växten att ta upp vatten samt närsalter och får i sin tur organiska föreningar från växten. Svampen kan också ge växten antibiotika som försvar mot parasitiska angripare.

2009: Kravallustrustad polis upplöser med våld en demonstration för homosexuella rättigheter i Moskva. Borgmästaren jämför homosexualitet med satanism.

2008: Pride i Delhi, Bangalore, Pondicherry och Kolkata i Indien.

2006: 13 öst- och sydeuropeiska länder deltar i Pride i Zagreb, Kroatien. Stockholm Prides internationella solidaritetsfond startas och stöder aktivt prideorganisationer i andra länder, bl.a. Pride i Warszawa, Moldavien, Baltikum och Minsk.

1998: Första Pridefestivalen i Stockholm, som tar över efter den tidigare "Frigörelseveckan" anordnad av RFSL. Endast 5–6 personer jobbar med allt från att resa stängsel och bygga scen till att sälja biljetter och släpa sopsäckar.

1997: Pride firas för första gången i São Paulo. Paraden har nu växt till att bli världens största med över 3 miljoner deltagare.

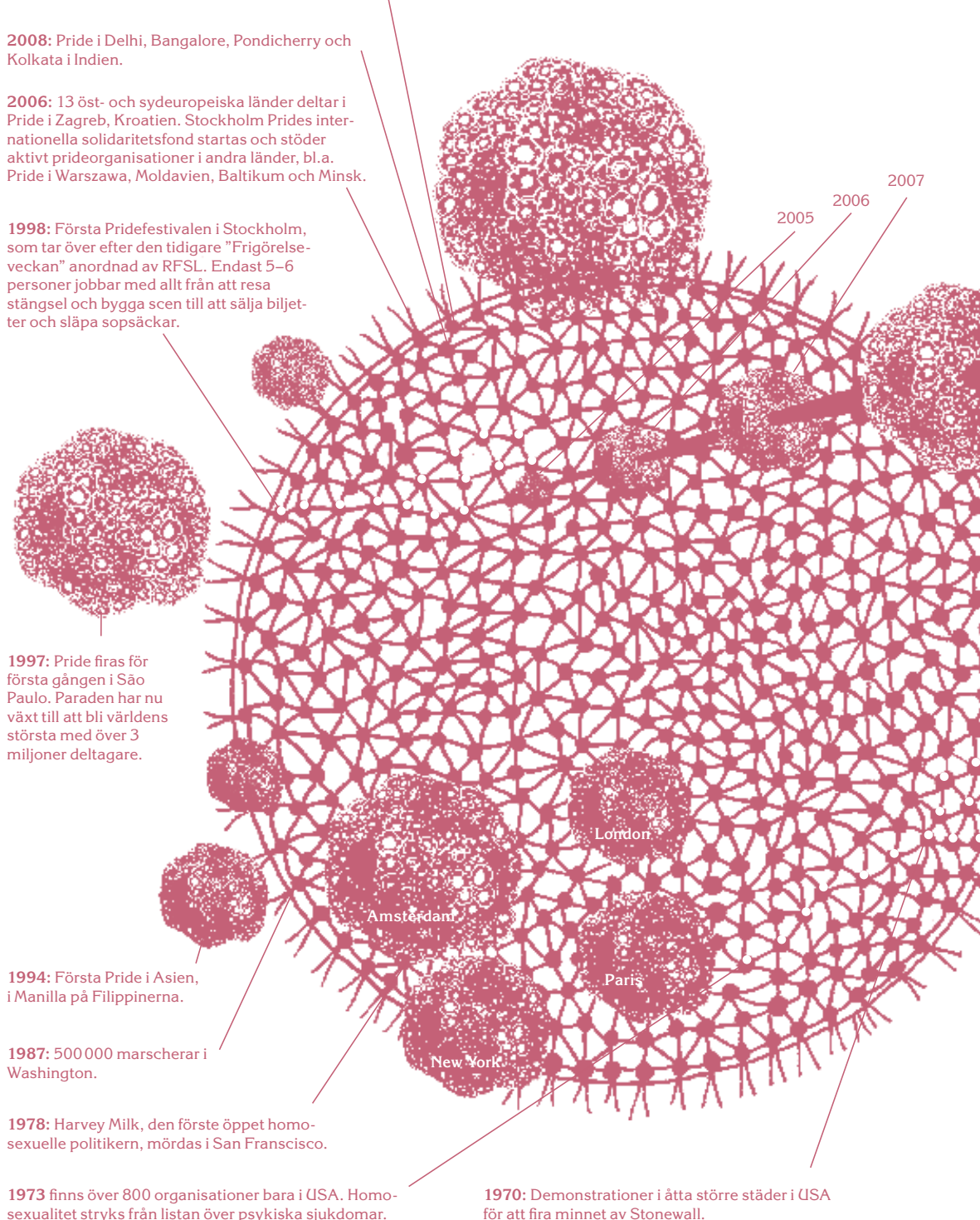
1994: Första Pride i Asien, i Manila på Filippinerna.

1987: 500 000 marscherar i Washington.

1978: Harvey Milk, den förste öppett homosexuelle politikern, mördas i San Francisco.

1973 finns över 800 organisationer bara i USA. Homosexualitet stryks från listan över psykiska sjukdomar.

1970: Demonstrationer i åtta större städer i USA för att fira minnet av Stonewall.

FRÅN UPPLOPP TILL FOLKFEST

Föreningen Stockholm Pride organiserar varje år sedan 1998 Stockholm Pride under en vecka. Evenemanget inkluderar diskussioner, utställningar, workshopar, konserter och mängder av andra aktiviteter.

Pride Parad är festivalens höjdpunkt. I 2008 års tåg deltog 45.000 människor och 450.000 tittade på. 2009 deltar ca 100 ekipage och grupper.

Stockholm EuroPride 2008

Pride Park i Tantolunden är festivalens hjärta och största område – en smältdegel av artister, caféer, restauranger och utställare.

Pride House på Stadsteatern i Kulturhuset kan ses som festivalens hjärna med interaktiva seminarier, debatter och workshopar.

Pride Garden i Kungsträdgården är ett nytt festivalområde öppet för alla som vill komma och gratis få en försmak av allt de övriga festivalområdena har att erbjuda. Här sker också invigningen.

Pride På stan gör hela staden till ett festivalområde med spännande normbrytande aktiviteter. Erbjuder besökarna alternativa perspektiv och innehåller arrangemang på mer än 70 platser.

Stockholm Pride har **kostnader** på 12 miljoner kronor, och vinsten är 0 kr. Av intäkterna kommer ungefär 8 miljoner från biljettförsäljning, 3 miljoner från sponsring och även lite bidrag.

Hela festivalen är beroende av sina över 700 **volontärer**, främst från Sverige men även andra länder.

Stonewall Inn, New York, 27–29 juni, 1969. Upploppet som blev vändpunkten för gayrörelsens kamp.

“During the last weekend of June of 1969, police and Alcoholic Beverage Control Board agents entered a gay bar – The Stonewall Inn, on Christopher Street, in New York City. Allegedly there to look for violations of the alcohol control laws, they made the usual homophobic comments and then, after checking identification, threw the patrons out of the bar, one by one. Instead of quietly slipping away into the night, as we had done for years, hustlers, drag queens, students and other patrons held their ground and fought back. Someone uprooted a parking meter and used it to barricade the door. The agents and police were trapped inside, they wrecked the place and called in reinforcements. Their vehicles raced to the scene with lights glaring and sirens blaring. The crowd grew. Someone set a fire. More people came. For three days, people protested. And for the first time, after innumerable years of oppression, the chant, Gay Power, rang out.”

Källa: <http://www.stonewall-place.com>

FRÅN UPPLOPP TILL FOLKFEST

Stockholm Pride lyfts gärna fram som ett gott exempel i city branding-sammanhang. Stockholm Visitors Board uppskattar i sin publikundersökning att festivalen 2008 lockade turister att spendera 100 miljoner kronor på boende, restaurangbesök, nöjen, sightseeing och shopping. Det är i detta sammanhang intressant att notera att det hela startade med ett upplopp i New York.

Från Stonewall Inn till Stockholm Pride

I New York ägnade sig polisen åt omfattande trakasserier av HBT-samhället och den 27 juni 1969 gjordes på lösa grunder ännu en razzia mot gaybaren Stonewall Inn på Christopher Street. Men den här gången satte sig gästerna på tvären och det utbröt kravaller som varade i tre dygn. Sedan dess har man över hela världen firat minnet av det tillfälle då HBT-samhället för första gången slog tillbaka och så starkt vågade vara stolta över sin identitet och sin kultur. Detta har ofta kallats den amerikanska gayrörelsens födelse.

Till en början firades minnet framför allt i form av politiska demonstrationer men under 1980-talet ändrade manifestationerna karaktär och blev mer folkfest och festival. Över stora delar av världen är firandet av Pride en lika välkänd och viktig högtid som jul- eller nyårsafton.

Den ideella föreningen Stockholm Pride är sedan 1998 arrangör av Pride-festivalen. RFSL och en lång rad andra organisationer och enskilda personer ingår bland föreningens medlemmar. Festivalen har vuxit till att bli en av Stockholms största och mest uppskattade, och är idag det största pridefirandet i Norden.

Syftet är dock ett helt annat än det Stockholm Visitors Board fokuserar på i sin undersökning. Festivalen vill skapa en frizon för homosexuella, bisexuella och transpersoner – det så kallade HBT-samhället. Förutom att arrangera den årliga festivalen, där paraden blott är en del, engagerar sig föreningen Stockholm Pride också i ett solidaritetsarbete för att hjälpa besläktade organisationer i mindre fria delar av världen där homosexuell kärlek fortfarande anses vara oacceptabel och till och med är straffbar. Sedan 2006 finns en fond för att möjliggöra stödsatser.

Sammanbinda, överbrygga och sammanlänka

Med denna historia i bakhuvudet – upploppet som inspirerade till motstånd och nu har blivit en folkfest – blir det aningen komplicerat att fråga sig hur man i samhällsplaneringen kan gynna liknande fenomen. Är det mer civil olydnad som behövs?

Det är ingen slump att en denna organisation har kunnat växa sig så stark och betydelsefull. Det som både festivalen och föreningen erbjuder är sammanhang som är *sammanbindande*, *överbryggande* och *sammanlänkande*. Detta är begrepp som används för att beskriva olika typer av socialt kapital (från engelskans *bonding*, *bridging* och *linking*). Med sammanbindande menas nätverk inom den egna gruppen som bekräftar och stärker

identiteten, ger trygghet och mening, samt erbjuder hjälp till vardags såväl som i krissituationer. Överbryggande socialt kapital är nätverk som kopplar ihop olika sociala grupper. De bygger på respekt och ömsesidigt beroende och kan handla om att samarbeta för gemensamma mål, eller att få tillgång till professionella nätverk. hbt-samhället är ju på intet sätt en homogen grupp, lika lite som "invandrare" är det, och i paraden syns poliser såväl aktivister, sjuksyrror, moderater som Dykes on Bikes. Sammanlänkande nätverk slutligen, ger olika sociala grupper tillgång till makt, social status och ekonomiska resurser, vilket innebär strategiska kontakter, inflytande och möjlighet att påverka. Pride erbjuder nätverk på alla dessa nivåer.

Om vikten av att ses och synas

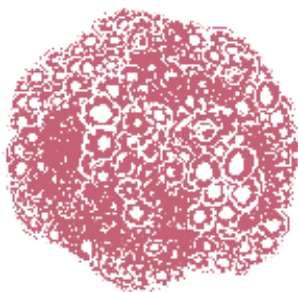
– Jag kan inte hindra någon från att bli arg, eller rasande, eller frustrerad. Jag kan bara hoppas att de vänder den vreden och frustrationen och vansinnet till något positivt, så att två, tre, fyra, fem hundra kan träda fram, så de homosexuella doktorerna kommer ut, de homosexuella advokaterna, de homosexuella domarna, homosexuella bankirerna, homosexuella arkitekterna. Jag hoppas att varje homosexuell yrkesman kommer att säga "Nog!". Träd fram och berätta för alla, bär en symbol, låt världen veta. Kanske kan det hjälpa.

Detta sa Harvey Milk i en bandinspelning kort innan han blev mördad 1978. Milk var den första öppet homosexuelle mannen som valdes till ett politiskt ämbete i Kalifornien. Milk betonade vikten av att bli synlig. Och synlighet på gränsen till exhibitionism är kanske just vad Pride-paraden för många förknippas med. Men mitt i festytan bakom dildor, glitter och glamour rör sig samtidigt ett brädddjup av ren existentiell karaktär.

Att bli accepterad för den man är och att kunna gå säker på gatorna utan att bli trakasserad, hotad eller rent av nedslagen är fortfarande en dröm för många även i Stockholm 2009. Festivalen blir en självklav plattform för att göra sin röst hörd. Lika viktigt är att uppleva en gemensam glädje och värme. Tänk hur det är att vara homosexuell tonåring på landsbygden utan likasinnade. Identifikation, bekräftelse och gemenskap är grundläggande byggstenar för att utvecklas till en vuxen människa. En organisation och festival som omfattar allt det Pride erbjuder blir då ovärderlig.

Referenser:

www.stockholmpride.org
www.thestonewallinnyc.com/Home_Page.php
"Pride-demonstration i Moskva upplöst av polis", Sofia Strandberg, SvD, 2009-05-16
"Socialt kapital i regional utvecklingsplanering", rapport 14:2008, Regioneplane- och trafikkontoret
"Socialt kapital – ett genombrott för en ny samhällsvetenskaplig teori" av Bo Rothstein i Sören Holmberg och Lennart Weibull (red.): Det våras för politiken. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet (2002)

Denna svamp manifesteras i form av en årligen återkommande festival. Under en vecka blir hela staden ett festivalområde med parad, utställningar, diskussioner, workshopar, konserter och mängder av andra aktiviteter. Mycelet utgörs av ett världsomspännande nätverk med förgreningar in i samhällets alla skikt.

MÖTESPLATS: FESTIVALEN

Typ av mötesplats: Stadens offentliga rum och andra redan befintliga arenor knyts samman genom en omfattande programverksamhet.

Typ av möte: *Sammanbindande* – identitetsskapande och stärkt gemenskap inom den egna gruppen. *Överbryggande* – utbyte mellan olika sociala grupper med stor geografisk spridning, allt från boende till turister. Oavsett kön, etnicitet, ålder etc. möts man i arbetet för gemensamma mål. *Sammanlänkande* – individer såväl som grupper ges tillträde till nätverk med makt att påverka myndigheter, institutioner och medier, dvs. möjlighet att förändra samhället på lång sikt.

Genererar: Stärkt självkänsla. Berikar, fördjupar och utvecklar förmågor. Skapar meningsfulla sammanhang, tillit, möten med nya människor, tillgång till internationella nätverk. Tolerans för andras närvaro och användande av stadens offentliga rum. Genererar överlappningar och friktion som utmanar föreställningar och motverkar stereotypisering. Ger liv och puls åt staden. Skapar opinion och ger kunskap om, samt verktyg för att handskas med diskriminering, fördomar, samt oacceptabla livsvillkor i Sverige och utomlands. Ger en känsla av att vara del av något större, skapar visioner, tro och hopp. Empowerment.

Förutsättningar/beroende av: Aktiva medlemmar, en organisation som arrangerar, koordinerar och finansierar festivalen genom bl.a. partnerskap och sponsring. Utbyte av erfarenheter nationellt och internationellt. Lagstiftning för mänskliga rättigheter, samt ett öppet och tolerant offentligt rum.

SOCIAL MARKNAD

BYTS Bytesring Stockholm är ett lokalt, räntefritt system för byte av varor och tjänster. Det är en lokal ekonomi som drivs utan vinstsyfte. Medlemmarna kan handla av varandra utan vanliga pengar. Istället används en egen valuta – byts. Den existerar endast som poäng i en dator, inte som sedlar och mynt. Bytesringen är alltså en kombination av en annonsförmedling, ett bokföringssystem och en marknad, där det sociala kapitalet går före det ekonomiska. Kan BYTS gemenskap värderas i pengar? Som en jämförelse kan nämnas att Youtube 2006 såldes till Google för 12 miljarder kronor – en värdering som till stor del baserades på antal användare, samt den väl fungerande och redan existerande sociala infrastrukturen.

SROI (social return on investment) är ett exempel på en metod där syftet är att räkna på värden i en verksamhet som inte är vinstdrivande till sin natur. Att omvandla värden för att de ska passa in i dagens marknadsekonomiska modell gör dem dock inte rättvisa. Kritiker av begreppet "socialt kapital" framhåller risken för ett begränsande, ekonomiserat synsätt som kan tränga undan andra värdegrunder i samhället. Det BYTS gör däremot är att bygga idén om ekonomi på att ett överflöd existerar, snarare än ett underskott. Alla har och kan någonting – det är BYTS motto.

Marknad med loppis och café arrangeras av BYTS en gång per månad i Solhuset. Marknaden fungerar som medlems- och informationsträff. Poängen med denna sociala träffpunkt är att man får möjlighet att lära känna andra medlemmar, och se vem som kan tänkas vakta ens hund eller t.ex. vattna blommorna. Även icke medlemmar är välkomna.

Medlemmarna har en egen **hemsida**. Den sociala kontakten är dock ryggraden i verksamheten och du är inte tvungen att inneha en dator.

I **katalogen**, som skickas ut ett par gånger per år, får medlemmarna reda på vilka erbjudanden och önskemål som finns. Tyngdpunkten vilar på tjänster snarare än varor.

Erbjudande:

Sommarboende
Transporter (har egen bil)
Städar och installerar din dator

Önskemål:

Tapetsering och måleri
Plantor och sticklingar
Hundvakt

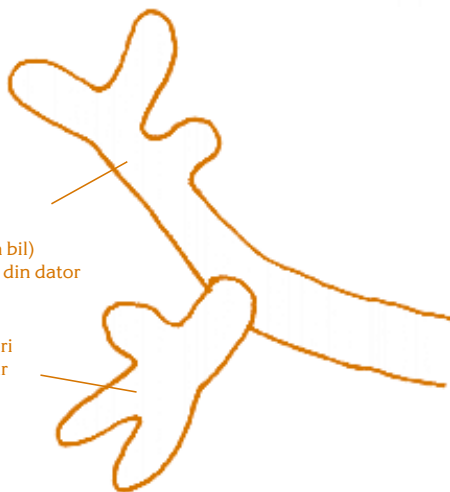
BYTS marknad

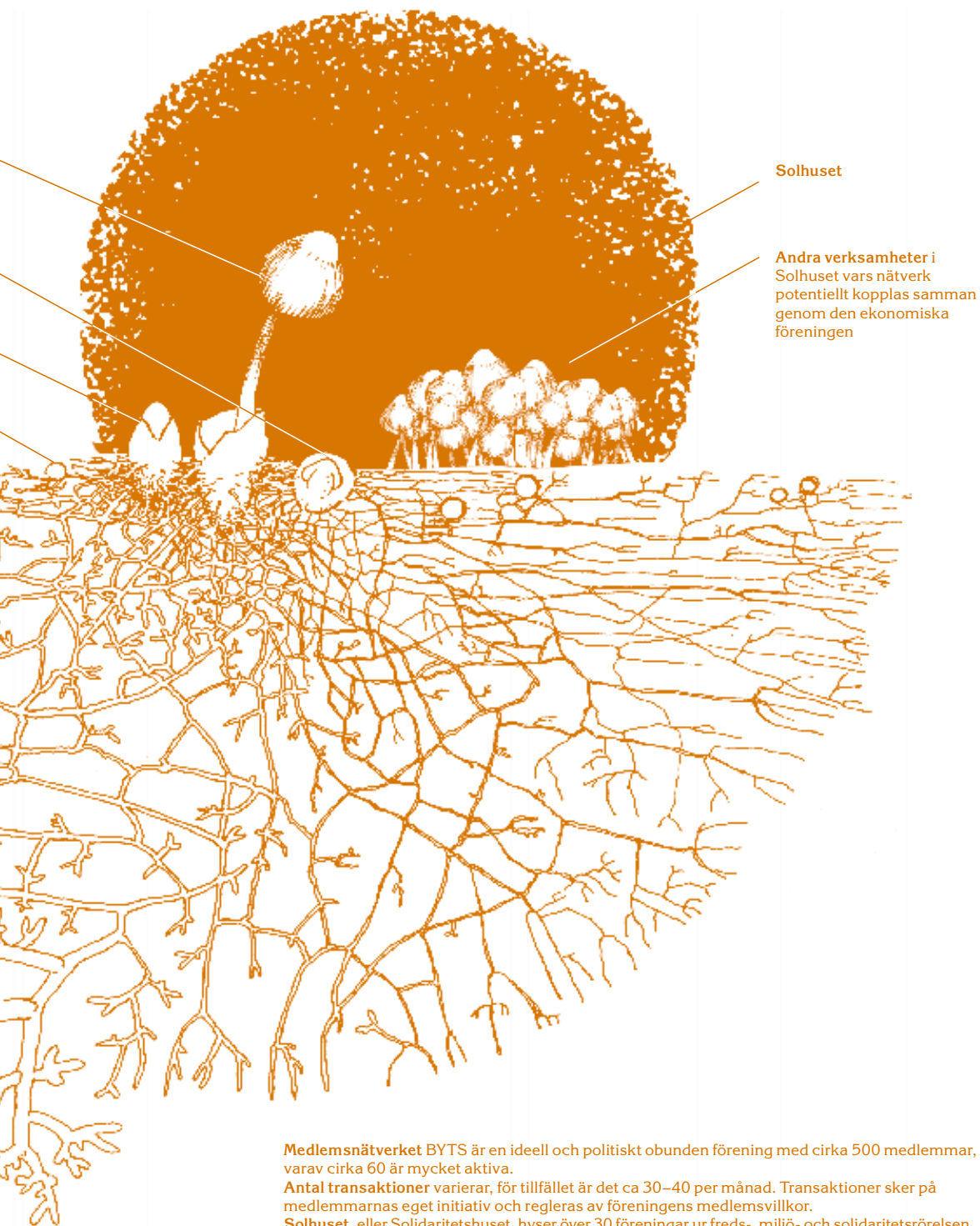
Katalog

Hemsida

Filmkvällar

Långpromenader

Medlemsnätverket BYTS är en ideell och politiskt obunden förening med cirka 500 medlemmar, varav cirka 60 är mycket aktiva.

Antal transaktioner varierar, för tillfället är det ca 30–40 per månad. Transaktioner sker på medlemmarnas eget initiativ och regleras av föreningens medlemsvillkor.

Solhuset, eller Solidaritetshuset, hyser över 30 föreningar ur freds-, miljö- och solidaritetsrörelsen. De äger och förvaltar byggnaden tillsammans i form av en ekonomisk förening och har en gemensam webbportal. I huset finns också Världsbiblioteket som är öppet för alla. Exempel på verksamheter i huset: Svenska Fredskommittén, Sveriges Konsumenter i Samverkan, Miljöförbundet Jordens Vänner, Afrikagrupperna, Ekobanken, Fältbiologerna m.fl.

SOCIAL MARKNAD

Behöver du någon som vattnar dina blommor och klip- per gräsmattan, passar barnen, eller fixar och städar datorn? Eller vill du bara ha sällskap på långpromena- der? Känns vännerna just nu för upptagna och ekono- min något pressad? Är du dessutom nyfiken på att hitta alternativa sätt att göra saker på? Kanske skall du då överväga att gå med i en bytesring.

Vad är BYTS och LETS?

BYTS Bytesring Stockholm är ett lokalt, räntefritt sys- tem som har det kanadensiska LETS (Local Exchange Trading System) som förebild. LETS är en alternativ valuta, eller snarare ett valutasystem för byte av varor och tjänster utan profit. Ursprunget finner man i Josiah Warrens klassiska försök 1827 med en tidsaffär där arbetstid byttes mot varor och tjänster. Det första LETS- nätverket startade i Kanada på initiativ av Michael Linton. Timebanks är en variant av lokalvalutasystemet, med den skillnaden att byteshandeln sker i timmar – en tim- mes sömnad byts in mot en timmes tapetsering t.ex. Nu finns LETS-system på över 400 platser i världen och de fungerar ofta mycket olika då grundstrukturen kan varieras i det oändliga. I Ithaca i USA finns en lokal valuta som kan användas för att betala hyra, köpa biobiljetter och betala restaurangnotan. I Frankrike drivs SOL- projektet på sju olika platser, med syfte att höja levnads- standarden, samt bygga upp lokala ekonomier i olika regioner baserade på en solidarisk hållning.

Alla har och kan någonting

I en bytesring skapas och förmedlas en individs identitet genom vad hon eller han kan och har att erbjuda. Snarare än en professionell identitet, baserad på titlar och yrkes- karriär, presenteras här vid sidan av yrkeskunskaperna även mer oanade resurser – som hantverksskunnande, överblivet material, tillgång till lastbil eller sommarhus, etcetera. Ett överskott av varor, tjänster och tid sätts i omlopp.

En relation baserad på ömsesidigt förtroende

Man kan också se nätverket som ett stöd för att närma sig det främmande. Att med hjälp av det formaliserade kontraktet skapa nya relationer. Att möjliggöra initiativ som annars kan kännas oöverstigliga eller kanske otänk- bara, liksom att avdramatisera mycket av det sociala samspelet.

Så här fungerar Bytesring Stockholm

Medlemsvillkoren är att acceptera att få betalt i byts, att lämna in annonser, samt betala årsavgiften på 100 kronor. För beviljat medlemskap krävs 3 erbjudanden och 3 önske- mål. En medlem kan exempelvis sälja pocketböcker och ta betalt i den lokala valutan för att senare köpa träd- gårdsarbete av en annan person.

Som nybliven medlem tilldelas du ett medlemsnum- mer, ett checkhäfte samt senaste katalogen som också

innehåller en medlemslista. Varje medlem har ett konto. Vid en transaktion kommer säljare och köpare överens om hur många BYTS varan eller tjänsten är värd. Blir det en affär fyller köparen i en BYTS-check och ger till sälja- ren. Transaktionen bokförs i styrelsens dator, samt av medlemmarna själva. Om en transaktion skulle anses vara skattepliktig, vilar hela ansvaret för deklarationen till skattemyndigheten på den som erhållit ersättningen. På BYTS konto registreras endast BYTS-poängen, ej vad transaktionen omfattar.

Fördelar som medlemmar framhåller

Socialt: Genom bytesringen kommer man oftare i kon- takt med människor i sin närhet och troligtvis även med människor som man normalt inte träffar.

Ekonomiskt och regionalt: Många regioner i Sverige slåss idag för sin överlevnad. Som komplement till den tradi- tionella handeln kan en lokal bytesring få en bygd att blomstra även utan stora investeringar. Resurserna ut- vecklas och stannar i lokalsamhället. Nätverket kan liknas vid ett återupprättande av en bygemenskaps informella ekonomi där tjänster och gentjänster cirkulerar.

Hälsa: Bytesringen får människor att tänka efter om det finns något som de kan – och när de tänker efter visar det sig att de faktiskt kan något som andra har behov av. Detta, liksom det faktum att man träffar fler människor, ger starkt självkänsla och stärker den mentala hälsan.

Miljö: Förutom att prylar och material återanvänds, så leder ökad lokal handel till minskade transporter och därmed en bättre miljö.

När socialt kapital är viktigare än ekonomiskt

"Genom deltagande i organisationer av olika slag vidgar människan sina vyer och överviner sin naturliga miss- tänksamhet mot främmande människor. Hon skaffar sig ett nätverk av vänner. Hon upparbetar kort sagt ett socialt kapital. För den moderne, demokratiska medborgaren blir därigenom adressboken viktigare än plånboken", skriver Leif Lewin i SvD med anledning av att Robert Putnam – professor i statskunskap vid Harvard University och det sociala kapitalets främste teoretiker – gästade Sverige.

Men till skillnad från annat kapital existerar inte socialt kapital inom aktörerna själva, utan i relationerna mellan aktörerna, vilket just BYTS kan ses som ett exempel på.

Referenser:

Samtal med styrelsemedlemmar i BYTS

www.bytsbytesring.se

www.lets.nu

www.gmlets.u-net.com

www.sol-reseau.org

www.solidaritetshuset.nu

"Det sociala kapitalet och dess sönderfall", Leif Lewin, SvD, 2006-03-13

"Socialt kapital – ett genombrott för en ny samhällsvetenskaplig teori" av Bo Rothstein i Sören Holmberg och Lennart Weibull (red.): Det våras för politiken. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet (2002)

Dessa för ögat oansenliga fruktkroppar har ett förhållandevis kraftigt mycel – ett medlemsnätverk för utbyte av varor och tjänster. Fruktkropparna manifesteras i form av en månatlig marknad, en hemsida och en katalog. Svampen växer tillsammans med andra liknande svamparter och deras mycel har därmed potential att kopplas samman.

MÖTESPLATS: NÄTVERKET

Typ av mötesplats: Ideell och politiskt obunden förening där mötesplatser uppstår varje gång en transaktion sker, samt då gemensam marknad anordnas.

Typ av möte: *Sammanbindande* – utbyte mellan likasinnade. *Överbrygande* – utbyte mellan olika sociala grupper inom nätverket, baserat på att individen presenterar sig med de önskemål och erbjudanden han eller hon har, men även utanför nätverket då verksamheten ingår i en ekonomisk förening med över 30 andra organisationer.

Genererar: Stärkt självkänsla, gemenskap/grannskap, berikar, fördjupar och utvecklar förmågor, främjar resurshushållning, motverkar stereotypisering, skapar meningsfulla sammanhang, tillit, samt umgänge med nya människor. En resursbank som får vardagen att fungera, tillgång till internationella nätverk.

Förutsättningar/beroende av: Aktiva medlemmar, utbyte av erfarenheter nationellt och internationellt. Liksom alla de föreningar som ingår i Solhuset är BYTS beroende av överkomliga lokalhyror.

Kungsträdgården Park & Evenemang AB (KPE) är ett av Stockholms Handelskammare helägt dotterbolag. De svarar sedan 1953 på uppdrag av Stockholms stad för uthyrning, administration och programverksamhet i Kungsträdgården. KPE verkar i nära samarbete med Stockholms stad som svarar för grönska, renhållning, belysning och skötsel av skridskobanan.

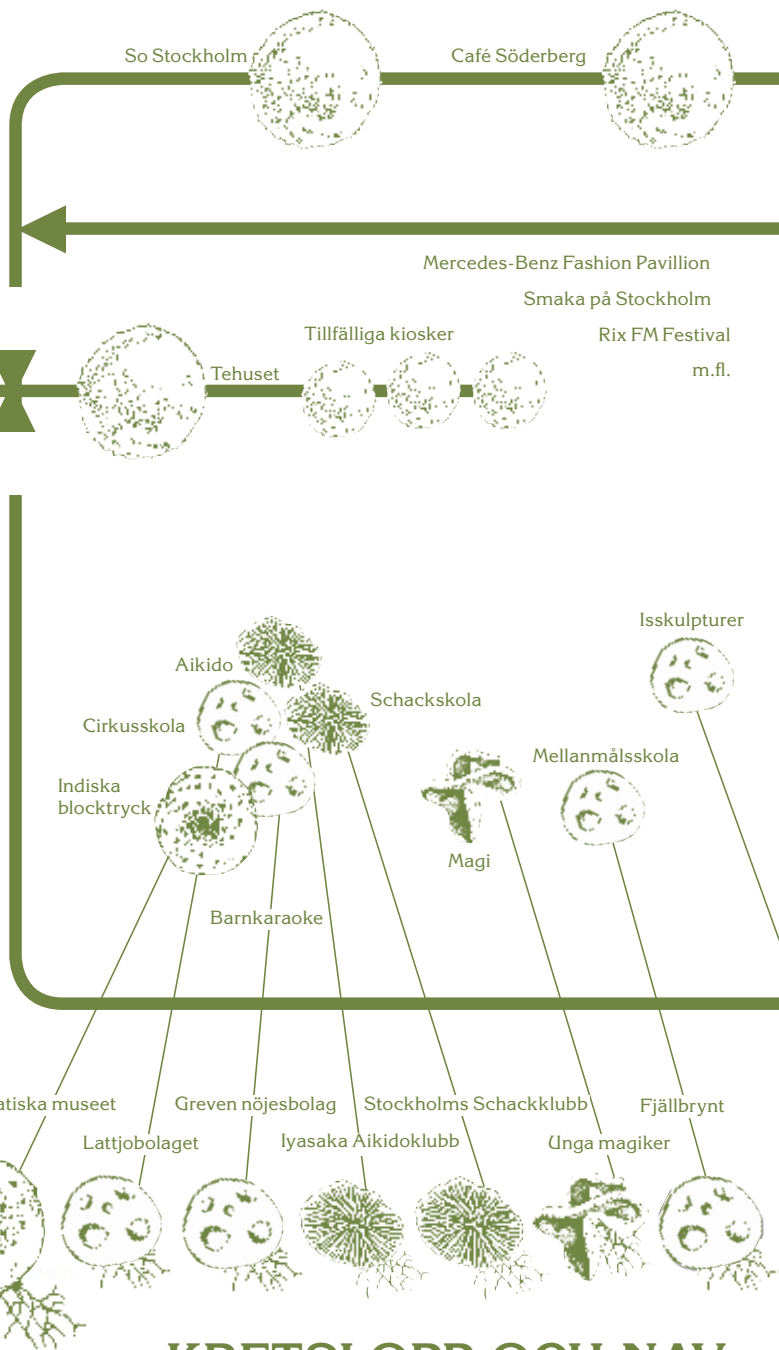
Stommen i KPE:s ekonomi utgörs av hyresintäkter från kiosker, serveringar och evenemang. Huvuddelen av intäkterna går till upprustning och underhåll av byggnader samt scen. Resten täcker löner för 7 personer på årsbasis, kompletterade med ett antal scentekniker sommartid. Det är i huvudsak genom de större evenemang som går med vinst, som utrymme skapas för andra icke-kommersiella evenemang.

Sport- och äventyrsveckan 2009:

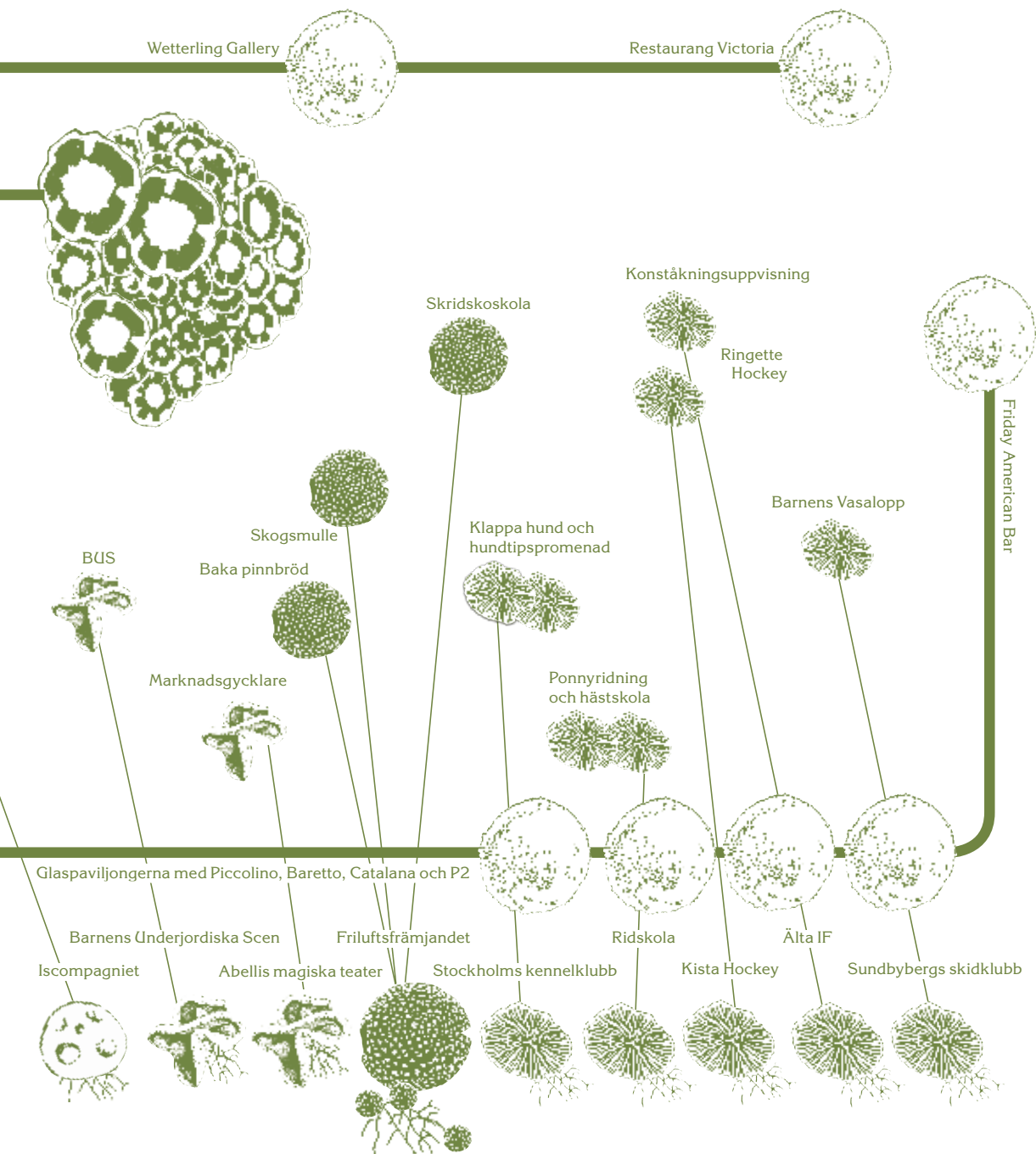
Övriga evenemang som ej bär sina egna kostnader.

Andra insatser: Vissa av de medverkande har verksamhetsstöd eller dylikt, samt finansieras genom biljettintäkter, medlemsavgifter och ideellt arbete.

KRETSLOPP OCH NAV

Kungsträdgården Park & Evenemang (KPE) erbjuder en plattform för samarbete där flera intressen samverkar. Exemplet med Sport- och äventyrsveckan (ovan) illustrerar hur KPE fungerar likt ett nav genom att de kopplar samman den privata, den offentliga och den så kallade tredje sektorn (civilsamhället). Bolaget är inte vinstdrivande. De evenemang som går med vinst får därför finansiera de programpunkter som inte ger

vinst. Genom KPE sker på så vis en omfördelning av medel. Poängen här blir att om varje enskild aktivitet skulle bära sina egna kostnader fick väldigt mycket strykas ur programverksamheten. Kanske kan man tala om en indirekt sponsring. KPE:s huvudintresse ligger i att ge besökaren fri tillgång till avkoppling, rekreation och underhållning, med betoning på kvalitativa upplevelser. De understryker att med deras roll

som förvaltare av det offentliga rummet kommer ett socialt ansvar. Det finns gränser för vilka evenemang som får hyra in sig i parken då verksamhetens trovärdighet står på spel. Det är en balansgång mellan olika intressen och det handlar om att hela tiden se till helheten.

– Alla skall känna sig tilltalande någon gång under året, kanske till och med varje månad. Säger Sam Carlqvist, programchef.

KRETSLOPP OCH NAV

Barn som försöker åka skidor, grilla pinnbröd, bygga kojor och skulptera i is. Lite längre bort pågår en teaterföreställning och inne i cirkustältet spelar ungdomarschack, eller bara värmer sina frusna fötter vid värme-fläkten. En uppsjö av aktiviteter och upplevelser av olika slag erbjuds helt kostnadsfritt till alla. Vad är det vi ser? Och vem har möjlighet att producera detta?

I Kungsträdgården arrangeras sedan ett antal år Sport- och Äventyrsveckan. Det är inte något kommunalt initiativ och inte heller ett vinstdrivande evenemang. Snarare en hybrid där näringsliv, olika förvaltningar och civilsamhälle kopplas ihop genom det icke-vinstdrivande bolaget Kungsträdgården Park & Evenemang AB (KPE). De erbjuder en plattform för samarbete, vilket ofta saknas, och fungerar själva som nav – dvs. producent och koordinator. Det kan vara lätt att säga att man borde samarbeta över gränserna, men saknas en uppbyggd organisation eller kompetens så blir tröskeln lätt för hög. Dessutom sker genom KPE en omfördelning av medel. Poängen är att om varje enskild aktivitet i Kungsträdgården skulle bära sina egna kostnader fick väldigt mycket strykas ur programverksamheten. KPE beskriver sig därför själva som en kretsloppsekonomi.

Kretsloppstänkande

KPE är ett av Stockholms Handelskammare helägt dotterbolag, som sedan 1953 på uppdrag av Stockholms stad svarar för alla verksamheter i Kungsträdgården. Staden har intresse av att parken sköts och är tillgänglig för invånarna. Handelskammaren å sin sida vill locka människor till innerstan med dess butiker och restauranger. Invånarna i sin tur har behov av mötesplatser, frizoner och andrum.

Programverksamheten som KPE arrangerar innehåller både evenemang som går med vinst och de som går med ren förlust. Dock anses inga arrangemang vara helt kommersiella då det alltid finns en social ambition eller någon form av kulturellt ansvar med i bilden. Många förfrågningar från kommersiella aktörer får nej, säger programchefen Sam Carlqvist. Det är trovärdigheten som står på spel. Hur balanserar man olika intressen utan att verksamheten och kvaliteten blir lidande?

Civilsamhället utgör basen

Begreppet civilsamhälle – eller den tredje sektorn – har på senare tid använts allt oftare för att beskriva den mångfald verksamheter som inte rymms inom vare sig den offentliga eller privata sektorn och vars syfte inte är att vara vinstdrivande. Till denna breda kategori räknas social ekonomi, ideella föreningar, folkrörelser och idéburna organisationer, vilket omfattar nästan all kulturell verksamhet, men även sport, religiösa samfund och andra intressegemenskaper. Det kan vara stiftelser, kooperativ eller föreningar, men också informella nätverk. Vi talar alltså om verksamheter med mycket olika

existensvillkor; alltifrån stora organisationer som Stockholm Pride till enskilda näringsidkare. Många av organisationerna som medverkar i Sport- och Äventyrsveckan finansieras genom medlemsavgifter, biljett- intäkter, ideellt arbete och/eller verksamhetsbidrag från Idrottsförvaltningen, Kulturförvaltningen, Svenska Spel, Kulturrådet eller liknande. Sport- och Äventyrsveckan är således även beroende av dessa insatser för att kunna realiseras.

Samhällsliv, gatuliv och vardagsliv

Det civila samhällets betydelse lyfts allt oftare fram – som kraft för social förändring, för att utveckla lokalsamhället och medborgarinflytandet, för att skapa internationella nätverk etc. Deterbjuder intressegemenskaper och stärkt självkänsla, kontakter och kunskap. Det kan handla om att angripa vad man ser som problematiskt i sitt liv och sin miljö på nära eller långt håll, eller om att finna mening. Denna mångfald av verksamheter genererar ett oberoende samhällsliv och utgör en alternativ struktur till såväl den parlamentariska demokratin som marknadskrafterna. "Demokratin lever av samtal kring offentligt tydliggjorda motsättningar – inte av konsensus. Ett av civilsamhällets demokrativärden handlar just om att tillföra debatten alternativ", menar statsvetaren Robert Dahl.

Hur värdera det ovärderliga?

"Vi tänker kanske inte så ofta på stiftelser, föreningar, samfund och kooperativ. Men det civila samhället består av ungefär 200 000 organisationer som sysselsätter runt 150 000 personer och omsätter cirka 145 miljarder kronor om året." Detta säger Alice Bah Kunkke, språkrör för tankesmedjan Sektor3. Det är en organisation som arbetar med att synliggöra och granska det civila samhället och väcka debatt om hur det civila samhället påverkar människors vardag. Utgångspunkten är att Sverige behöver mer av den kraft som finns i allt från knatteboll till kooperativa företag och ideella organisationer.

Mötesplats

En så populär mötesplats som Sport- och Äventyrsveckan är alltså beroende av att en organisation långsiktigt arrangerar, koordinerar och finansierar en programverksamhet. Detta förutsätter i sin tur ett kretsloppstänkande, vad gäller både socialt och ekonomiskt kapital, samarbete mellan näringsliv, verksamheter i offentlig regi och civilsamhället, samt ett socialt patos.

Referenser:

Samtal med programchef Sam Carlqvist
"Civilsamhället. Några forskningsfrågor", Erik Amnå (red.), Riksbankens Jubileumsfond i samarbete med Gidlunds förlag, 2005.
"Nu går hon in i en helt ny sektor", Cecilia Jacobsson, DN, 2008-11-03.
www.sektor3.se

Denna svamp fungerar som nav i ett årligen återkommande evenemang och uppträder då alltid tillsammans med andra svampar. De erbjuder kostnadsfria aktiviteter för sportlovslediga barnfamiljer och ungdomar – cirkus, schackskola, karaoke, Skogsmulle, teater, hockey, trygtryck m.m. – allt samlat på en plats under nio dagar.

MÖTESPLATS: PARKEN

Typ av mötesplats: Stadspark med programverksamhet.

Typ av möte: Överbryggande – samvaro och utbyte mellan olika sociala grupper med stor geografisk spridning, allt från boende till turister. Oavsett bostadsort, etnicitet, ålder etc. har barn och deras föräldrar möjlighet att mötas kring gemensamma intressen. Initiativet möjliggör även samarbete mellan föreningar, företag, samt verksamheter i offentlig regi.

Genererar: Socialt kitt, tolerans för andras närvaro och användande av platsen, överlappningar och friktion som utmanar föreställningar och motverkar stereotypisering. Ger liv och puls åt staden. Dessutom ges kunskap om natur, sport, kultur, historia och djur, samt möjlighet att gå med i olika föreningar för att få tillgång till dessa aktiviteter även fortsättningsvis.

Förutsättningar/beroende av: En organisation som arrangerar, koordinerar och finansierar programverksamheten – dvs. fungerar som nav – och som kan upplåta mark på en mycket attraktiv och välbesökt plats. Omfördelning av medel så att kommersiella verksamheter kan finansiera icke-kommersiella evenemang – dvs. ett kretsloppstänkande, vad gäller både socialt och ekonomiskt kapital.

Per Hasselberg är en konstnär som arbetar undersökande och projektnöjakt. 2005 flyttade han till Hökarängen och startade Konsthall C, driven av ett intresse för denna 1950-talsförort där många av folkhemsidéerna tidigt förverkligades. Hökarängen planerades utifrån visionen om det goda och demokratiska samhället och Konsthall C har i flera utställningar utforskat förortens historia, arkitektur och ideologi.

Konsthall C är inrymt i den gamla centraltvättstugan, som byggdes i syfte att bli en social samlingsplats. Här möter besökaren utställningar med en tydlig samhällsinriktning. I samband med de tematiska utställningarna arrangeras ofta föredrag, diskussioner, seminarier, workshopar, stadsvandringar, m m. Verksamheten har såväl en lokal förankring som ett internationellt nätverk. 2008 bjöd den dåvarande konstnärliga ledaren Anna Livion in Carlos Motta till konsthallen.

Konsthall C stöds av Kulturrådet, Sparbanksstiftelsen, Kulturförvaltningen Stockholms stad, stiftelsen Framtidens Kultur, samt samarbetar med Stockholmshem som äger lokalerna.

Styrelse

Konstnärlig ledare

Verksamhetsgrupp

Tidigare utställningar och program

Per Hasselberg,
konstnär

Konsthall C

Carlos Motta,
konstnär

Seminarium i samarbete med Institutet för framtidsstudier: "Framtidens fokus: Delaktighet och integration i det framtida Sverige".

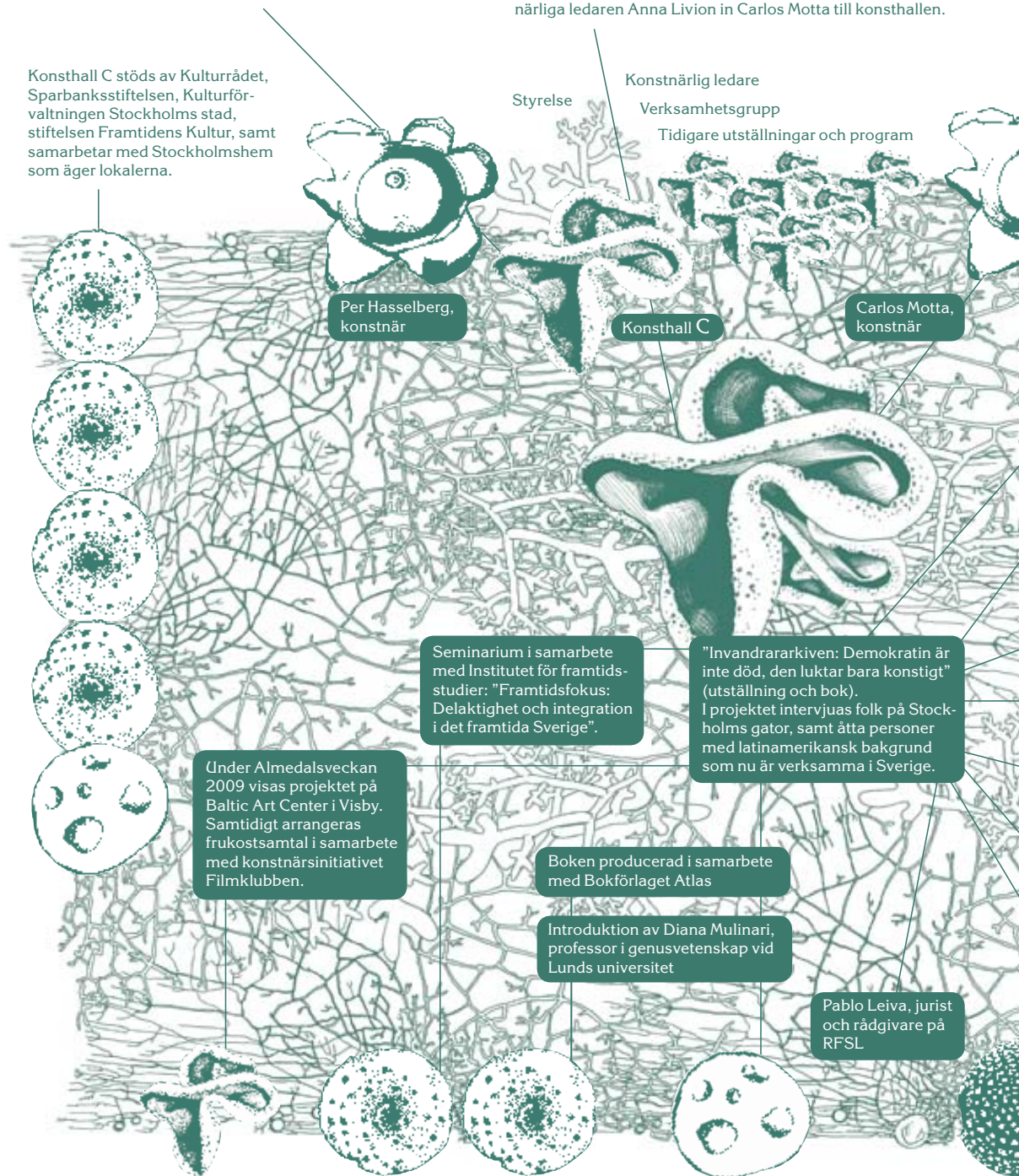
"Invandrarkosten: Demokratin är inte död, den luktar bara konstigt" (utställning och bok). I projektet intervjuas folk på Stockholms gator, samt åtta personer med latinamerikansk bakgrund som nu är verksamma i Sverige.

Under Almedalsveckan 2009 visas projektet på Baltic Art Center i Visby. Samtidigt arrangeras frukostsamtal i samarbete med konstnärsinitiativet Filmklubben.

Boken producerad i samarbete med Bokförlaget Atlas

Introduktion av Diana Mulinari, professor i genusvetenskap vid Lunds universitet

Pablo Leiva, jurist och rådgivare på RFSL

Carlos Motta är konstnär född i Colombia och verksam i New York. 2005 påbörjade han ett längre undersökande konstprojekt i Sydamerika med demokratibegreppet som tema: "The Good Life". 360 intervjuer gjordes under tre år i 12 städer. Då det ofta under arbetets gång refererades till "den svenska modellen", sökte han sig till slut hit för att se hur det är ställt med demokratin och välfärden i Sverige idag. Det resulterade i utställningen "Invandrararkiven: Demokratin är inte död, den luktar bara konstigt" som visades på Konsthall C, samt en bok med samma namn.

"The Good Life" har resulterat i en video-installation, ett Internetarkiv samt en serie artiklar och publikationer.

2008 utnämndes Carlos Motta till **John Simon Guggenheim Foundation Fellow** – ett amerikanskt stipendium som syftar till att skapa utrymme för fritt konstnärligt arbete. Detta, tillsammans med ekonomiskt stöd från Konsthall C, Iaspis och Statens kulturråd, möjliggjorde arbetet med "Invandrar-arkiven".

IASPIS bedriver ett ateljé- och stipendieprogram som stödjer svenska och utländska konstnärer i genomförandet av egeninitierade, omfattande och tidskrävande projekt. Det var en inbjudan 2007 från Iaspis och dåvarande direktör Maria Lind som gav Motta möjlighet att arbeta i Sverige och han vistades då på wip:sthlm.

wip:sthlm [work in progress] är ett samarbete mellan nittiosex konstnärer. Huset i Årstaberget rymmer 83 ateljéer, verkstäder, konsthall, projektrum, kontor och bokhandel. Syftet är att skapa arbetsutrymmen såväl som idéutbyten och erbjuda ett generöst sammanhang för konstnärer och publik, bl.a. genom utställningar och publika program.

Statens kulturråd fördelar statligt kulturstöd till teater, dans, musik, litteratur, kulturtidskrifter och folkbibliotek samt konst, museer och utställningar

Karla López,
f.d. riksdagsledamot

LuisAdolfo Conde
Costas, sociolog

Joanna Castro,
aktivist och infor-
matör på Zenit,
Kulturhuset

Miguel Benito,
chef för Immigrant-
institutet i Borås

Tigran Feiler, aktivist
och grundare av
Colombianätverket

Juan Fonseca,
f.d. riksdagsledamot
som nu driver
Diskrimineringsbyrån

Carlos Diaz,
projektledare och
utbildare på RFSL

KUNSKAPSFLÖDEN

"I ett läge när journalistiken präglas av en till censur gränsande standardisering av form och innehåll blir det konstens uppgift att inspirera diskussionen om samhällets framtid (...) Det ser ut som att dagens journalister har allt att lära av konstnärerna, författarna och filmarna – om det inte redan är så att de sanna journalisterna uppträder i konstmakarens roll."

Stefan Jonsson, Dagens Nyheter, 2004-06-22

KUNSKAPSFLÖDEN

Varför går en konstnär från Colombia runt i Sverige och frågar människor han möter på gatan om deras syn på demokrati? Och vad får DN-skribenten Stefan Jonsson att ställa sig frågan om den kritiskt granskande journalistikens frånvaro i traditionella medier?

2005 började Carlos Motta intervju folk på gatorna i Buenos Aires, Mexico City och São Paulo om demokrati, ledarskap och amerikansk utrikespolitik. Sammantaget blev det 360 intervjuer från tolv latinamerikanska städer. Dessa har sedan sammanställts och presenterats under titeln "The Good life". Motta sökte sig därefter till Sverige då referenser till "el modelo sueco", den svenska modellen, ständigt dök upp under arbetet.

"Det som började som en obetydlig och avlägsen referenspunkt, växte sig till ett allt starkare intresse hos mig: intresset för de sociala frågorna i dagens svenska demokrati", berättar Motta.

Från Iaspis via Guggenheim till Hökarängen

Genom ett erbjudande om ateljéstipendium på Iaspis i Stockholm, samt inbjudan att ställa ut på Konsthall C, möjliggjordes en längre arbetsvistelse i Sverige – och därmed produktionen av verket "Invandrararkiven: Demokratin är inte död den luktar bara konstigt". Ett stipendium från Guggenheim Foundation i New York, samt produktionsstöd från Kulturrådet bidrog slutligen till realiserandet av utställningen och boken, som presenterades under våren 2009.

"Invandrararkiven" innehåller en serie intervjuer som behandlar ämnen såsom demokrati och integration ur ett sällsynt perspektiv. Besökaren möter personer verkssamma som jurister, informatörer, projektledare, politiker, utbildare, sociologer m.fl. Det som förenar dem är att de alla har sina rötter i Latinamerika och gedigen erfarenhet av vad det innebär att bygga sig ett nytt liv i Sverige. De vittnar också om det berömda glastaket – det osynliga hinder som gör att man kan avancera en bit upp i hierarkin men sedan hejdas omärkligt innan man når de högsta positionerna.

Motta, i egenskap av öga och öra utifrån, förmår genom sin latinamerikanska bakgrund sammanföra röster och erfarenheter från vitt skilda fält och därmed porträttera en svensk verklighet som alltför sällan kommer till tals.

Konsthall C

Om man på konsthallen förväntar sig att få se måleri och skulptur så kommer man att bli besviken. Om man däremot vill ta sig tid att hitta nya sätt att se och tänka kring sin samtid och utmana allmänna föreställningar så har man hittat rätt. Konsthallen kan liknas vid ett bibliotek, ett kulturhus eller en akademi – allt beroende på vad för tema som behandlas och vilka konstnärer som bjudits in under utställningsperioden. För både konsthallen och konstnärerna är dock de processer och relationer som skapas under arbetets gång (mycelet) minst lika viktiga

som det slutgiltiga resultatet (svampen). Upprinnelsen till konsthallen finns hos konstnären Per Hasselberg. Det som fick honom att flytta till Hökarängen 2005 var ett intresse för förortens historia, arkitektur och ideologi. Denna 1950-talsförort är en plats där många av folkhemsidéerna tidigt förverkligades – med tunnelbana och Sveriges första gånggata i centrum. Hökarängen planerades utifrån visionen om det goda och demokratiska samhället och tvättstugan, där konsthallen nu är belägen, planerades och byggdes i syfte att bli en social samlingsplats.

En fjärils vingslag i Latinamerika ...

Mottas projekt får i denna fallstudie tjäna som exempel på hur konstnärer och konstinstitutioner i samarbete kan verka på flera nivåer – som katalysator, sammankopplare, kritisk granskare, kunskapsproducent och skapare av nya mötesplatser. När ett gemensamt intresse för demokratifrågor och samhällsutveckling möts, genom Mottas konstnärliga praktik och Konsthall C:s speciella grundkoncept, länkas olika nätverk och erfarenheter samman på ett oväntat sätt. En fråga ställd till en fotgängare i Bogotá kan då komma att förändra klimatet i den svenska samhällsdebatten.

Kunskapsflöden och spridningskorridorer

Genom de processer som initieras i och med konsthallens och konstnärernas arbete, skapas en plattform för samhällsdiskussion, med såväl lokal som internationell förankring. I samband med öppningen av Carlos Mottas utställning arrangerades ett samtal med Motta, konstnären Petra Bauer och DN-skribenten och författaren Stefan Jonsson. Mottas arbete, samt liknande undersökande konstprojekt, får Jonsson att undra varför detta arbete inte gjorts inom journalistiken, där det traditionellt sett hör hemma? Mottas svar blir ganska enkelt: att det är ett arbete som tar tid och att dagstidningar inte längre erbjuder det utrymme som krävs. Mottas arbete skulle i omfattning kunna jämföras med en forskningsrapport, dokumentärfilm eller ett journalistiskt reportage. Genom konsten tar han sig den tid han behöver och hans uppdragsgivare/finansiärer agerar utifrån principen om armslängds avstånd.

Inom stadsplaneringen har man nyligen infört begreppet "spridningskorridor" – ett försök att bevara den biologiska mångfalden trots exploateringsvilja. Det betyder i korthet att det bör finnas en sammanhängande länk av mer "orörd" natur även genom bebyggda områden. De ovan beskrivna verksamheterna skulle på ett liknande sätt kunna ses som kulturella spridningskorridorer.

Referenser:
Samtal med Per Hasselberg
www.la-buena-vida.info
www.konsthallc.se
www.wipsthlm.se
www.iaspis.se
www.balticartcenter.com

Denna svamp är ett konstprojekt som undersöker demokrati och integration i Sverige. Fruktkroppen visar sig i form av en utställning, en bok, samt seminarier. Svampen samverkar med andra svampar. Deras mycel kopplas temporärt samman och på så sätt förbättrar de varandras näringsupptag och räckvidd.

MÖTESPLATS: KONSTHALLEN

Typ av mötesplats: Konsthall med utställnings- och programverksamhet som erbjuder en plattform för samhällsdiskussion – med såväl lokal som internationell förankring.

Typ av möte: *Sammanbindande* – möten mellan likasinnade. *Överbryggande* – utbyte mellan olika sociala grupper i form av samarbeten med boende i närområde, eller mellan representanter för olika kunskapssfärer som t.ex. forskare, samhällsplanerare, journalister, samhällsdebattörer, arkitekter, koloniföreningar, curatörer, konstnärer, intresseorganisationer och politiker. *Sammanlänkande* – knyter samman olika professionella nätverk, vilket innebär strategiska kontakter, opinionsbildande, inflytande och möjlighet att påverka.

Genererar: Socialt kitt, tolerans, överlappningar och friktion som utmanar föreställningar och motverkar stereotypisering. Nya sätt att se och tänka kring aktuella samhällsfrågor. Cirkulation av kunskap och utbyte mellan olika kunskapsfält som motverkar stuprörstänkande. Meningsfulla sammanhang. Tillgång till internationella nätverk. Skapar opinion och visioner. Empowerment.

Förutsättningar/beroende av: En samhällsengagerad och kritiskt granskande organisation som fungerar som kreativ sambandscentral. Överkomliga lokalyror och ekonomisk kontinuitet. Solitära nätverkare i strategiska positioner som likt Hasselberg, Motta, Lind och Livion kopplar samman olika nätverk och resurser. Internationella stipendieprogram likt laspis och Guggenheim. Finansiärer som agerar utifrån principen om armslängds avstånd.

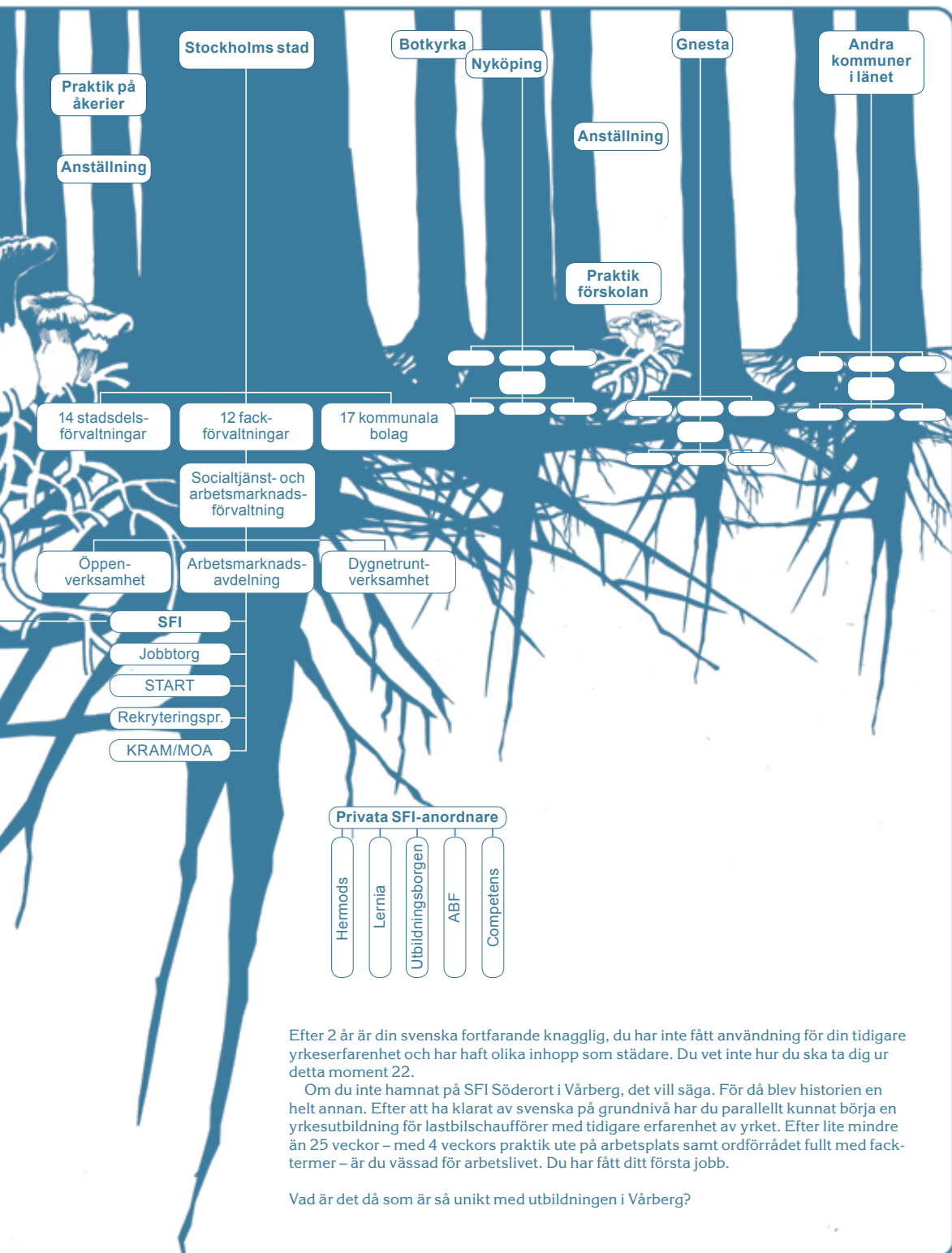
GRÄNSSNITT TILL SAMHÄLLET

Du har just lämnat Colombia och flyttat till ett nytt land. Din första prioritet är att lära dig språket och hitta ett jobb. Du blir hänvisad till en SFI-utbildning, svenska för invandrare, som ligger nära din bostad och informeras om Jobbtorg, Arbetsförmedling samt Socialkontor där du kan ansöka om försörjningsstöd. Allt verkar toppen. Du vet att du vill arbeta som lastbilschaufför, för det har du gjort tidigare och det finns jobb att få. Du skulle gärna lära dig språket samtidigt som du kompletterar din tidigare utbildning. Det är lättare att lära sig ett nytt språk om det är i direkt relation till yrket tänker du. Men det går inte, du

måste först lära dig svenska, sen kan du söka vidare.

Efter en månad upptäcker du att din utbildning inte är särskilt bra, men då är det för sent att byta. Du är tvungen att gå kvar i nio månader, annars blir det ekonomiska stödet indraget.

När det äntligen är dags att söka vidare säger socialkontoret stopp. Studier räknas inte som sysselsättning. För att få försörjningsstöd måste du söka jobb på Jobbtorget på halvtid – även om inga jobb finns och en yrkesutbildning skulle innebära både långvarigare anställningar och högre lön.

Efter 2 år är din svenska fortfarande knagglig, du har inte fått användning för din tidigare yrkeserfarenhet och har haft olika inbrott som städare. Du vet inte hur du ska ta dig ur detta moment 22.

Om du inte hamnat på SFI Söderort i Vårberg, det vill säga. För då blev historien en helt annan. Efter att ha klarat av svenska på grundnivå har du parallellt kunnat börja en yrkesutbildning för lastbilschaufför med tidigare erfarenhet av yrket. Efter lite mindre än 25 veckor – med 4 veckors praktik ute på arbetsplats samt ordförrådet fullt med facktermer – är du vässad för arbetslivet. Du har fått ditt första jobb.

Vad är det då som är så snikt med utbildningen i Vårberg?

GRÄNSSNITT TILL SAMHÄLLET

I en artikelserie i DN under våren 2009 har Maciej Zaremba uppmärksammat den snårskog som väntar nyanlända. En snårskog som allt för ofta blir en hinderbana för den som vill ut på arbetsmarknaden och in i det svenska samhällslivet. Är det verkligen rimligt att man som nyinflyttad ska behöva gå två år i språkundervisning och sen ändå inte få jobb? Samtidigt kan en tandläkare i Polen lära sig svenska snabbare i Warszawa, flytta hit och få arbete direkt. Men det finns undantag. SFI i Vårberg har skräddarsytt utbildningar som snabbt leder till både språkkunskaper och jobb – en oerhörd angelägenhet i tider av hårdnande arbetsmarknad och ökade klyftor i samhället.

Det kan låta som en självklarhet när rektor och lärare på SFI Söderort, som bedriver svenska för invandrare, beskriver sin ambition med utbildningen. De önskar korta vägen till arbete och samhällsliv genom att bygga vidare på den kompetens och det intresse som redan finns. Trots dessa till synes självklara argument har vägen dit varit krokig.

Det hela startade 2004 med en önskan att arbeta helt annorlunda än tidigare, baserat på lång yrkeserfarenhet som SFI-lärare. Tanken var att skräddarsy utbildningar efter både studenternas och arbetsmarknadens behov. Det har inneburit mycket nytänkande. I vissa fall har man överträtt sina befogenheter – eller fått socialtjänsten att göra det – när regelverk gått i baklås. De har jämfört gymnasieutbildningar, länkat ihop Socialtjänst, Jobbtorg och Arbetsförmedling genom möten en gång per månad, samarbetat med flera olika stadsdelsförvaltningar, initierat ett nära samarbete med företag för att sätta ihop kurser och arbetat med informationsspridning och aktiv rekrytering – även utanför den egna kommunen.

Skolan vill hjälpa sina studenter förbi snårskogen av olika regelverk, samt den ofta bristfälliga kommunikationen mellan de skilda instanser en nyanländ förväntas vara i kontakt med. De fungerar därmed som en kreativ sambandscentral och erbjuder sina elever ett användarvänligt gränssnitt så att de kan navigera i en komplex samhällsapparat. SFI Söderort kan sägas vara en "one-stop-shop" för individen i relation till yrkes- och samhällsliv.

Allt på ett ställe

Bland företag är idén om "one-stop-shops" populär. Det är en instans som samordnar olika aktörer och gör information lättillgänglig och begriplig. Också moderna medborgarkontor försöker att tillhandahålla all samhällsinformation på ett ställe, och då inte bara information från den egna kommunen. Även om all information redan finns tillgänglig på Internet och i broschyrer så förutsätter den ofta att användaren redan har goda kunskaper om vem som gör vad inom offentliga Sverige och dessutom behärskar förvaltningens språkbruk.

Skräddarsydda utbildningar

Det unika med SFI Söderort är att de förutom vanlig SFI erbjuder specialkurser med yrkessvenska. Kurserna är på heltid i 15 veckor, med 6 veckors praktik. Dessa kurser är det konkreta resultatet av att man finkammade hela länet på nyanlända med yrkeserfarenhet från områden där det idag råder brist på arbetskraft. Utbildningar utformades i nära samarbete med olika arbetsplatser och företag där de studerande också erbjuds praktik. Skolan har även startat yrkesutbildningar med svenska för lastbilsförare, respektive lastbils- och bussmekaniker, med tidigare erfarenhet i yrket (så kallade SFx-utbildningar). För dessa utbildningar kan man söka studielån från CSN.

Dessutom erbjuds flexibla studiealternativ för att ge studerande, som på grund av arbete har svårigheter att fullfölja sin utbildning ytterligare en möjlighet att kombinera arbete och studier.

Hinderbanan och sambandscentralen

Skolan har gjort de sektorsöverskridande samarbetena till en del av det dagliga arbetet. Men alla problem löses inte genom samarbete. Det finns systemfel som behöver åtgärdas. Zaremba lyfter i sin artikelserie fram problemet med att det finns en "introduktionens ekonomi", där kommuner och/eller enskilda utbildningsanordnare kan tjäna på att behålla en invandrare på en viss ort och en viss utbildning, oavsett vad som är bäst för individen och hennes möjlighet att få jobb.

De olika instanserna agerar utifrån sina egna uppdrag och dessvärre ibland på kollisionskurs med varandra. Det finns inte, trots goda intentioner, någon samordnad planering som utgår från den enskilde individens situation. SFI i Vårberg har till exempel haft bekymmer med att studerande lyfts ut ur skolans kurser – av biståndshandläggarna eller Arbetsförmedlingen – för att istället delta i andra typer av utbildningar eller jobbsökaraktiviteter.

Ytterligare ett exempel på systemfel är att skolan förlorar ekonomiskt på att deras elever till följd av sin praktik och utbildning får jobb och därför inte avslutar sin kurs. Det rimmar illa med de politiska intentionerna att en utbildningsanordnare, som gör det som efterfrågas i samhället, blir ekonomiskt lidande om verksamheten är framgångsrik.

Referenser:

Samtal med rektor och lärare vid SFI Söderort
"Kvalitetsredovisning – vuxenutbildning, läsåret 2006/2007", Söderorts vuxengymnasium, <http://www.soderortsvox.stockholm.se/statistik.htm>
"I väntan på Sverige – Svensk? Var god dröj!", Maciej Zaremba, DN, 2009-03-01
"I väntan på Sverige – Mät din snorre", Maciej Zaremba, DN, 2009-03-03
"Socialt kapital i regional utvecklingsplanering", rapport 14:2008, Regionplane- och trafikkontoret

Denna svamps fruktkropp manifesteras i form av skräddarsydda yrkesutbildningar med svenska för invandrare. Dess mycel kopplar samman en hel skog av olika stuprörsliknande organisationsstrukturer och gör dem enklare att hantera.

MÖTESPLATS: SKOLAN

Typ av mötesplats: Skola och "one-stop-shop" för individen i relation till yrkes- och samhällsliv.

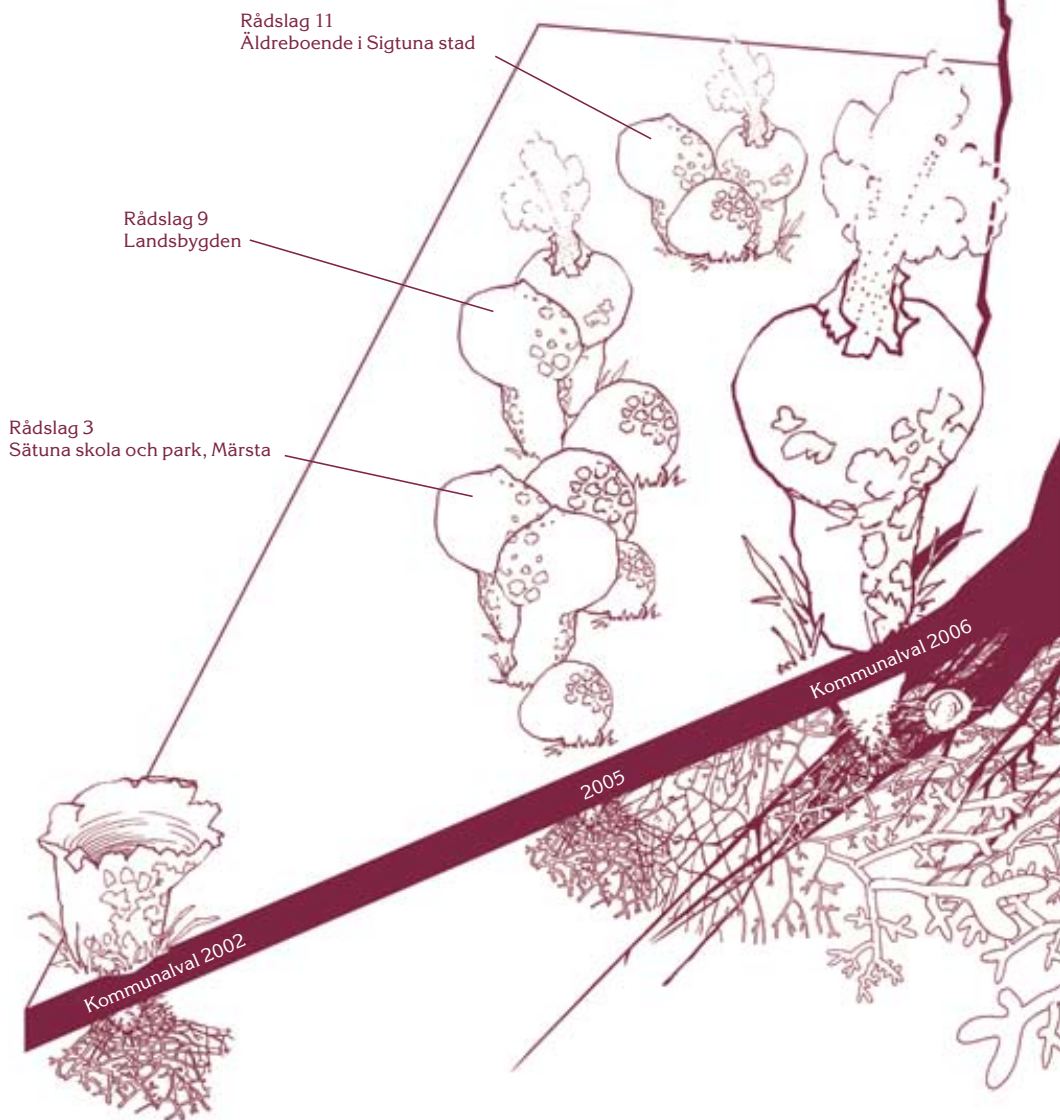
Typ av möte: *Sammanbindande* – möte mellan personer i liknande situation. *Överbryggande* – möten mellan olika sociala grupper på skolan där alla oavsett ålder, kön, etnicitet, etc. har svenska som nytt språk. Utbyte mellan olika sociala grupper på arbetsplatser. *Sammanlänkande* – individen får stöd i mötet med andra viktiga institutioner då skolan fungerar som sambandscentral, samt direktkontakt med arbetslivet vilket ofta leder till jobb efter avslutad utbildning.

Genererar: Språk- och yrkeskunskaper, direkt väg in i yrkes- och samhällsliv, fördjupar och utvecklar förmågor, ger tillit, starkt självkänsla och vidgat nätverk. Skapar överlappningar och friktion som utmanar föreställningar samt motverkar stereotypisering. Socialt kitt och mer jämställda arbetsplatser.

Förutsättning/beroende av: En skolledning som gör mer än vad deras uppdrag kräver och tar på sig rollen som kreativ sambandscentral. Nyttänkande, vilket har krävt att man ibland överträtt sina befogenheter när regelverk gått i baklås. Idogt nätverkande med socialtjänst, Jobbtorg, arbetsförmedling och stadsdelsförvaltningar. Nära samarbete med företag för att sätta ihop kurser. Informationsspridning och aktiv rekrytering även utanför den egna kommunen. Slutligen är skolan beroende av att utbildningen upphandlas av kommunen.

År 2005 började Sigtuna kommun använda ett nytt sätt att lyssna på råd från kommunens invånare och öka medborgarinflyandet: Rådslag. Denna demokratisatsning har skapat ett större intresse för utvecklingen i kommunen och en vilja att vara med och påverka. Det visar sig nu genom att fler än tidigare har gått och röstat i valet. De områden där valdeltagandet var lägst vid valet år 2002 har noterat en ökning med upp till 7,4 procent. Inför valet 2006 erbjöds även bättre öppettider och goda möjligheter att förtidsrösta. Valbussar har trafikerat hela kommunen.

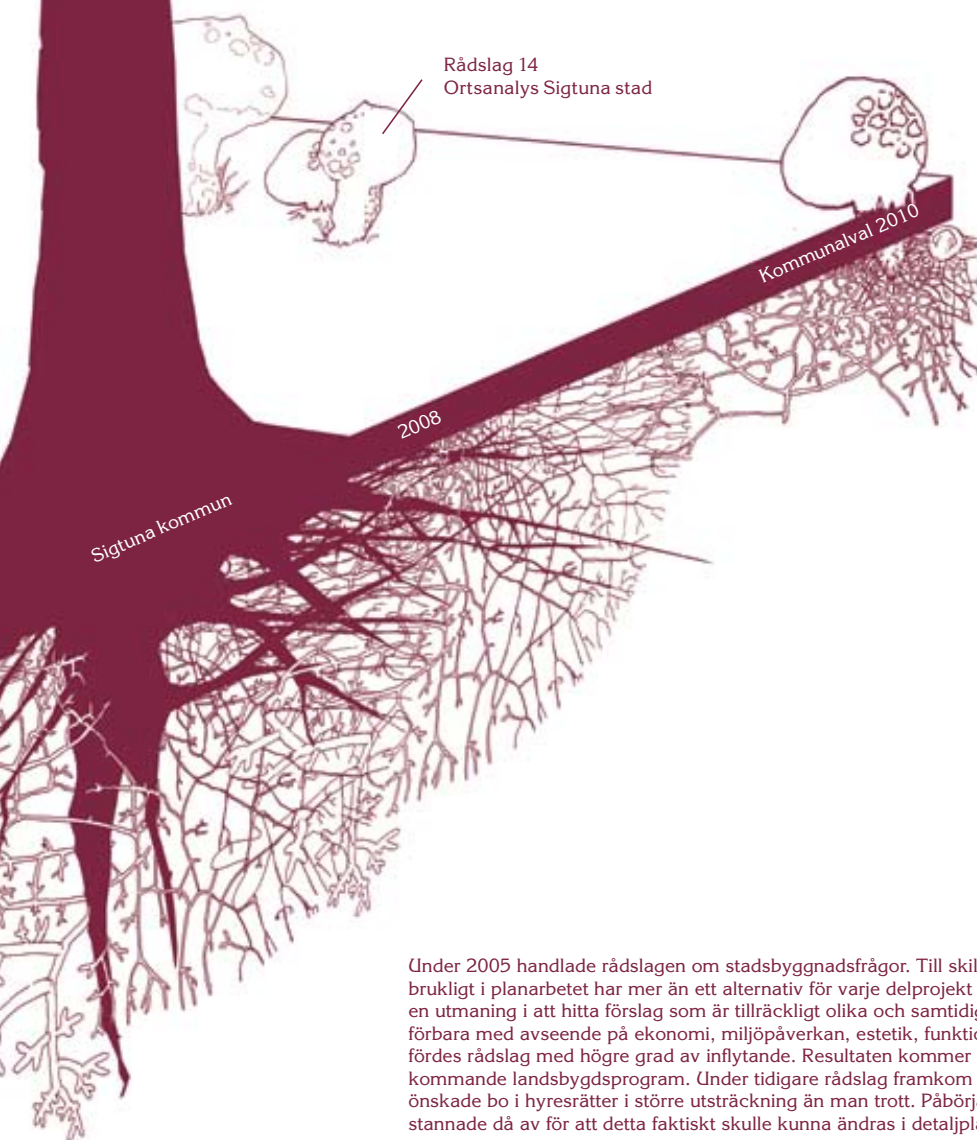
Utöver detta bedriver Sigtuna ett ambitiöst informationsarbete för att göra politiken tillgänglig och transparent. På kommunens hemsida informeras om att i princip all post från Sigtuna kommun är allmän handling, att det går att söka information i arkiv, samt att kommunen har satsat på webb-tv där invånarna i sina datorer kan ta del av den politiska debatten och vad deras politiker tycker i kommunala frågor.

NÄR LUFTEN HAR GÅTT UR

"De senaste årens utveckling med lägre valdeltagande, färre medlemmar och en allt äldre medlemsstruktur inom de politiska partierna, större gap mellan dem som styr och dem som blir styrda visar på medborgarnas misstroende för den representativa demokratin. Detta manar till eftertanke och handling".

Ur skriften "Tolv politikernas tankar om demokratiutveckling genom medborgardialog", Sveriges Kommuner och Landsting, 2005

Under 2005 handlade rådslagen om stadsbyggnadsfrågor. Till skillnad från vad som är brukligt i planarbetet har mer än ett alternativ för varje delprojekt tagits fram. Det ligger en utmaning i att hitta förslag som är tillräckligt olika och samtidigt någorlunda jämförbara med avseende på ekonomi, miljöpåverkan, estetik, funktion etc. 2006 genomfördes rådslag med högre grad av inflytande. Resultaten kommer att utgöra underlag för kommande landsbygdsprogram. Under tidigare rådslag framkom även att pensionärer önskade bo i hyresrätter i större utsträckning än man trott. Påbörjad byggprocess stannade då av för att detta faktiskt skulle kunna ändras i detaljplanen.

NÄR LUFTEN HAR GÅTT UR

Hur undviker man att misstro breder ut sig och att vackert tal om medbestämmande och engagemangskar ihåligt? Den stora demokratin är beroende av den lilla, men det omvända gäller också: Den lilla demokratin är beroende av den stora. Hur myndigheter och representanter för politik och näringsliv agerar påverkar attityder, tillit och förtroendet mellan människor generellt.

"Varje dag är en valdag"

– Lokal demokrati är själva basen för all demokrati. På lokal nivå kan man se resultatet av sina beslut i samma stund som man fattat dem. Vardagsdialogen med väljarna är otroligt viktig för oss, säger Ilija Batljan, kommunstyrelsens ordförande i Nynäshamn.

I Botkyrka och Huddinge har man författat handböcker för att förbättra just medborgardialogen och delaktigheten – dels för att utbilda, dels för att inspirera till olika aktiviteter, men också för att undvika några vanliga fallgropar. Det är viktigt att vara tydlig med vilken sorts delaktighet som utlovas. Ofta blandas så olika begrepp som information och dialog ihop. Genom tydlighet undviks onödig förvirring och inte minst besvikelser, vilket är A och O för att skapa förtroende. Den andra viktiga ingrediensen är att omsätta överenskommelser i praktisk handling så fort som möjligt. Med tydlig feedback till alla inblandade visar man att deras engagemang gör skillnad och att det leder till resultat. Viktiga faktorer som framhålls i handböckerna kommer från statsvetaren Sherry Armsteins modell "A Ladder of Citizen Participation" – delaktighetstrappan. Med den beskriver hon åtta nivåer, från manipulation (skendemokrati), via rätt till information (lägsta formen av delaktighet), till sant medbestämmande (hög delaktighet). Däremellan ryms konsultation, dialog och samarbete.

Rådslag

År 2005 började Sigtuna kommun använda ett nytt sätt att lyssna på kommunens invånare: Rådslag. De har varit mycket framgångsrika och ett mått på detta är det ökade valdeltagandet i kommunalvalet 2006. De flesta rådslag har handlat om stadsbyggnadsfrågor och invånarna har fått tycka till om konkreta förslag. Genom visualiseringar och lättillgängliga presentationer kunde man ta del av olika alternativ och deras konsekvenser. Kommunledningen förband sig att genomföra det förslag som majoriteten av de röstberättigade valde.

Fallet Sätunaskolan

Sätuna skola och park var ett exempel på rådslag som sammanföll tidsmässigt med förslaget för ny detaljplan. Skolan var byggnadstekniskt utdömd och behövde rivas. Man fick två frågor att ta ställning till: Skolgård vänd mot parken eller skolgård vänd mot gatan? och: Hur ska parken utformas? Information sattes upp på platsen. En omröstning genomfördes med barnen i skolan, deras teckningar

och idéer presenterades tillsammans med en barnkonsekvensbeskrivning, samt en beskrivning av områdets historia. Informationsmöten med deltagande tjänstemän och förtroendevalda genomfördes. Mötet inleddes med en promenad i parken för dem som ville. På kommunhuset kunde man även ta del av en virtuell flygtur över området. I maj hölls rådslaget – i augusti togs första spadtaget.

Ortsanalys och fokusgrupper

En "andra generationens" rådslag har sedan fortsatt att utvecklas och under 2006–2008 bedrevs rådslag av mer övergripande karaktär, exempelvis ortsanalyser. En ortsanalys är ett verktyg för att förstå en orts historia, dess aktuella situation, dess förutsättningar och utvecklingsmöjligheter. Den beskriver också ortens karaktär och identitet. Metoder som då används innefattar studiecirklar, fokusgrupper och enkäter. Syftet är att skapa dialog, samarbete och slutligen medbestämmande – och därmed röra sig högre upp i delaktighetstrappan.

Med undantag för ett fåtal pessimistiska kommentarer har rådslagen mötts av ett oerhört positivt gensvar. Genom rådslagen blir politiken synlig. Politikerna ger loften som de följer upp i handling och invånarna får inblick i hur underlag tas fram och beslut fattas.

Om behovet av kontinuitet

Rådslagen i Sigtuna byggde på ett nära samarbete mellan stadsbyggnadskontoret – med en särskilt projektanställd – informationsenheten och kommunstyrelsen, samt en extern konsult med tidigare erfarenhet av delaktighetsprojekt. Demokratiberedningen fungerade samordnande. En nära dialog fördes även med bygg- och trafiknämnden så att rådslagen stod i direkt relation till aktuell detaljplan. I en liten kommun blir arbetet beroende av ett fåtal engagerade personer och om dessa lämnar sin tjänst riskerar all kunskap att gå förlorad. Det svåra är att få ett projekt att bli en integrerad del av den löpande verksamheten. Både informationschefen och den kommunikationsansvarige är utbytta idag, men stadsbyggnadschefen Anna-Karin Bergvall tror i alla fall att kunskapen och viljan att fortsätta finns. Det var viktigt att starta upp ordentligt, med många rådslag, för att få igång processen och idag vet medborgaren i Sigtuna vad rådslag innebär. Det är en stor vinst och sänker tröskeln för deltagande.

Referenser:

Samtal med Lena Langlet på SKL; Gun Eriksson, demokratinämndens ordförande och Anna-Karin Bergvall, stadsbyggnadschef, i Sigtuna (läs mer på www.sigtuna.se)
Lindholm, Teresa och Moritz, Marcel: "Handbok i delaktighet. Från vision till verklighet." Kan laddas ner från <http://www.huddinge.se/Omkommunen/Hallbar-samhallsutveckling/Delaktighet/Handbok-utbildning-i-delaktighet/>
Ungdomsstyrelsen: Att planera för inflytande och delaktighet. Del 6 i serien Hej kommun! (2004)
Rothstein, Bo och Kumlin, Staffan: "Demokrati, socialt kapital och förtroende", i Holmberg, Sören och Weibull, Lennart (red.) Land du välsländande. SOM-rapport 26, Göteborgs Universitet (2001)

Denna svamp är demokratibefrämjande. Dess fruktkroppar manifesteras i form av rådslag. De bidrar till att göra politiken synlig och närvarande i vardagen, skapa engagerade samhällsmedborgare, samt stärka delaktigheten och därmed demokratin. Mycelet är beroende av ett starkt kommunträd och lever i symbios med dess rotsystem.

MÖTESPLATS: RÅDSLAGET

Typ av mötesplats: Det offentliga rummet, med kommunhuset som bas, erbjuder en plattform för samhällsdiskussion och medbestämmande. Uppstår tillfälligt under en kortare period på berörd plats i samband med att information presenteras och omröstning sker.

Typ av möte: *Överbryggande* – utbyte mellan olika sociala grupper i form av diskussioner mellan boende i närområde. *Sammanlänkande* – knyter samman olika professionella nätverk, vilket innebär strategiska kontakter, inflytande, samt möjlighet att påverka.

Genererar: Förtroende för politiken, tillit till offentliga institutioner, socialt kitt, tolerans, överlappningar och friktion som utmanar föreställningar och motverkar stereotypisering. Nya sätt att se och tänka kring aktuella samhällsfrågor. Cirkulation av kunskap. Meningsfulla sammanhang. Skapar opinion och visioner. Empowerment.

Förutsättningar/beroende av: En kommunledning med nyckelpersoner som vill göra en rejäl insats initialt för att upparbeta en struktur som senare kan integreras i den löpande verksamheten förutsätter en stark medvetenhet om demokratiska processer. Kan åstadkommas genom utvecklandet av en demokratinämnd eller liknande, samt minst en person som löpande driver projektet. Detta sker förslagsvis i samarbete med stadsbyggnadskontoret och informationsavdelningen.

”Förtroende ger frihet”

EMMA STENSTRÖM

Det sägs ofta att konstnärer besitter den kompetens som alltmer efterfrågas i samhälle och arbetsliv: en förmåga att tänka kreativt, kritiskt och konceptuellt, att kunna visualisera och gestalta, se sammanhang, berätta historier och utnyttja det oväntade. Men i praktiken tas inte alltid den konstnärliga kompetensen till vara och framför allt är få beredda att betala för den.

Av den anledningen är det här projektet intressant. Här ser det annorlunda ut, här tillåts konstnärlig kompetens – och erfarenhet – bidra i ett sammanhang utanför den traditionella konstarenan, i samhällsplaneringen. Dessutom ser den ekonomiska modellen annorlunda ut än den gängse. Ofta får konstnärer inte betalt för annat än slutresultatet, för själva verket. Men här får de betalt för sitt arbete, precis som de flesta andra kunskapsarbetare.

Som kulturekonomisk forskare är jag intresserad av den här typen av projekt eftersom de bidrar till att bygga kunskap och kännedom om vad konsten kan ge, och därmed om konstens värde i samhälle och arbetsliv.

Därför var det med glädje jag tackade ja till att följa det uppdrag som fyra konstnärer, Janna Holmstedt, Anna Högberg, Johan Tirén och Johan Waerndt, fick i samarbete med Regionplanekontoret.¹

Mycket riktigt visade det sig bli ett såväl händelse- som lärorikt projekt, som kan väcka många tankar och vända upp och ned på en del föreställningar. Här kommer jag att redogöra för några av alla dessa lärdomar, men jag vill påpeka att det självklart finns många fler.

1. Projektet inbegrep flera parter: Regionplanekontoret, som var intresserat av vad konstnärlig kompetens kunde bidra med och stod för projektledaren Ann Magnussons lön; Kulturförvaltningen, som genom sin konstnämnd kunde finansiera konstnärernas löner; Konstfrämjandet, som tidigare engagerat just dessa konstnärer i det så kallade SKISS-projektet samt konstnärerna själva.

Att dela ett intresse

Det första som ställdes på ända var föreställningen att det här skulle vara ett projekt som framför allt försökte förena olikheter. I mina tidiga, inledande intervjuer var det just skillnaderna som lyftes fram: hur konstnärerna förväntades komma med nya och annorlunda perspektiv. Självdela jag denna tro, och hade inte minst i teorin lärt mig skillnaderna mellan kreativa, konstnärliga processer och byråkratiska, linjära planeringsprocesser. För det är ofta just där, i olikheterna, som många samarbeten tar sin utgångspunkt.

Nu vill jag inte påstå att det inte finns olikheter, men trots allt var det snarare de många likheterna som kom att bli det bestående intrycket av projektet. Slående är framför allt de många gemensamma ansatserna mellan konsten och samhällsplaneringen och – vilket förvånar mig ännu mer – mellan de bäge och akademisk forskning. Det undersöks, dokumenteras och refereras; ena dagen är det en regionalplanerare som talar om användningen av begreppet socialt kapital; nästa dag är det en konstnär som undersöker alternativa ekonomiska modeller. Jag, som forskare, får intrycket av att ha hamnat i en betydligt mer akademisk miljö än på universitetet.

Bland konstnärerna syns en iver att dokumentera allt, att rota i arkiv, problematisera och reflektera, hålla seminarier och arbeta pedagogiskt, samt inte minst att ta del av annan forskning på området. Ofta upplever jag dessutom att de tar en mer objektiv position än jag själv. Läger man därtill att de dessutom har förmågan att visualisera och gestalta sina resultat, kan man fråga sig varför vetenskaplig forskning ofta anses ha högre status, och få så mycket högre anslag, än konstnärlig verksamhet. Kanske borde det vara tvärtom?

Fördelen med föreställningar

Likheterna till trots, finns det trots allt många föreställningar om konst och konstnärskap också i det här projektet. En sådan är att konstnärerna ska bringa lite ”grus i maskineriet”. Janna Holmstedt uttrycker det:

I och med våra erfarenheter från SKISS (Samtidskonstnärer i Samtidssamhället) var vi väldigt noga från början med att vi ville utföra ett konstnärligt arbete. Vi ville inte vara någon form av kreativa konsulter eller erbjuda en begränsad typ av kompetens och se hur man kan passa in här. Utan vi ville göra ett konstnärligt arbete och vara lite grus i maskineriet. Det var så vi uppfattade att Regionplane-kon-toret ville ha det och vi tog det på stort allvar.

Utan tvekan finns det fördelar med föreställningarna om konstnärer, och frågan är om det inte ibland är just föreställningarna som skapar handlingsutrymme. Inte enbart kompetensen, utan också titeln Konstnär öppnar dörrar:

Hade vi varit där i egenskap av journalister, i egenskap av planerare, i egenskap av kreativa konsulter eller eventskapare, så hade hela situationen i lägenheten blivit en annan. Så våra titlar spelar roll.

Å ena sidan kan man tycka att föreställningen om konstnären som någon som står *utanför* är förlegad och skapar många problem, inte minst

ekonomiskt. Å andra sidan för den också med sig fördelar, vilket kan vara en anledning till att den finns kvar och återskapas. Som Johan Tirén beskriver det:

Vilket är den mest intressanta platsen att vara på? Jag tror återigen att det handlar om bilden av det konstnärliga utanförskapet. Det känns som att den ligger kvar fastän man borde ha gjort upp med den för länge sedan. [...] Samtidigt tjänar man ofta mycket på att bibehålla den. Den ger en viss status.

Ytterligare en intressant aspekt av det här projektet är att man arbetar så medvetet med dessa frågor, och undersöker om det går att både vara med och samtidigt utanför. Om man kan vandra mellan positionerna, helt enkelt. Eller, som man skulle uttrycka det i kulturpolitiska termer, både bevara sitt egenvärde och samtidigt vara till nytta. Johan Tirén fortsätter:

Hade vi gjort exakt samma arbete som vi gjorde i lägenheten, men i regi av Moderna Museet, så hade ingen människa ifrågasatt om det var ett konstverk eller inte. Därför blir det intressant när man går in i ett annat fält, på en annan arbetsplats, eller i en annan del av samhället, att fråga sig vad som händer med värdet av arbetet. Hur värderas det som görs och var har man inflytande? Var kan man påverka? Om det är det man vill som konstnär.

Någonstans är det precis här som kärnfrågan inom kulturekonomin befinner sig. Och hur kommer det sig att vi har den här paradoxen där konstnärlig kompetens verkar vara mer central än någonsin, samtidigt som konstnärer inte alls alltid anlitas. Man kan fråga sig vad det beror på, och landar då säkert i flera svar.

Ett är förstås den gamla föreställningen om att konst är något som helst bör ske *utanför*; på specifika arenor, i autonoma sammanhang. Det finns en delvis berättigad rädsla för det instrumentella; att tvingas bli kortsiktigt nyttig och kanske till och med lönsam, från konstens sida. Samtidigt som det i andra sammanhang kan finnas en rädsla för precis motsatsen, det vill säga att konsten och konstnärerna inte ska bidra med något.

Det intressanta med det här projektet är att det sker i mellanrummet, i det utrymme mellan innan- och utanförskapet, mellan det instrumentella och egenvärdet.

Kanske är det till och med nyckeln till lyckade samarbeten generellt.

Åt det hållet har även tidigare studier pekat, som till exempel Katja Lindqvists forskningsrapport *Att göra det främmande till sitt. Konstnärer och arbetsplatser i samarbetsprojekt*, om ett liknande projekt,

Airis. Även där var de flesta medarbetare på arbetsplatserna positiva. Inte minst på grund av kravlösheten: att de konstnärliga och mänskliga mötena blev ett brott mot vardagens prestationskrav. Vilket talar för att en icke-instrumentell hållning, utan direkta nyttokrav, kan vara viktigt – och nyttigt – även ur ett organisations- och medarbetarperspektiv.

Ser man till projektet kan man också se denna delikata balansgång, hur konstnärerna i perioder har arbetat med förtroende- och tillitsskapande åtgärder och i andra intagit en mer kritisk hållning och satt den konstnärliga utvecklingen i fokus.

Över tid har man också lyckats, i alla fall om man får tro dem som jag har intervjuat på Regionplanekontoret. Man betonar just det förtroende konstnärerna har skapat, att de har lyckats förankra sitt arbete, lyssnat och velat bidra till helheten samtidigt som de också har kommit med nya och oväntade grepp. Konstnärerna har således både lyckats leva upp till föreställningen om dem själva som ”grus i maskineriet” och också breddat föreställningen. Eller som en person på Regionplanekontoret beskriver det: de har visat sig vara både konstnärer och samtidigt ”entreprenörer, projektledare och organisatörer”.

Ett mellanrum med osynliga väggar

Projektet har dock också haft en formell projektledare, Ann Magnusson, som har kunnat förhandla och medla mellan olika parter. Det kan vara ytterligare en anledning till att man har lyckats skapa detta mellanrum, där konstnärerna får konstnärlig frihet samtidigt som uppdragsgivarna får något tillbaka.

Enligt Ann Magnusson, med vana av liknande samarbeten, är strukturerna väsentliga i ett projekt av den här karaktären. Hon beskriver det som en helhet, som konstnärerna är del av och där ett stort och viktigt inslag förstås är deras arbete, men där det också finns andra aspekter som möjliggör ett sådant här projekt:

Engagerade beställare, kunskap om projektstruktur, kreativa processer, tid, kunskap om processutveckling, hur man hanterar, synliggör och formulerar abstrakta och fysiska värden och väcker vilja till att det ska satsas resurser för att utveckla den här typen av plattform där intressanta och konstruktiva konstprojekt kan uppstå.

Framför allt handlar det om att bygga en temporär struktur inom vilken olika aktörer, med olika intressen, kan känna sig bekväma och självständiga: ”där konstnärer kan få sitt behov av rörelseutrymme tillfredsställt; men där också uppdragsgivarna kan känna att de får ut något av sina satsningar”.

Ur ett kulturekonomiskt perspektiv är denna struktur förstås intres-

sant, inte minst för att den delvis är – och antagligen måste vara – osynlig för olika parter. Det ligger kanske i mellanrummets karaktär att vägarna är osynliga, så att olika parter, med olika bakgrund och erfarenhet, kan känna sig hemma där.

Förtroende ger frihet

En stor del av det här projektet – liksom i liknande samarbetsprojekt – har social karaktär. Konstnärerna arbetar ”på eget bevåg” och på uppdrag av Regionplanekontoret med sociala frågor, som form och som tematik. De betonar dessutom, från första början, vikten av ”samverkan” – ett begrepp som får ytterligare en innebörd i lägenheten i Huddinge, där alla deltagare blir en del av och gemensamt skapar verket.

Samtidigt är just det sociala som kan vara utvecklande också för konstnärerna; att gå in i samverkan med andra människor, med andra yrkesgrupper. Tematiken må vara densamma som de i vanliga fall arbetar med, men här måste de göra det i just samverkan. En av konstnärerna Anna Högberg beskriver det som:

Det som är spännande är dels att jag har gått in i samarbete med andra människor. Jag har gått in mycket öppnare med min konstnärliga process, som jag skyddade väldigt mycket förut. [...] Hur man ser på samproduktioner, olika roller, hur man kan bidra med en identitet. Det är inte färdigutforskat. Vad är identiteten? Det berör ju även frågan om den konstnärliga integriteten. Har man *en* identitet? Vilka är i så fall mina frågor och hur uttrycker jag dem? Det är spännande att våga laborera med.

Fast konstens värde ligger inte enbart i att den skapar gemenskap, det kan också ligga i att den osäkrar tillvaron; att man ställs inför nya frågor, andra alternativ, ifrågasätter det-för-givet-tagna. Som när Johan Tirén, med ett rätt enkelt retoriskt grepp, ändrar tempus på visionerna i den regionala planen, och därmed får dem att framstå i helt annan dager.

För att nå dit har det dock krävts ett förarbete och en struktur, vilket kan vara viktigt att komma ihåg om man vill bedriva liknande projekt. Janna Holmstedt beskriver det utifrån konstnärernas synvinkel:

Det vi har fått göra i denna process är att hämta vår kofot, bräcka upp vårt frirum, bevaka det, utöka det, skaffa förtroende så vi kan börja röra oss där. [...] Vi har fått göra allt från grunden: förklara vad konst är, visa vad konst är, sälja in våra projektidéer, få folk övertygade om att de ska lägga pengar på det, så att vi kan få arbeta i lugn och ro.

Man måste skapa en sorts buffert mellan konstnären och beställaren. Annars är det lätt att man bara sugas in. Jag vill inte ingå i det

systemet. Bara ösa ur mig en massa saker som någon sedan kan avvisa för att det inte passar.

Konstnärerna har alltså också själva skapat sig en frizon, framför allt genom att bygga förtroende och tillit, och genom att visa:

Att vi levererar. Att det vi gör är begripligt. Att det vi gör inte är enormt konstigt men egentligen ganska handfast.

Det är intressant och värt att lägga på minnet. För att nå friheten kan man behöva gå vägen genom nyttan och lägga extra stor tonvikt vid relationerna, eller som projektledaren Ann Magnusson uttrycker det: "ett större förtroende ger ju större frihet".

Kanske är det där man måste börja. I förtroendet. I mellanrummen. Och det här projektet visar att det går att bygga gemenskap, utan att den konstnärliga friheten behöver gå förlorad.

■ Sedan 2005 har Konstfrämjandets projekt SKISS – Samtidskonstnärer i Samtidsamhället – arbetat för samarbeten mellan arbetsliv och konstnärer. Syftet är att utveckla nya arenor för konstnärlig verksamhet och samtidigt verka för kompetensutveckling för individer, verksamheter och samhället i stort. Arbetsplatserna har varit inom offentlig sektor, på skolan, kriminalvården, äldreboenden samt inom näringslivet.

Projektet på Regionplanekontoret är ett av flera exempel på konstnärer, som till följd av sitt engagemang inom SKISS fått vidare uppdrag. Andra exempel inom samma område är Region Skåne med det regionala utvecklingsprogrammet med två konstnärer 2008 och på Gotland med ett kortare uppdrag inom arbetet med Vision Gotland 2025 där sex konstnärer involverades 2006.

Konstnärernas arbete på Regionplanekontoret i Stockholm följdes av forskaren Emma Stenström från SKISS forskargrupp.

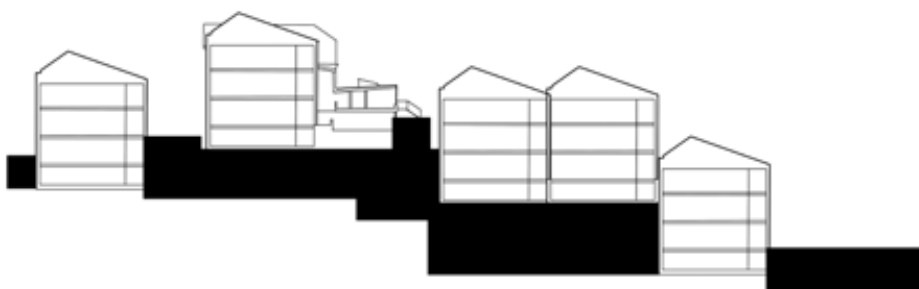
Konstfrämjandets uppdrag är att främja mötet med konsten – för alla. Egentligen samma mål och uppdrag. Konsten uttrycks med delvis andra medel idag, fler arenor finns och fler aktörer. SKISS är en väg som ger nya möjligheter. www.skiss.se.

EMMA STENSTRÖM är ekonomie doktor vid Handelshögskolan i Stockholm och gästprofessor vid Konstfack. Hon forskar och undervisar i kulturellt företagande och ledarskap, och intresserar sig för relationen mellan kultur och ekonomi. Vid sidan av det akademiska har hon skrivit krönikor i Dagens Industri i tio år.

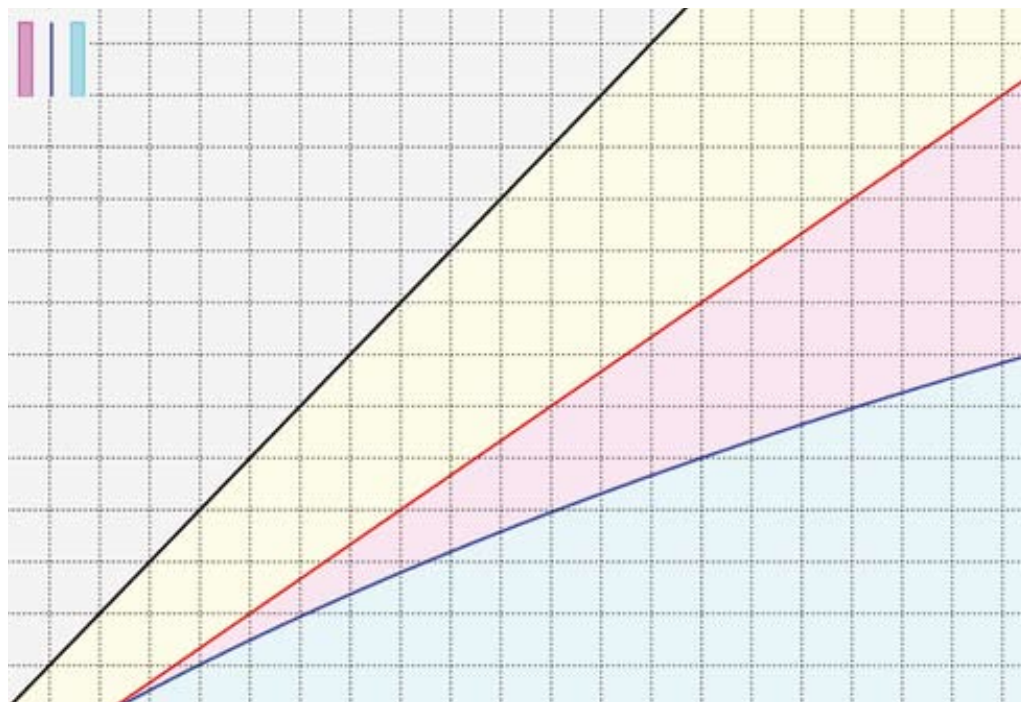
Epiloger

Johan Tirén

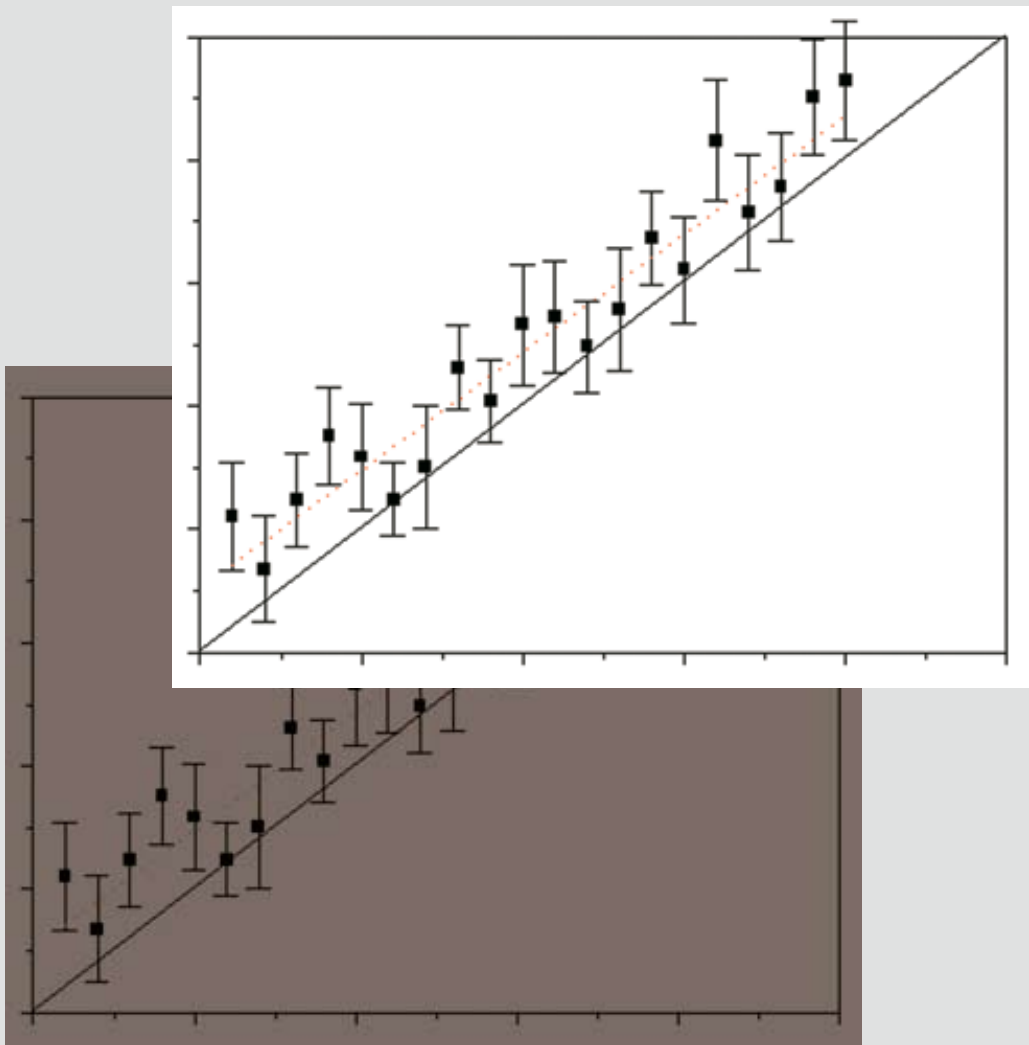
Serien *Epiloger* består av 15 affischer i formatet 70x100 cm.
Verket bygger på bearbetade texter från RUF5 2010 samt
rapport 2008:14 Socialt kapital i regional utvecklingsplanering.

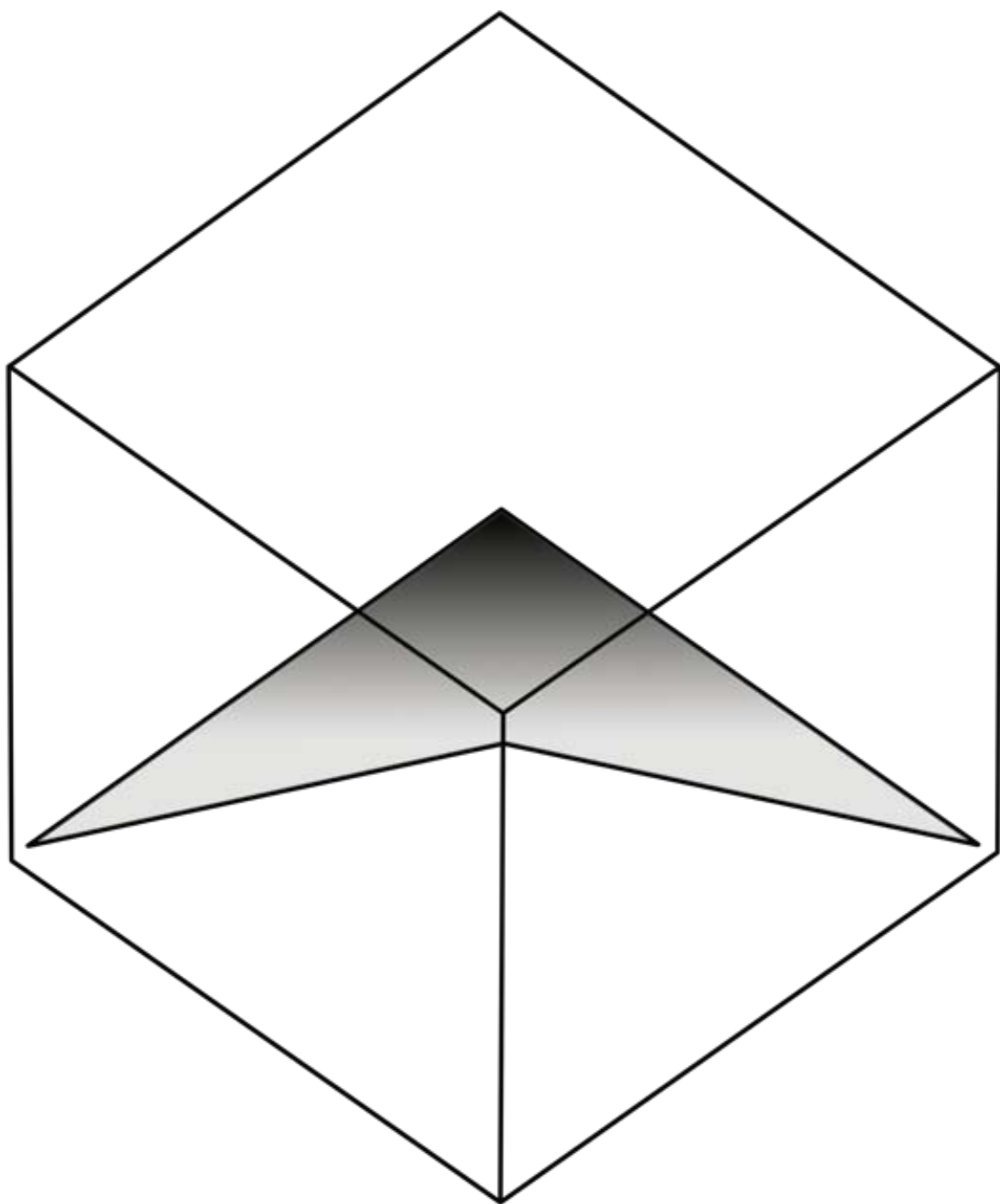
Genom fördelningspolitiken för socialt kapital hade man skapat mötesplatser där människor från olika sociala miljöer interagerade med varandra och kände gemenskap. Det fanns inte längre någon anledning till oro över att vissa mötesplatser – som skolor – endast bestod av människor från en viss social miljö.

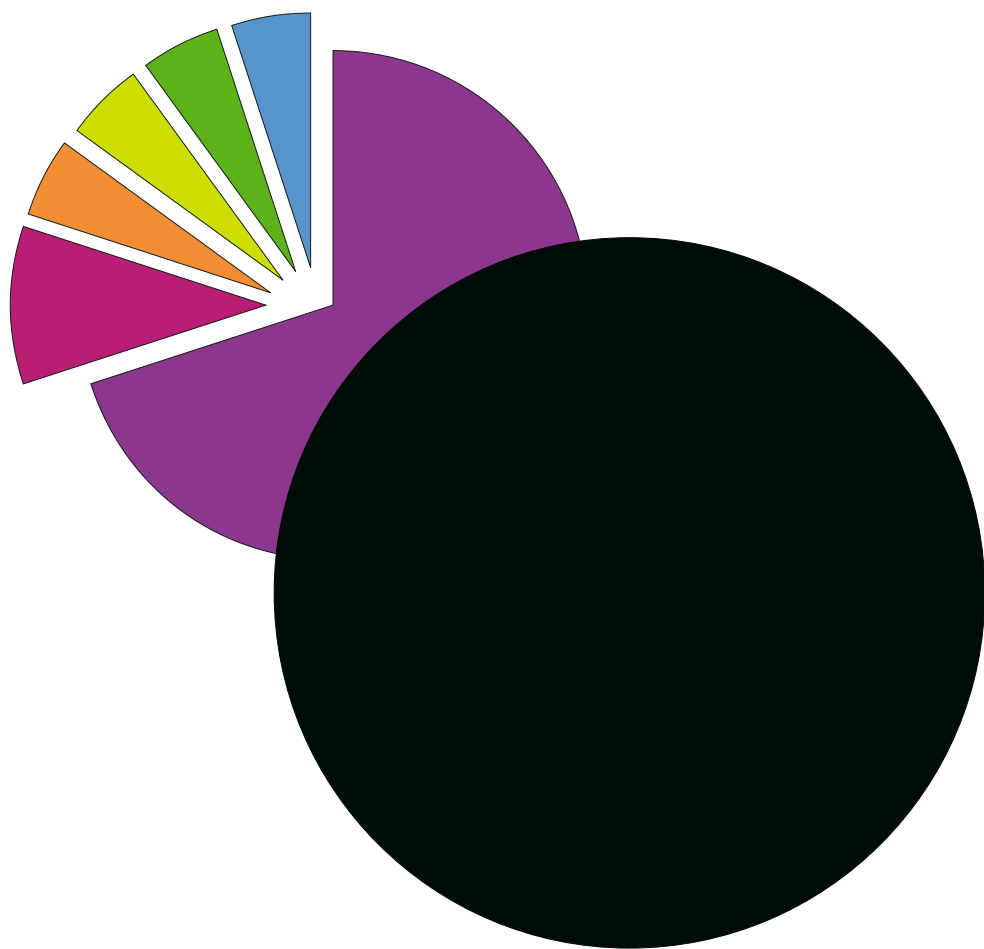
Invånarna hade tillgång till ren luft och rent vatten. Miljön var trivsamt, hälsosamt och vackert. Det rådde en stark social sammanhållning. Förtroendet för samhällsorganen var högt. Jämställdhet rådde. Alla var trygga.

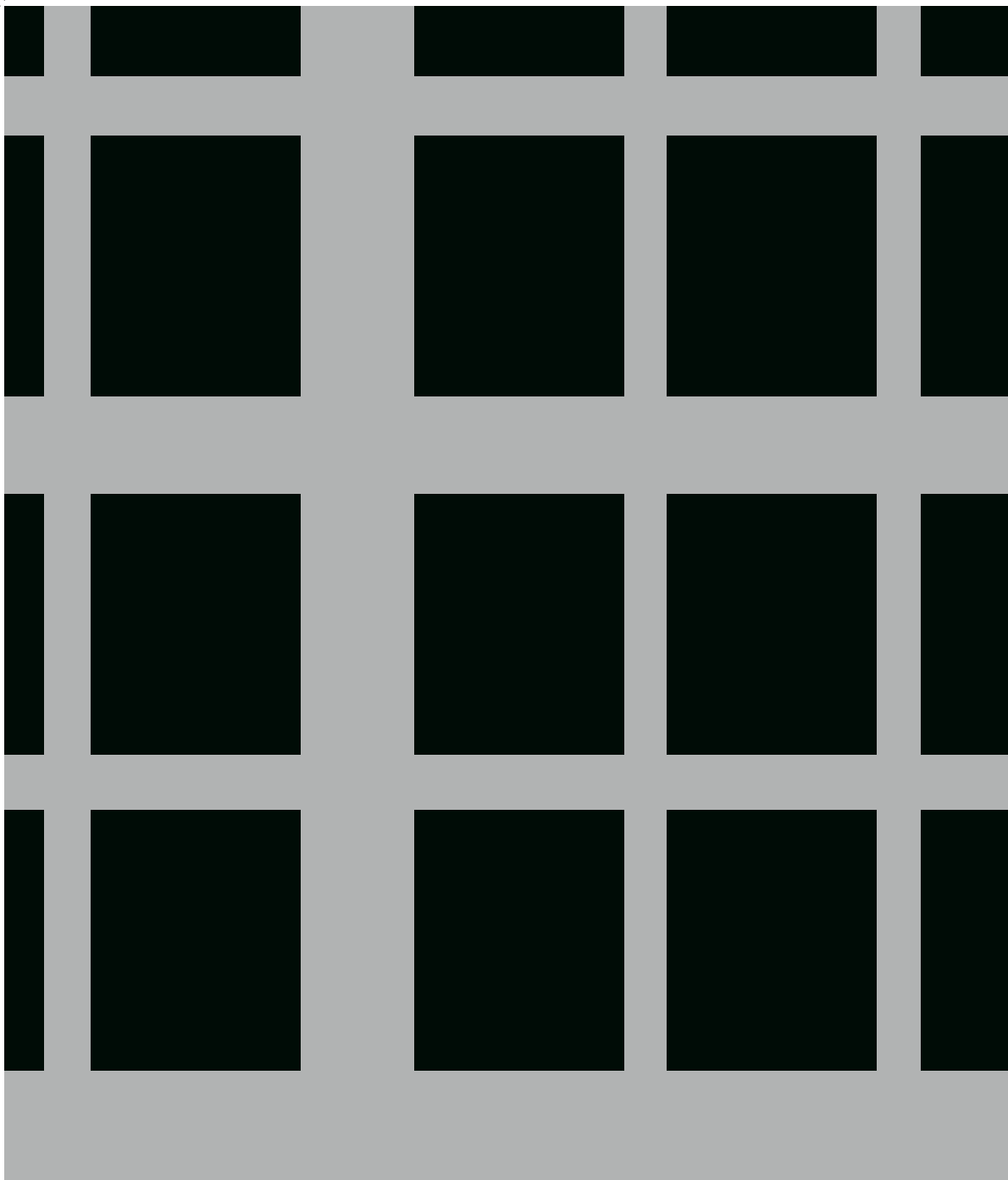
Känslan av solidaritet och tillhörighet hade stärkts. Människor förenades i sin plats-identitet och arbetade tillsammans för att utveckla staden.

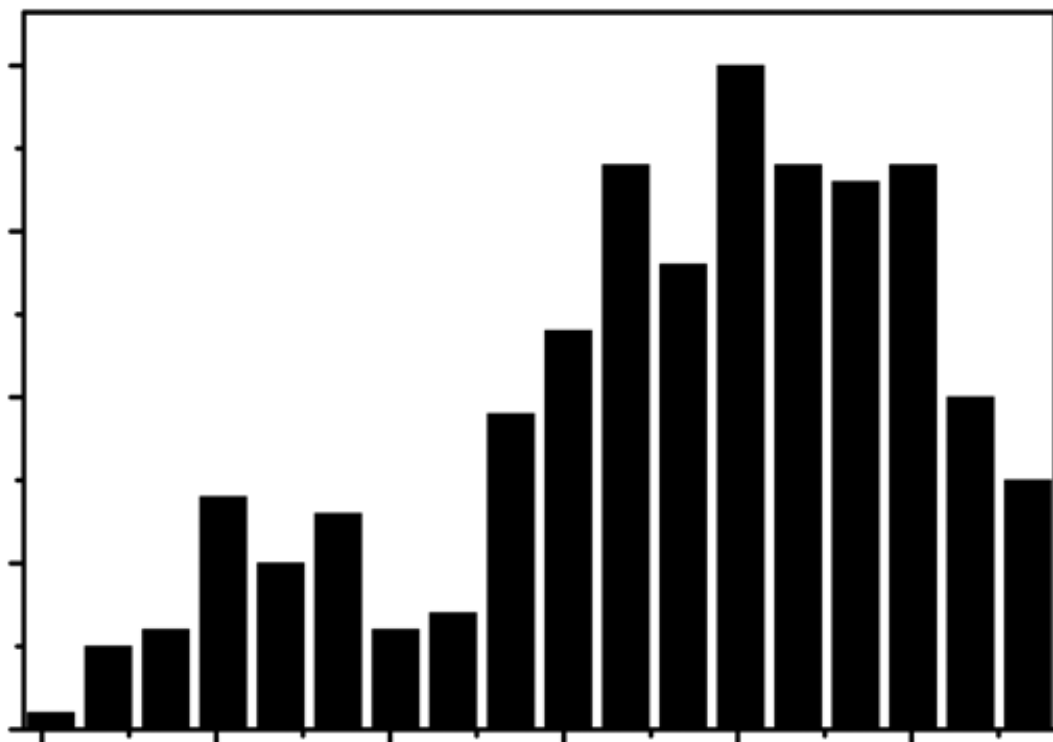
Det fanns ett nödvändigt rättsmedvetande.
Lagarna fungerade. Det fanns vissa normer.
Alla insåg att ett lågt valdeltagande hotade
det gemensamma bästa.

Medborgarna kände förtroende för varandra
och även för människor som kom utifrån.

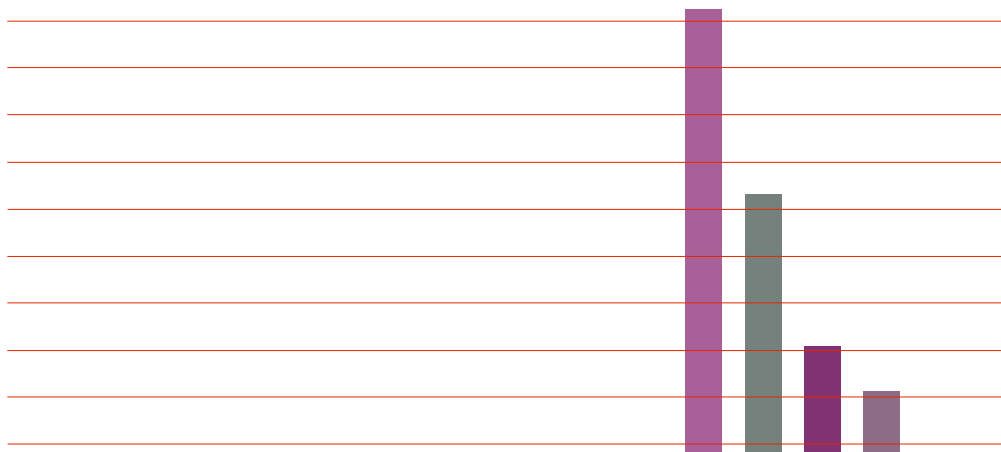
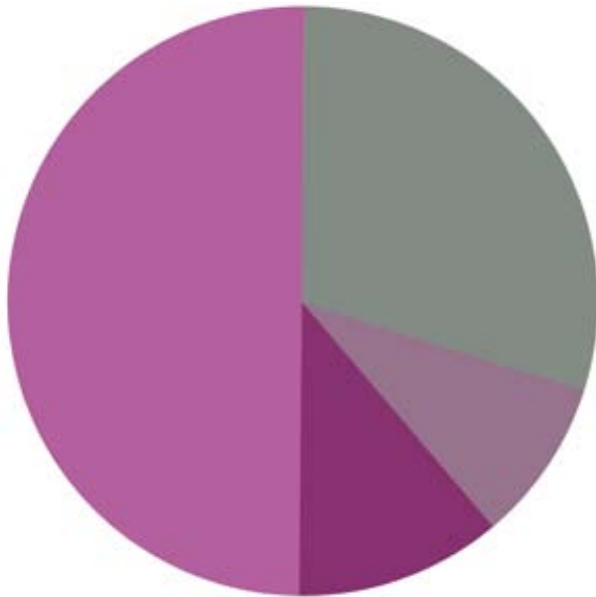
Alla kunde röra sig i staden utan att behöva oroa sig för överfall.

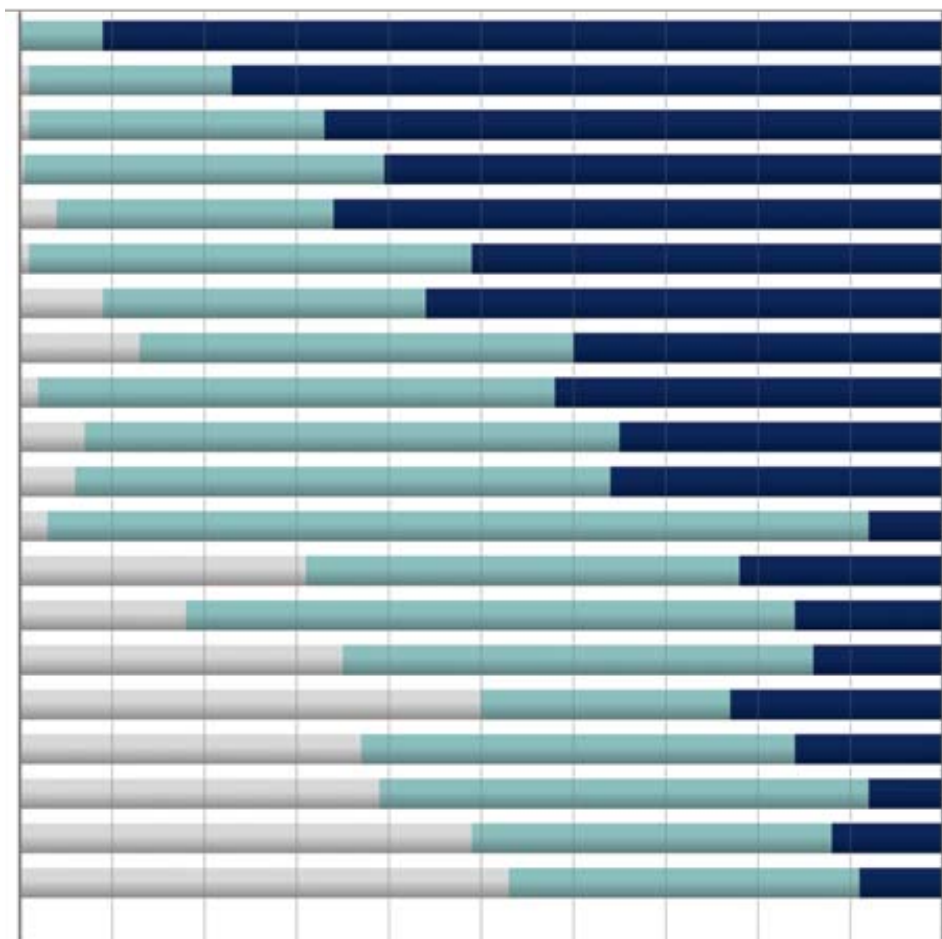
Samhället var dynamiskt. Människor inspirerades till att starta och utveckla verksamheter. Innovationer främjades. Sysselsättningen var hög och kunskapsintensiteten god. Det fanns ett starkt entreprenörskap.

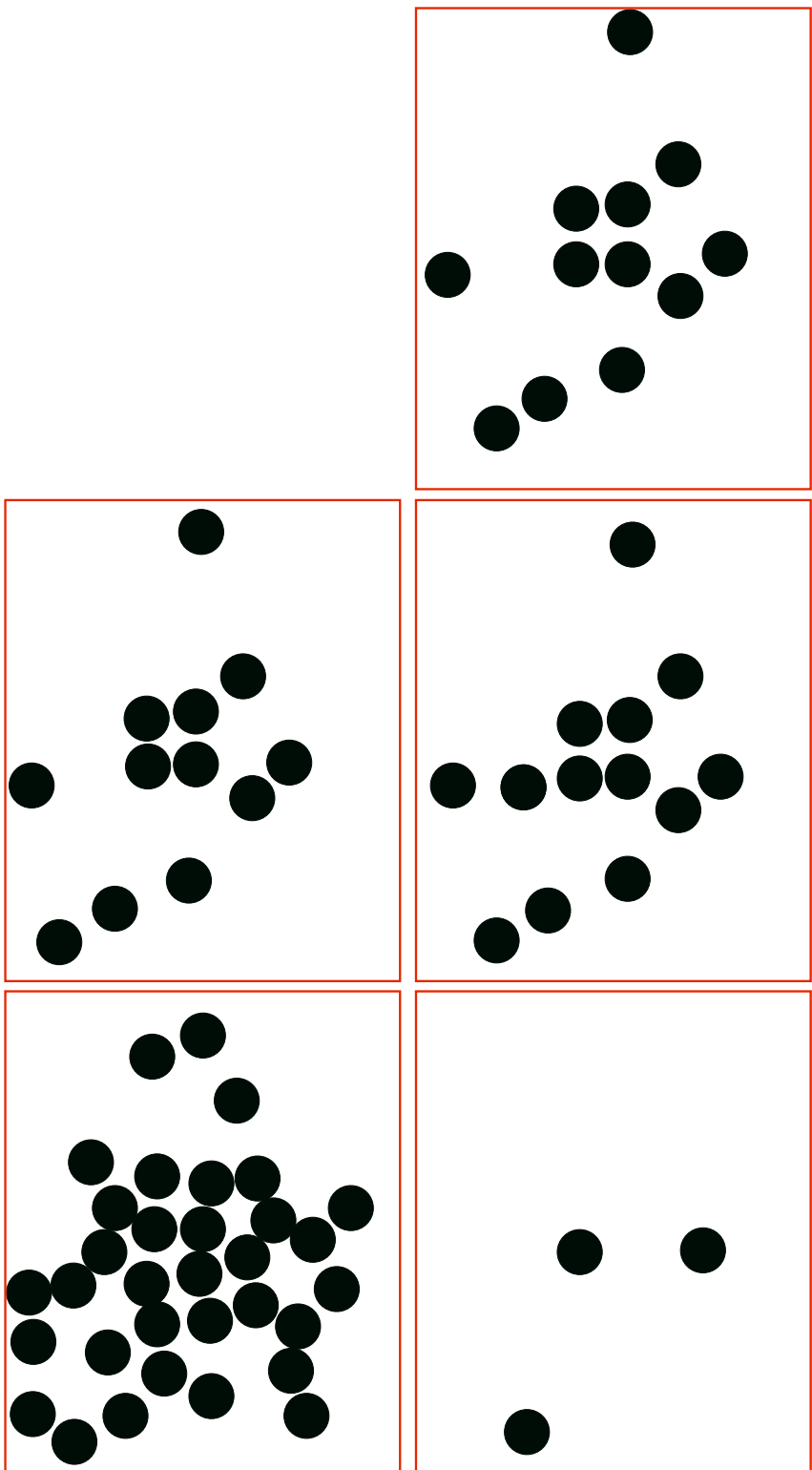
Det civila samhället var livaktigt. Det präglades av politiskt deltagande och ett rikt föreningsliv, där alla var välkomna.

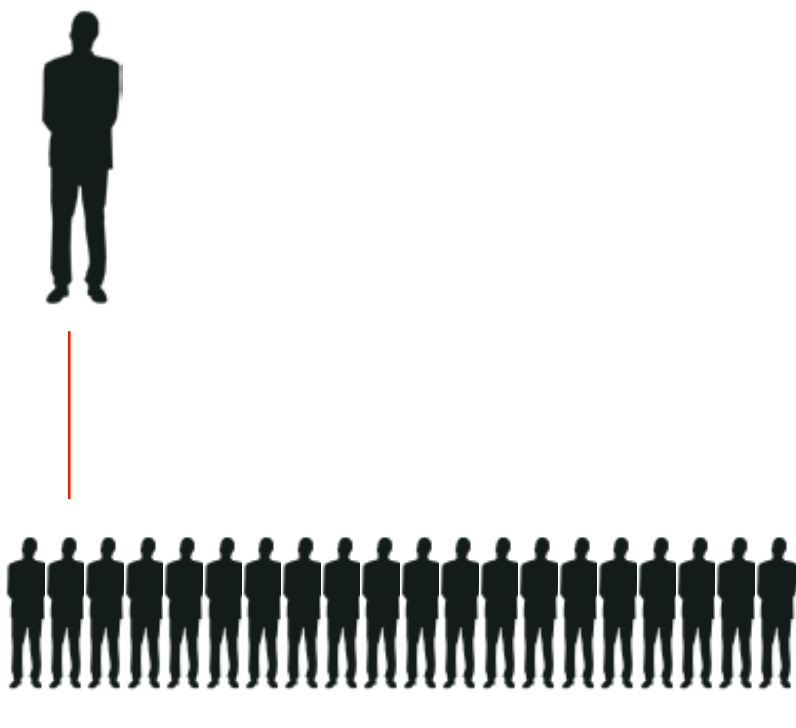
De offentliga institutionerna säkrade en rättvis fördelning. De var också viktiga symboler för, och vårdare av de gemensamma reglerna. Ytterst säkrade de offentliga institutionerna det ömsesidiga förtroendets grund – att alla följde de regler som gemensamt lagts fast.

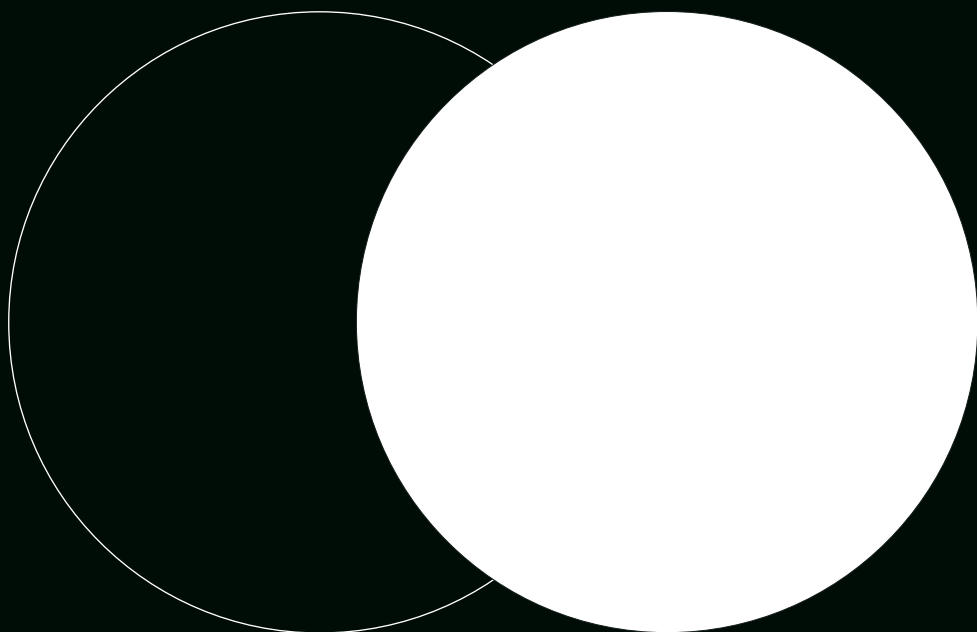
Det fanns en öppenhet för nya tankar och social mångfald. Invånarna hade samma möjligheter till utveckling oavsett kön, ålder, sexuell läggning, funktionshinder eller social och etnisk bakgrund. Samhället var sammanhållet och integrerat.

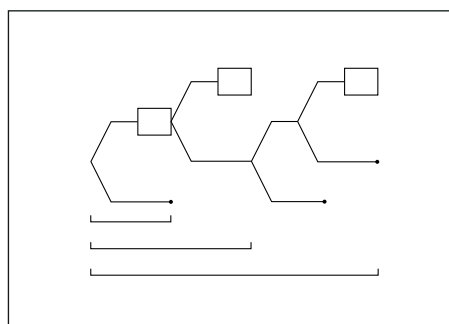
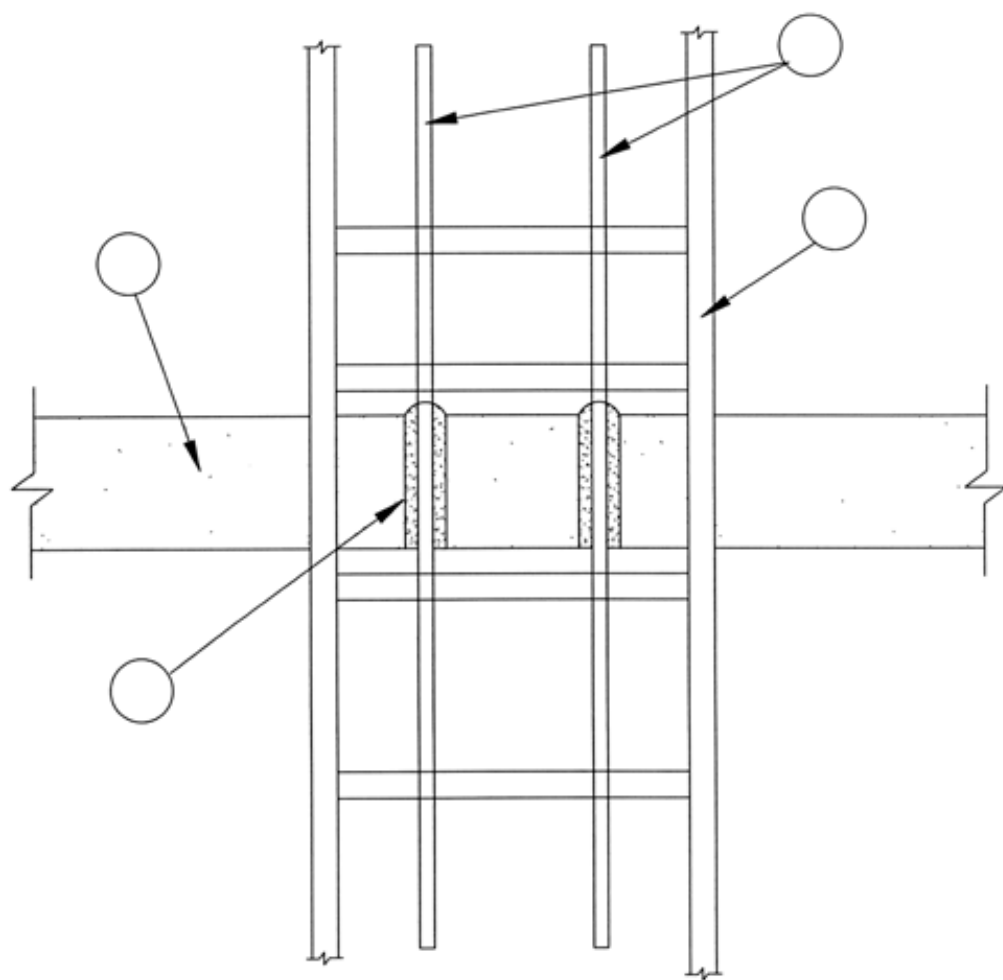
Den fysiska planeringen främjade
sammanhållningen.

Arbetsplatsen var en social gemenskap och graden av sammanhållning vertikalt mellan chefer och horisontellt kollegor emellan sågs som viktiga kvalitetsaspekter på socialt kapital.

Oavsett bakgrund behandlades alla lika
utifrån de gemensamma rättigheterna och
plikterna i samhället.

Den rumsliga strukturen och system för transporter, utbildning och teknisk försörjning möjliggjorde ett effektivt nyttjande av natur- och samhällsresurser. Den samlade potentialen togs till vara. Invånarnas behov var tillgodosedda.

Människorna kunde välja vilken sorts liv de ville leva. De hade tillgång till utbildning, jobb med god lön och till vård när man behövde. Den sociala miljön präglades av väl utbyggda nätverk och ömsesidig tillit. Livschanserna var goda.

Konstnärlig verksamhet och fransk stadsutveckling

MARIE KRAFT

Konstnärlig verksamhet och fransk stadsutveckling

Efter flera års erfarenhet av europeiskt kulturutbyte i olika former upplever jag att det finns tydliga paralleller mellan hur fransk och svensk kultur förhåller sig till samhällsfrågor och där finns likheter mellan idéer om demokrati och samverkan. Båda länderna har ett fokus på det kollektiva som jag inte sett på samma sätt i andra europeiska länder. Det som ibland kan uppfattas som en fransk arrogans inför vissa frågeställningar ser jag mer som ett uttryck för ett nästan obegränsat behov av att försöka beskriva omvärlden på ett trovärdigt vis. Åsikter och påståenden ifrågasätts men de intensiva debatterna och diskussionerna är inte ett självändamål utan ett sätt att hitta förhållningssätt för gemensam aktion. Den franska kulturen tycks till varje pris vilja undvika en förenklad världsbild, vilket medverkar till en orädd inställning till osynliga och abstrakta aspekter och till tillvarons poetiska dimensioner. Det finns i Frankrike ett starkt behov av att utforska uttrycksformer och immateriella skeenden. Konsten och andra kreativa uttrycksformer får på så sätt en självklar plats i kulturen.

Ett interdisciplinärt perspektiv på staden och det offentliga rummet

Att hantera och påverka storstadens utveckling är en av de största utmaningarna i dagens samhälle. Stadsplanering har alltför länge haft ett förvaltningsperspektiv. Intresset för vad staden är, hur den ser ut idag och vad den skulle kunna bli i framtiden växer runt om i världen. Urbanism är i det franska samhället ett särskilt verksamhets- och kunskapsområde sedan flera sekler. Utifrån en allt tydligare relation till ämnen som sociologi, geografi och kultur har ett mer och mer interdisciplinärt perspektiv vuxit fram. Med utgångspunkt bland annat i den svenska stadsantropologen Ulf Hannerz teorier utvecklar flera franska forskare idéer och metoder för en särskild och vidgad stadsantropologi.

In Chloe, a great city, the people who move through the streets are all strangers. At each encounter, they imagine a thousand things about one another; meetings which could take place between them, conversations, surprises, caresses, bites. But no one greets anyone; eyes lock for a second, then dart away, seeking other eyes, never stopping. A girl comes along, twirling a parasol on her shoulder, and twirling slightly also her rounded hips. A woman in black comes along, showing her full age, her eyes restless beneath her veil, her lips trembling. A tattooed giant comes along; a young man with white hair; a female dwarf; two girls, twins, dressed in coral. Something runs among them, an exchange of glances like lines that connect one figure with another and draw arrows, stars, triangles, until all combinations are used up in a moment, and other characters come on to the scene: a blind man with a cheetah on a leash, a courtesan with an ostrich-plume fan, an ephube, a Fat Woman. And thus, when some people happen to find themselves together, taking shelter from the rain under an arcade, or crowding beneath an awning of the bazaar, or stopping to listen to the band in the square, meetings, seductions, copulations, orgies are consummated among them without a word exchanged, without a finger touching anything, almost without an eye raised. A voluptuous vibration constantly stirs Chloe, the most chaste of cities.

The invisible cities, Italo Calvino

Den franske antropologen Michel Agier utgår från Chloe, en av Italo Calvinos osynliga städer. I texten beskrivs en modell av en storstad med en befolkning bestående av en mängd olika individer. De möten som sker är flyktiga och virtuella men bär på en idé om något annat. Staden är enbart hypotetisk men samtidigt möjlig eftersom den finns i författarens litterära verklighet. Dagens storstäder är på liknande sätt motsägelsefulla. De har byggts för att skapa band mellan människor, föra oss närmare varandra och för att förenkla vårt vardagliga liv. Dessa städer väcker en förväntan på gemenskap men skapar det motsatta. Större delen av vår existens befinner vi oss i opersonliga sammanhang, omgivna av säkerhetssystem, i en individualistisk och självcentrerad organisation. Michel Agier har undersökt utsatta stadsmiljöer utanför Europa, bland annat i sydamerikanska favelas, afrikanska slumkvarter och palestinska flyktingläger. Han har observerat hur invånarna, trots extremt svåra förutsättningar, med hjälp av konstnärliga uttryck som till exempel teater, dans och karnevaler kan organisera ett fungerande stadsliv som tillåter möten och gemenskap. Michel Agier gör liknande observationer i Europas förorter, där nya kulturuttryck vuxit fram i det offentliga rummet. Genom konstnärligt uttryck och politiska aktioner kan människor relatera till varandra. Situationerna uppstår genom

lokala och rituella möten och gör storstaden levande i ett längre perspektiv samtidigt som de skapar gemenskap och nya grupperingar.

Ett historiskt perspektiv

Efter att konstnärer under 60- och 70-talet haft en stor plats i den allmänna och mycket politiska franska samhällsdebatten fick konsten och konstnärsrollen under flera decennier en upphöjd ställning, delvis som en naturlig reaktion mot en tidigare alltför stor politisk instrumentalisering av konsten. Tillsammans med en stark fransk tradition av stor respekt för upphovsmannen, den som skapat ett verk, medverkade detta till att i många situationer skapa ”en konst för konstens egen skull”. De stora subventionerade kulturinstitutionerna som byggdes upp från 1980-talet försvarade också en kulturproduktion utan krav från övriga samhället. På senare år visar nu konstnärer ett tydligare intresse för att hitta en ny relation till sin omvärld och det omgivande samhället. Det tar sig uttryck i mer eller mindre nya arbetsformer och initiativ där många konstnärer väljer att arbeta utanför institutionernas ramar med staden och det offentliga rummet som naturlig utgångspunkt.

Sedan 90-talet har fransk stadsutveckling och stadsplanering åter börjat intressera sig för det offentliga rummet vilket också inneburit ett ökande intresse för konstnärers ingrepp i staden. Uppdraget har i första hand varit att producera dekorativa verk, men man kan idag se mer och mer exempel på hur konstnärer involveras i stadsutvecklingsprocessen. Det är uppenbart att konst och kultur i allmänhet inte själva kan lösa dagens samhälles stora problem med segregation, utanförskap och konfrontation, men konstnärliga initiativ med samhällsengagemang kan tillfälligt och ibland på längre sikt medverka till att skapa förändring. Genom att samarbeta med politiker, stadsplanerare, arkitekter och boende kan konstnärer delta i dialogen kring offentliga platser och skapa situationer där människor kan mötas. Detta kan bidra till att utveckla ett område eller kvarter och till att stärka de medverkande i ett sammanhang eller på en plats. Förutom de rent konstnärliga aspekterna ökar det sociala värdet. I högre grad är det idag den konstnärliga och kreativa processen som är i centrum medan det färdiga konstverket som produkt blivit mindre viktigt. Den ständiga förändring och rörelse som karaktäriserar det offentliga rummet, staden och dess befolkning bildar en dynamisk ram som tvingar konstnären till ständig förnyelse genom att förväntningar och förutsättningar aldrig är exakt desamma.

Efter flera decenniers misslyckade försök med stora utopiska stadsplaneringsmodeller har många av de beslutsfattare, specialister och andra som verkar för stadens utveckling ett tydligt behov av att hitta andra sätt att beskriva och agera i den komplexa situation och struktur som staden är. Många nya initiativ med samverkan mellan olika aktörer

och de boende eller olika försök att behandla mer abstrakta och svårbeskrivbara aspekter av staden, inkluderar konstnärer som specialister. För att kunna tänka sig in i och skapa nya relationer till omgivningen och fungera ur ett socialt perspektiv behöver vi komma ur vår inramade värld och öppna oss mot andras liv och synsätt. Konstens och konstnärers medverkan i stadsutvecklingen kan bidra till andra sätt att se på stadens liv, vår komplexa tillvaro och medverka till att skapa möten och dialog mellan olika människor och omvärlden.

Tre franska exempel

Nicolas Frize

Nicolas Frize är ljudkonstnär och musiker. Han har studerat piano, sång och kör, bland annat som elev till John Cage, och ägnat sig åt att skapa verk baserade på vardagsljud. Han arbetar med och ifrågasätter ljudets plats i rummet och har skapat "ljudverk" på sjukhus, i fängelser, fabriker och andra offentliga rum. Han arbetar enbart med att skapa temporära verk för speciella tillfällen och ser sig som konstnär men samtidigt också som en kritisk samhällsaktör. Nicolas Frize har reflekterat över ljudmiljön i offentliga rum och på institutioner och utöver att komponera och skriva musik står lyssnandet i fokus. Han lyssnar in det som andra inte hör och inte vill höra men ändå står ut med. De ljud vi tar in på ett undermedvetet sätt. Han ser det som sin uppgift att medvetandegöra oss om vilka ljud vi omger oss med och hur vi påverkas av dem. Han menar att en byggnad, ett kvarter, ett hus inte enbart är rum vi passerar utan ljudrum som påverkar oss på olika sätt. I stadens ljud kan man höra de aktiviteter och det liv som pågår. Stadens uppgift är att utveckla ljuden och förstå hur ljudmiljön påverkas av infrastruktur, det vill säga vilka ytor, vilka volymer och vilka material man ger staden. Stadsbyggnad och planering berörs av frågan om ljud. Hur påverkar ljudmiljön ett torg? Undviker vi det på grund av att det inte går att höra vad man säger när man går på det eller för att det ekar på ett visst sätt när man rör sig där? Men vi uppskattar emellanåt ljud när det skapar en behaglig känsla av anonymitet – eller den känsla av intimitet man kan känna när man står mitt i en folksamling.

I Parisförorten Saint-Denis har Nicolas Frize omskapat ljudmiljön i ett programarbete med skolklockornas ringsignaler, akustiken i skolmatsalarna och alarmsignaler på sjukhuset. Inom ramen för ett annat projekt i samma stad arbetade han med ljudminnen. Särskilda ljudinstallationer placerades i tunnelbanan för att människor som kommer förbi ska lyssna till dem, vilket därmed visat att det lokala trafikbolaget intresserar sig för sina passagerares öron. Nicolas Frize efterfrågades i olika kommuner och sammanhang för sin förmåga att lyfta fram ljudets dimensioner i det offentliga.

Uppdrag förundersökning(ar)

Uppdrag förundersökning(ar), *Mission repérage(s)*, är ett forsknings- och utvecklingsprojekt som mellan 2002 och 2006 skapade en dialog mellan en politiker och en konstnär i tretton franska kommuner. Maud Le Floc'h, utbildad inom stadsutveckling, urbanism och informationsvetenskap med många års erfarenhet som journalist och direktör för en gatuteatergrupp, arbetar på olika sätt med att skapa en dialog mellan ett urbanistiskt perspektiv och levande konst. Hon fick idén om att arbeta särskilt med dialog mellan en politiker och en konstnär redan 1999 men det var först 2001 i mötet med Lieux publics, Riksentrum för gatuscenkonst i Marseille, som projektet fick namnet *Uppdrag förundersökning(ar)*. I projektet *Uppdrag förundersökning(ar)* skapades ett privilegierat möte mellan en konstnär och en folkvald lokal politiker, en borgmästare eller ett kommunalråd (inom finans eller stadsbyggnad). Man har dessutom involverat dem som planerar staden för att inspirera till nya infallsvinklar och angreppsmetoder. I en kanadensisk utveckling av projektet antog konstnären snarast rollen som medlare och bland annat tillsammans med de boende undersökte omgivningen för att lyfta fram andra perspektiv på vad staden egentligen är. Målet var att involvera de boende i konstnärliga ingrepp och på så vis göra staden mer levande.

Idén om mötet och förbindelsen mellan en konstnär och en politiker kom ur en önskan att erbjuda politiker fler verktyg i upplevelsen av den osynliga, paradoxala och hemliga staden. *Uppdrag förundersökning(ar)* mötte en efterfrågan, hos politiker och verksamma inom stadsbyggnad och planering, på alternativa och nya idéer. Projektet gav konstnärer som arbetar med det offentliga rummet tillfälle att utveckla sina "politiska" tankar om staden. Genom att förskjuta perspektiven ville *Uppdrag förundersökning(ar)* så ett frö under en dag, och inspirera till förändring och utveckling av deltagarnas roller, tankemönster, produktionsformer, stadsbyggnads- och konstprojekt. I arbetet med utvecklingen av samtida städer behövs det en mångdisciplinär kompetens, varav den konstnärliga är en, och *Uppdrag förundersökning(ar)* isolerades avsiktligt från produktionen av konstverk men inte från den konstnärliga processen. Konstnärerna som deltog i *Uppdrag förundersökning(ar)* hörde inte hemma i staden där mötet ägde rum. Det var deras iakttagelseförmåga och vittnesmål man var ute efter.

Varje uppdrag organiserades enligt ett par enkla men viktiga principer. Politikern skulle inte göra någon beställning till konstnären och konstnären skulle inte erbjuda politikern en tjänst. Mötet mellan politikern och konstnären skulle äga rum utan närvaro av andra, som till exempel medier. Projektet finansierades från tre håll. Kommunerna bidrog med ett slags värdskap utan direkt finansiering. Finansieringen för övrigt

kom från Lieux publics, DAPA – Arkitekturdepartementet på Kulturministeriet och DIV – Departementens delegation för samverkan runt stadsutveckling.

Konstnären och politikern fick i uppdrag att vandra tillsammans genom stadens kvarter. Vandringen var en metod för att skapa kontakt mellan två personer från två helt olika världar som träffas för första gången. När man promenerar tillsammans skapas en gemensam erfarenhet, man kan slappna av, dela intryck och utveckla en förutsättningslös relation. Varje möte började med att politikern och konstnären gav varandra en present för att presentera sig. De hade full frihet att organisera mötet och vandringen som de ville. De fick en kamera, en anteckningsbok och en karta över staden. Uppdraget var att samla minnen och idéer under vandringen i form av 10 foton med bildtexter, 10 intryck (känslor, upptäckter, anmärkningar, frågor...) och 10 hypoteser (idéer, fantasier...). De korta texterna och bilderna lämnades därefter in till projektet. *Uppdrag förundersökning* utspelade sig på varje plats i fem dagar under en kort och intensiv period.

Det redovisade materialet från uppdragen sammanställdes efteråt av projektledarna i form av en trycksak, information från staden och en karta som visade var vandringen ägt rum. Resultatet var delvis ett subjektivt material med personliga tolkningar. Det organiserades debatter och offentliga möten med aktörer inom stadsplanering och kultur, på lokal och nationell nivå. Formerna för uppföljning var olika beroende på lokala förutsättningar och olika samarbetspartners önskemål. Det kunde resultera i guidade visningar, offentliga samtal och workshopar, stadsvandringar, möten mellan planerare och lokala konstnärer, nya projekt med offentliga konstverk. Tankar och förslag från *Uppdrag förundersökning(ar)* togs i vissa fall in i det konkreta stadsplaneringsarbetet. Projektet har uppmärksammats i Frankrike och internationellt. Det tryckta materialet från alla 17 uppdragen har sammanställts i en bok. Gruppen Polau som stod bakom *Uppdrag förundersökning(ar)* kom dessutom i slutet av 2009 ut med en rapport där man gör en historisk tillbakablick och samtidigt föreslår nya metoder med miljötekniska och konstnärliga perspektiv på hållbara städer.

La Friche La Belle de Mai

Det faktum att konstnärer och kulturutövare väljer att installera sig i lokaler som inte skapats särskilt för dem visar på att arkitekturen är felaktigt programmerad och felaktigt beställd. Politikerna tar kanske för mycket ansvar. Genom att lämna alltför mycket av uppdragen till tekniker blir projekten förvanskade. Uppdragen kan ta så lång tid att slutföra att de inte längre stämmer med konstnärernas och utövarnas beställning. Idealet skulle vara att ge arkitekturen politisk tid, ett

mandat, ett politisk uppdrag med större frihet men utan möjlighet att alltid gömma sig bakom dem som får ansvar för att göra om uppdraget till ett konkret byggprogram. De nya områdena för kulturutövning skulle kunna bli områden för en ny arkitektur, för ett annat sätt att göra arkitektur. Man skulle kunna skapa en ofullkomlig arkitektur. Arkitekturen behöver tid för förändring. Man kan mycket väl låta en oavslutad byggnad, som kan leva upp till ett omedelbart behov, genast komma till användning. I Frankrike finns det ett antal exempel på hur politiska beslutsfattare har förstått att de kan låta konstnärer och kulturutövare starta en verksamhet och genom att observera deras metoder och arbetsformer för att sedan kunna ge dem ett bättre stöd [...] Vårt mål är att visa att vi inte bara slår oss ner i en byggnad, men i en del av en stad. Vi kommer att förändra den här delen av staden och bevisa att ett kulturprojekt kan vara en del av ett stadsprojekt.

Patrick Bouchain, arkitekt, ordförande för
SCIC, La Friche La Belle de Mai

Genom att lägga sin verksamhet utanför institutionernas och den egna kultursfären kan konstnärer och kulturutövare bidra till att skapa nya mötesplatser i staden. Det kan ske med tillfälliga projekt som gatuteaterföreställningar, festivaler, karnevaler med mera, men också mer permanent när lokaler tas över av kulturverksamhet. Ett exempel på när kulturen tar plats i staden är kulturområdet La Friche La Belle de Mai i Marseille som breder ut sig på cirka 12 hektar i ett före detta tobaksfabriksområde. La Friche ligger i ett gränsområde mellan de fattiga norra kvarteren och de rikare i söder.

När organisationen *Système Friche Théâtre* 1992 slog sig ner på det nyligen stängda fabriksområdet hade de redan arbetat på flera andra före detta industriområden i Marseille. Det var på initiativ av ett dåvarande kommunalråd och kulturdirektör, som två teaterdirektörer på jakt efter större lokaler fick i uppdrag att slå sig ner med sina grupper i något av stadens många nedlagda fabriksområden. Idén var från början att teatergrupperna efter två år skulle flytta vidare till ett nytt område. Efter en första period i ett före detta sädesmagasin kom de till Belle de Mai för att utveckla ett större interdisciplinärt kulturprojekt och med en intention om att arbeta interaktivt i stadsmiljön och med medborgarna. *Système Friche Théâtre* har efterhand utvecklat sitt samarbete med andra kulturutövare. Regelbundet skapas dessutom projekt i samverkan med omvärlden och framförallt med det omgivande området, till exempel med skolor och föreningsliv och i form av fester och andra evenemang i kvarteret. Man verkar för att bygga upp långsiktiga projekt och nyskapande men varaktiga experiment med hög kvalitet. Genom att

verka mitt i staden kan man bygga en nära dialog med de omgivande kvarteren och dess invånare och på så sätt visa att en konstnärlig verksamhet kan vara en tillgång för stadens utveckling. Relationen mellan konstnärerna och den sociala, ekonomiska och politiska verkligheten i området utforskas ständigt, samtidigt är den kreativa verksamheten i fokus. Man är medveten om att konsten inte får förlora sitt eget värde och enbart bli ett verktyg för att lösa ekonomiska och sociala problem. Genom att fokusera på själva processen vill man behålla en hög konstnärlig kvalitet samtidigt med en stark relation till publiken och omvärlden.

La Friche har dessutom initierat ett större projekt där man föreslog en samordning av olika kulturverksamheter för att bidra till utveckling av staden. De tre industritomter som tidigare användes av tobaksbolaget och ingår i La Friche har integrerats i det regionala projektet Euroméditerranée, med en plan för upprustning och ekonomisk utveckling av kvarteren mellan centrala Marseille, kvarteren i norr och frihamnen. Ett kooperativ kommer att utveckla området och den fysiska miljön parallellt med att den ursprungliga organisationen Système Friche Théâtre leder det konstnärliga innehållet. Det planeras för sportanläggning, restaurang, daghem och subventionerade hyreslägenheter med de framtida hyresgästerna involverade i byggprocessen.

Det finns i Frankrike och i övriga världen ett stort antal liknande projekt på hur ett övergivna industriområden och lokaler utvecklats till fungerande kulturområden med olika resultat av förankring i den omgivande staden. Genom att vara i ständig utveckling tycks La Friche Belle de Mai klara av att hantera den svåra balansen mellan anpassning till det omgivande Marseilles verklighet och verka för en stark konstnärlig integritet. På initiativ av La Friche Belle de Mai organiserades under 2001 seminarier på temat "Konstens nya områden" och med utgångspunkt i de många nya fria konst- och kulturplatser som skapats runt om i landet.

Mångfald och lokala perspektiv

Trots att vi lever i ett, på många plan, globaliserat informationssamhälle finns det behov av att studera och förstå situationer på en mikrolokal nivå. Istället för att planera för hela kvarter eller en hel stads nya identitet, handlar det idag mer om att skapa små bitar fungerande stadsliv där en mångfald av människor kan rymmas. I och med att begränsningarna från flera franska städers stora stadsplaneringsprojekt har visat sig, har intresset för små goda exempel blivit allt större. Frågan om hållbarhet har bland annat kommit att fokusera på anpassning till eller undersökning av platsen och situationen. Politiker och kommuner undviker allt tydligare stora övergripande satsningar när det gäller både stadsplaneringsprojekt, konstprojekt eller kulturevenemang och i en metropol som

Paris väljer man idag på flera håll att verka genom många mindre projekt med stark lokal förankring. Det är inte enbart utifrån en ekonomisk utgångspunkt utan fokus ligger på sociala frågor, relationer mellan människor och vilka nya kopplingar och sammanhang som kan skapas.

Stadens osynliga dimensioner lyfts fram mer och mer och konstnärlig verksamhet kan i detta sammanhang få en annan betydelse och konstnärer kan fylla en viktig funktion som en av flera aktörer i ett interdisciplinärt lagarbete runt stadsutvecklingsfrågor och planering. Det finns naturligtvis behov av referensprojekt och utvärdering av det som görs. På samma sätt som när det gäller stadsplanering och stadsutveckling är det viktigt att utvärdera olika aspekter av resultatet av konstnärlig inblandning eller medverkan. I ett samhälle i ständig förändring och till stor del okontrollerbar utveckling kan konstnärens position som ständig ifrågasättare och utforskare av mänskliga villkor och förutsättningar vara en mycket viktig tillgång.

MARIE KRAFT är sedan 1994 halvtidsanställd på Svenska institutet (Svenska kulturhuset) i Paris. Handläggare för projekt och frågor inom arkitektur, scenkonst, samhällsfrågor, barn och ungdomskultur. Organiserat utställningar, seminarier, teater- och dansföreställningar, performances på Institutet i Paris och i övriga Frankrike.

Planners and Players

Johan Waerndt och Monika Marklinger

I REGIONPLANERINGENS BARNDOM växte Stockholmsförorten Skärholmen fram som ett av de största centrumprojekten i Sverige. 60-talets framtidsoptimism var starkt knuten till den ökande privatbilismen och Skärholmen planerades som "bilisternas förort". Enligt prognoserna skulle de som bodde i flerfamiljshus ha tillgång till 1,5 bilar per hushåll, medan de i eget hus skulle ha tillgång till minst två bilar. Skärholmens parkeringsgarage – som i slutet av 60-talet var Europas största p-hus – utgör ett påtagligt exempel på fysisk planering som haft stor betydelse för ett stadsdelscentrums utveckling.

Filmen *Planners and Players* utgör ett växelspel mellan samtidens Skärholmen och dokumentärfilmaren Lena Ewerts porträtt av det nybyggda Skärholmen i filmen *Rekordåren 1966, 1967, 1968*. Typiska miljonprogramsfrågor som segregation, social utsatthet och förortstristess har en underordnad roll i *Planners and Players*. Snarare skildrar filmen hur synen på stadsplaneringen – och i förlängningen välfärdssamhället – förändrats. Nyinspelade intervjuer med olika aktörer inom offentlig förvaltning och näringsliv vävs samman med Ewerts intervjuer med 60-talets politiker och planerare. Dåtidens kritik mot en planering präglad av myndigheternas experter står som fond mot vår egen samtid där planprocessen i allt högre utsträckning påverkas av kommersiella aktörer.

Bland annat utforskas galleriornas miljöer som kommit att bli vår tids kanske allra viktigaste arena för offentligt liv. "Kanske är det så att det möts fler etniska grupper och samhällsklasser i det kommersiella rummet än det till exempel gör på ett offentligt torg i en lokal stadsdel", säger Katarina Nylund, docent i stadsbyggnad vid Lunds universitet. Den inglasade gågatan tycks inte bara luckra upp gränsen mellan kommersiell verksamhet och stadsliv utan också gränsen mellan vardag och fest. I filmen görs en djupdykning i det pågående utvecklingsarbetet med den nya regionala kärnan Skärholmen – Kungens Kurva där upplevelseverksamhet anses vara en av de viktigaste komponenterna för att lyfta området.

Skärholmen och Kungens Kurva – på var sin sida om E4:an – utgör tillsammans en av Stockholms blivande regionkärnor. Med Ikea som motor har området under årens lopp även utvecklats till Skandinavians största handelsplats. Men det tycks inte bara vara välfärdsstaten som har kommersialiserats utan också handeln som demokratiserats. Sentensen "Vi lever alla lika olika" som pryder omslaget på Ikeas senaste katalog förenar liberala ideal om individuell särart och personlig frihet med fördelningspolitik av

klassiskt socialdemokratiskt snitt. Fenomen som fusioner och outsourcing har, som Lena Ewert befarade redan för 40 år sedan, ökat maktkoncentrationen men samtidigt möjliggjort en konsumtion som inte längre är ett privilegium bara för de rika.

Att ge våra förorter en starkare identitet genom att skapa landmärken står högt på agendan i den nya regionplanen. Men vad för slags identitet är det som efterfrågas? I *Planners and Players* sista avsnitt porträtteras loppmarknaden i Skärholmen – en institution som bidrog till att sätta Skärholmen på kartan men som ändå tvingades till nedläggning. Vem har formuleringsföreträdet i samtidens planarbete där vidlyftiga begrepp som "sammanhållning", "livschanser" och "attraktivitet" vunnit terräng över diagram, ritningar och kartor? Har medborgarnas inflytande ökat genom Internet och olika former av samrådsprocesser? Eller har tvärtom de kommersiella aktörernas inflytande över planarbetet lagt locket på för en offentlig debatt?

Ur City – drömmen om ett nytt hjärta. Moderniseringen av det centrala Stockholm 1951–1979, vol 2, s. 97 av Anders Gullberg.

"I början av juni 1969 gick filmen Rekordåren 1966, 1967, 1968 upp på biografen Puck. Den var producerad som ett elevarbete vid Dramatiska institutet av Lena Ewert (regi) och med Olle Jeppson och Ann-Charlotte Hult som intervjuare. Till premiären hade de som medverkade i filmen bjudits in till debatt. Då denna gick av stapeln samma kväll som fullmäktiges ordinarie sammanträde kunde apostroferade politiker inte delta. Filmens tendens var starkt kritisk med förlöjligande presentationer av bl.a. Hjalmar Mehr, Nils Hallerby, Folke Kristensson och ett antal tjänstemän, bl.a. Göran Sidenbladh, Thomas Atmer och Gösta Carlestam. Den rönt stor uppmärksamhet och Hjalmar Mehr m.fl. lyckades genom kontakter med Filminstitutets chef Harry Schein stoppa filmen efter två dagars visning."

Här följer en förkortad textversion av *Planners and Players* som följer filmens dialog. Av utrymmesskäl är vissa inklippta inslag och intervjuer ur Lena Ewerts film *Rekordåren 1966, 1967, 1968* nedkortade. I texten är dialog ur denna film markerad med grå text.

Röst: Ju snabbare du kommer in till ett köpcentrum och ut, desto bättre. Vi har ju med oss planeringen från början av 60-talet. Skärholmsgaraget är från början planerat för vänstertrafik så att utfarterna vi har idag var från början tänkta att vara infarter och infarterna skulle ha varit utfarter. Innan centrumet ens öppnade införde Sverige högertrafik och det gör att vi inte har en optimal struktur i garaget. Men vi kan inte förändra den. Man har med sig historiken och så får man göra det bästa man kan av den.

Röst: När Skärholmen invigdes 1968 visade det sig att besökarna ställde sig på det översta planet och mellanplanen, men längst ner var det ingen som ställde sig. Det var mörkt och kallt och grått och läskigt. Då hyrde man ut plats till tre olika bilförsäljare. Det var Volkswagen, det kan ha varit Saab och sen var det någon som sålde begagnade bilar. Det var så stora ytor i garaget, det var lite överdimensionerat. Halva garaget stod ju tomt.

Röst: Det har varit problem med stöldar och folk hittade inte sina bilar för det var så jävla stort. Folk gick vilse och polisanmälde att bilarna var borta, men de var inte borta.

Röst: Alltså garaget ... man kan säga mycket om det där garaget. Ända sen man började med den där bilförsäljningen och loppmarknaden och gjorde om garaget till annat började problemen. Garaget

har en väldigt tragisk historia. Det är en plats som man kan gömma sig i. Det har varit mycket skit där nere, alltifrån droghandel till människohandel. Man använde de här ytorna som låg längst ner som boendemiljöer och därinne hade man sängar i fyra våningar. Men så tog man in asylsökande och tog pengar för det. Sen hade vi pedofilproblem där nere, så Robert Aschberg var där från TV3. Han hade hyrt hotellrum på Prince Philip och satt och filmade ned. Så det var mycket skit där nere. Det sämsta du kan ha som centrumhandlare är ett parkeringsgarage som ingen vågar ställa sin bil i. Då är det ju kört. Bilburna kunder måste du ha för att få lönsamhet i dina affärer. Ända sen jag kom in 2003 har vi jobbat jätteaktivt tillsammans med polisen för att få bort de problem som garaget åstadkom.

Röst: Boisen & Evergreen hette de som ritade det stora garaget. Boisen har gått bort, men Evergreen finns kvar och han intervjuades i tidningen för något år sen om han hade varit och tittat på parkeringshuset och undrat över hur det funkade. Och han svarade att nej, han hade aldrig varit där sedan han ritat det.

Torsten Westman: Kopplingen mellan Skärholmens centrum, gågatssystemet, torget, tunnelbanan och bostäderna uppe på höjden gjorde ju vi alltså. Det man som arkitekt kan lägga till var att vi försökte ge området en egen karaktär. Ovanpå den här låga parkeringen och centrumanläggningen

lade vi rätt så stora hus på berget som markerade att här börjar Stockholm, här kommer storstaden.

Efter Vällingbys och Sergelgatans genombrott var det den människovänliga gågatan som gällde där man kunde gå och prata med varandra utan att störas av bilar. I Vällingby hade det visat sig att företagarna var emot de nya gågatorna eftersom de ville att bilkunderna skulle kunna åka fram till deras skyltfönster ungefär. Men det blev snabbt tyst om detta när det visade sig att det inte fanns plats för alla bilar. I den historien kom då Skärholmen in som en möjlighet att göra ett nytt centrum med inte bara gågator utan också stora parkeringar. Förhoppningarna om att mycket folk skulle komma med bil var enorma. Man trodde att den där kombinationen av parkering och gågata var lösningen. Men när det blev synligt vad som skulle bli kom ju också reaktionerna. Så här jävla stort hade stockholmarna inte varit med om – en jätteparkerings i flera våningar! Och då började också kritiken komma mot den här förutseende planeringen. Detta att vi satt några som försökte göra det så bra som möjligt för människor vilket också kunde uppfattas som att vi bestämde över dem.

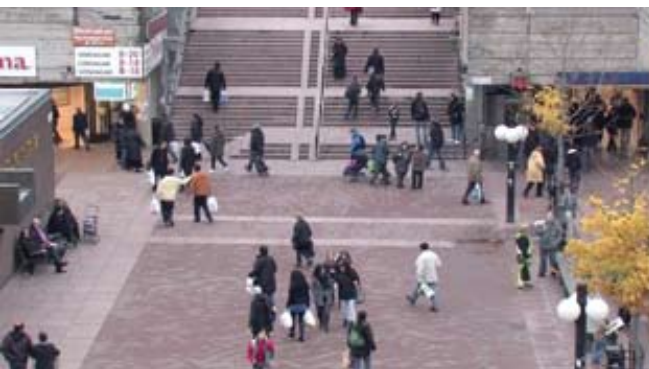
Ulla Idestrand: Lars Olof Franzén som var redaktör på Dagens Nyheter skrev en artikel: "Riv Skärholmen". "Det enda Skärholmen duger till är att rulla en engångsflaska så att det ekar riktigt jävligt mellan väggarna." Och det var ju flera. Barbro Backberger bland andra skrev att Skärholmen tvingade hemmafruarna att sitta hemma och supa. Margareta Grape skrev att Skärholmen var välfärdens koncentrationsläger.

Karl-Olov Arnstberg: Skärholmen är den första förort som verkligen drabbas av hård kritik. Medierna slänger sig över det och säger att allt är bara skit. Här växer morgondagens knarkare upp. Idag är kritiken försiktigare eller mer nyanserad eftersom man vet att den drabbar invånarna, men på 60-talet ansågs det radikalt att slå ned på det här. Man såg att man slog mot dem som hade makten i samhället, men man såg inte att man slog på folk som bodde där samtidigt. Man kunde inte göra den differentieringen utan man bara pangade på.

H M Carl XVI Gustaf: Min farbror prins Bertil sade 1968: "I förhoppning om att Skärholmen ska motsvara allas förväntningar om en bättre stad. En stad för lyckliga människor, en stad för ett rikare liv. Kort sagt: en stad värd att leva i" och invigde därmed Skärholmen. Det jag har sett idag visar att min farbrors förhoppningar inte har kommit på skam utan att Skärholmen har utvecklats till en bra plats att leva på för många olika människor.

Ulla Idestrand: Det var lika mycket folk när prins Bertil var där 1968. Det var stor fest och en enorm uppslutning med just nyinflyttade Skärholmsbor. Det var många som hade bott på Södermalm trångt i 2:or med familjer och de behövde yta. De behövde större bostäder och det fick de i Skärholmen.

Karl-Olof Arnstberg: Min syrra bodde i Solberga i en 2:a med barn, hund och katt och så fick de möjlighet att byta hit till Äspolmsvägen i Skärholmen. De fick en 3:a med grovkök, parkettgolv i vardagsrummet och stor balkong och de tyckte att de hade fått det bra mycket bättre.

Torsten Westman: Industrierna byggde ut i Stockholm för fullt, men industrierna orkade inte bygga ut bostäder också. Till slut blev det kommunens sak och så småningom rikets sak att bygga bostäder åt de här inflyttarna och så fick vi hela systemet med statliga lånegarantier och statliga regler för hur bostäderna skulle se ut. Om det är gjort med skattepengar, alltså folkets egna pengar, ska man göra något bra med det också och det var noggranna regler för hur stort ett sovrum skulle vara och hur lång en diskbänk skulle vara. Folke Kristensson som var ekonom gick igenom kostnaderna och tillsammans med Handelskammaren och Köpmannaförbundet klarade man ut hur stort underlag en butik i centrum behövde för att den skulle bära sig och så körde man på det.

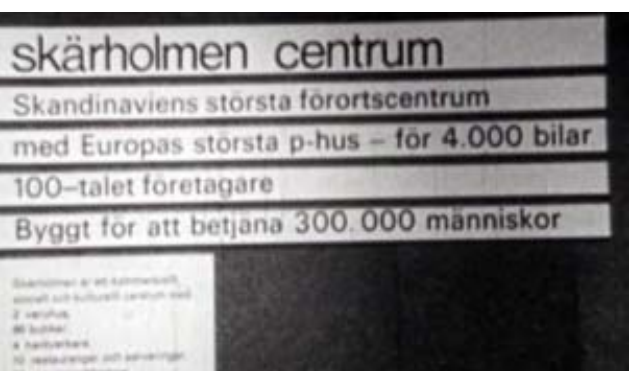
Det man inte riktigt visste eller kunde ana var att Sverige skulle få det så pass bra att det aldrig bodde lika många i de här förorterna som man hade trott från början. Om man hade trott att det skulle bo mellan 10 000 och 15 000 personer där, så kanske det bodde 8 000 därför att folk bodde rymligare helt enkelt. Då blev det inte så stort underlag för den där affären som man hade trott, vilket innebar att många affärer lades ned. Men det är svårt att planera på lång sikt. Det är det verkligheten.

Speaker: Vem bär ansvaret för de planer som utarbetas? Korridorer i Tekniska nämndhusets källare fylls med planer, utredningar, ritningar. Stockholm växer ... nya förorter ... Vällingby, Farsta, Skärholmen. Nästa är Järvastaden för 120 000 invånare. Förslag till regionplan för Storstockholmstrakten väger ett kilo och 550 gram. Det är en anonym

utredning. Men ett namn nämns och det nämns ofta – Folke Kristensson. Vem är Folke Kristensson?

Folke Kristensson: Jag åtminstone, och jag är ju för guds skull inte ensam om detta, tror att fördelarna av EEC strukturekoniskt och måhända även strukturfulturellt är så stora ... Ja, vi föreställer oss att regionutvecklingen i början är en kopia av vad som sedan blir en jätteutveckling på europeiskt plan. När kommer de stora beslutsenheterna eventuellt att flytta från Stockholm, från Öresundsregionen till Hamburg och vidare ner här? Det är den absolut avgörande faktorn, som jag kan se det, och detta kommer i sin tur innebära att en väsentlig del av utvecklingen mer eller mindre dirigeras – i varje fall starkt påverkas – därifrån och det starkt centralt ledda multinationella företaget är ju någonting som nu kommer i stor skala.

Karl-Olof Arnstberg: Det är ju egentligen en ganska konstig tanke, om man bara går kanske ett par decennier tillbaka i tiden, att ett engelskt företag skulle kunna äga Skärholmens centrum. Skärholmens Centrum är en del av Stockholm och Sverige skulle man antagligen ha sagt. Vad som händer med dessa ägare på avstånd är väl att de knappast hamnar i något eldssjälsförhållande till ett sådant där centrum och det är klart att det är lite torftigare än när det finns en lokalt förankrad ledning och lokalt förankrade ägarintressen. De går ju gärna över det ekonomiska i och med att de känner att det här är vårt. Jag misstänker att de engelska ägarnas hjärtan aldrig blöder för Skärholmen utan de funderar över hur man på bästa

sätt kan sköta detta med ekonomisk avkastning. Det är deras fråga.

Rune Ney: När man byggde om Skärholmens Centrum bildades Centrumkompaniet (tidigare Svenska Bostäder) som var ett kommunalt bolag. Boultonbee är ett kommersiellt bolag och det var diskussion eftersom de egentligen bara ville ha själva affärsdelen. I princip ville de ha den kommersiella biten. Egentligen ville de inte ha kontoren heller, men de är ju med där så att säga.

Marklinger-Waerndt: Upplever du att det har varit någon skillnad att samarbeta med exempelvis Svenska Bostäder och Boultonbee?

Rune Ney: Oh, ja. Jobbar man med ett kommunalt bolag är det samma huvudman. Centrumkompaniet och Svenska Bostäder kan få piska av Stads-huset AB. De styrs av staden. Om vi skriver att vi tycker att någonting sköts dåligt kan någon politiker eller tjänsteman högre upp rätta till det på något sätt, men här är det ju privat. Här är det jättesvårt. Och det är jättesvårt att få kontakt och få med dem i visionsarbetet.

Torsten Malmberg: När Boultonbee köpte tappade vi fullständigt kontakten med fastighetsägaren och det blev också konstigt med affärsutvecklingen. Dels tror jag att det ligger i att det var engelska ägare som agerade väldigt annorlunda jämfört med en större svensk fastighetsägare.

Lite grann beror det väl på organisationen för tidigare när det var Centrumkompaniet, hade vi

endast en ingång och en part som deltog i samarbetet. Det var Thomas Perslund som var med och brann för att utveckla området och att göra det tillsammans med andra aktörer. Boultonbees organisation är mycket mer splittrad och uppdelad vilket gör det svårare för oss, men nu är de med i utvecklingsarbetet så vi har nog hittat tillbaks igen. Men det var en period då det var betydligt svårare.

Isabella Andersson: Jag är asset manager och för tillfället center director för Skärholmen. Det innebär i svenska termer att jag är fastighetschef ute i Skärholmen och har totalansvaret för att arbeta med alla utvecklingsfrågor som rör Skärholmen och dessutom ansvaret för driften. Jag är anställd på EFM Sverige AB. Vi är ju då ett fastighetsförvaltningsbolag. Vi förvaltar åt Boultonbee deras fastighetsbestånd i Sverige. Relationen är också att vi ägs av bröderna Boultonbee, men vi är skilda bolag och det är viktigt att komma ihåg.

Till att börja med så är SKHLM en logga, alltså en logotyp. Det är inte namnet på Skärholmen utan vårt varumärke är Skärholmen, så att man särskiljer dem. Detta har blandats ihop väldigt mycket.

Det vi ser är att det var en brist i att just jobba med varumärkesfrågan, vilket inte är ovanligt, eftersom man fokuserar väldigt mycket på det fysiska, på själva byggnationen – på de stora frågorna. Vi genomför just nu ett ompositioneringsarbete när det gäller varumärket. Beträffande ett varumärke är det ju väldigt viktigt att du har ett så litet glapp som möjligt mellan identiteten, profilen och bilden. Man måste vara äkta och trovärdig

och det ser vi över lite grann nu. Vi vill få en större trovärdighet i varumärket Skärholmen.

Speaker: *Mäktiga reser sig varuhusens byggnader i Skärholmen. Förortstempel. Grova ytor av sten, gudalikt strama linjer, stenblock fogat på stenblock, imponerande som Egyptens tempel – Karnak, Luxor. Pelarrader framför maktens portar.*

Isabella Andersson: Vi som jobbar inom handel idag måste bli mycket bättre på att återta och förstå det sociala perspektivet i våra handelsanläggningar. De diskussioner som förs handlar om hur vi kan balansera för att få in det mer. Så att vi inte blir för rena, för sterila utan att vi får in en mer – som vi pratar om – stadslik känsla även om vi är ett köpcentrum.

Det är också den mångkulturella konsument som vi har här ute som ändå är 50 procent av vår målgrupp. De vill väldigt gärna vara mycket i centrumet bara för att umgås. Vi är en del av deras vardagsrum. Man umgås där ute, man träffas, man pratar. Vi vill hitta ett sätt att vara mer välkomnande för det beteendet.

Katarina Nylund: Det nya i vår tid är att det kommersiella rummet har blivit en sådan viktig samlingsplats. Kanske är det så att det möts fler etniska grupper och fler klasser i det kommersiella rummet än det till exempel gör på ett offentligt torg i en lokal stadsdel. Men samtidigt tycker jag att man måste komma ihåg att det kommersiella rummet har en begränsad form av offentlighet i och med att det är privatägt. Det är ägarna som

bestämmer vilka aktiviteter som tillåts och vilka som inte tillåts. I normala fall lägger vi vanliga shoppare, som bara är där för att handla, inte märke till att något är förbjudet eftersom ingen ingriper. Men det finns människor som inte är goda konsument och som känner sig mycket mera påpassade. Man önskar till exempel inte i Skärholmen Centrum att gamla grekiska gubbar ska sitta och prata halva dagarna och blockera kommersen och därför har man gjort om bänkarna så att de inte är så bekväma att sitta på.

Thomas Perslund: Alltså, det som hände i slutet på Skärholmen när jag var där, var att vi till och med hade familjer som kom med sin fika. De kom med smörgåsar, kaffetermosar och alltihop och sen satt de tillsammans på bänkarna och sen kom andra släktingar... Det kunde vara 10–15 stycken som stod runt bänkarna och stannade där hela dagarna.

Jag menar, för dem som behövde vila en stund eller hade sprungit runt i centrumet och handlat och bara behövde sitta ner en kvart och pusta ut, fanns det ingen plats. Det gick inte att sitta någonstans. Och då sa vi att, okej, vad gör vi då? Jo, då måste vi utveckla en stol som inte är skön att sitta på och så kom vi upp med stenarna. Det är därför stenarna är där. De är till för att kunna sitta på, men de är inte sköna. De är lite buckliga och för kalla för att man ska kunna sitta länge. Det finns inget ryggstöd så du kan inte vila för länge och de är placerade så att två par inte kan sitta och prata eftersom avståndet är för långt. Du får nästan sitta och skrika. Så det finns ett syfte med stenarna.

Augusti 2007 köpte Boulthbee det kommunalt ägda Centrumkompaniet.

Förutom Skärholmen centrum ingick även Bredäng centrum, Fältöversten, Hässelby Gård centrum, Högdalen centrum, Ringen centrum, Rinkeby Torg, Tensta centrum, Vastermalms-gallerian och Älvsjö centrum i affären.

Isabella Andersson: Det jag ser, vilket en del kan reagera negativt på, är att det finns flera personer som är här varje dag. De sitter på samma bänk varje dag och pratar med varandra. Det ser du inte om du går i Täby Centrum. Inte den typen av människor och den typen av grupperingar. Det är det som särskiljer Skärholmen, skulle jag säga, från de flesta andra köpcentrum i Stockholm och i Sverige. Det är det vi måste ta hand om. Vi är viktiga för de här personerna och det är viktigt för oss att de faktiskt finns här och får känna att de får vara här för det skapar också konsumtion i slutändan. Men det är en balansgång.

Marklinter-Waerndt: Men om jag så att säga bestämmer mig för att nu tänker jag flytta ut och låta Skärholmens Centrum bli mitt vardagsrum – skulle det vara okej?

Isabella Andersson: Det är okej. Det är en allmän plats. Det du ser mellan glasgångarna är allmän plats. Här får alla vara. Här får alla vistas. Vi är verkligen inte ett renodlat köpcentrum. Vi är en stadskärna fastän inglasad med en massa olika verksamheter.

Marklinter-Waerndt: Men jag skulle inte få demonstrera här?

Isabella Andersson: Vilka regler som gäller för hur du får demonstrera och inte får demonstrera är jag inte insatt i. Det kan jag personligen inte svara på. Det är en allmän plats så samma regler gäller ju här som för andra allmänna platser.

Marklinter-Waerndt: Ok. Så egentligen är det ingenting som rent regelmässigt skiljer det här från torget?

Isabella Andersson: Nej, det är det inte.

Bosse Bergman: Demonstrationer och möten måste du ha tillstånd för, men det får du ju oftast i offentliga miljöer. Men i de privata miljöerna blir det här med tillstånd en helt annan sak. Du kan inte be kommunen om tillstånd att få demonstrera i gallerian. Det måste gallerian få avgöra.

Marklinter-Waerndt: Så du kan inte säga att en galleria är en offentlig plats?

Bosse Bergman: Nej, du kan inte säga att det är en offentlig plats. Du kan möjligen, om du är mer diffus, tala om offentlig miljö. Själv föredrar jag att säga att en galleria har en offentlighet. Men det tycker jag absolut att man ska säga. Idag säger ju många inte det heller. De menar att gallerian enbart är privat och att det inte betyder någonting. Men för många människor är den del av offentligheten. Om vi på 50-talet hade haft inomhusrum för offentligt liv så hade jag ju varit jättelucky. Alla affärer stängde klockan sex och sen fanns det ingenstans att ta vägen. Så det finns en poäng med det här privata livet inomhus. Men genom att det framförallt är kommersiellt, finns risken att det drar till sig större delen av stadslivet också. Då kommer större delen av stadslivet utspela sig i en offentlighet som är reglerad av normer som i hög grad bestäms av det privata.

Mikael Söderlund: Alltså, det offentliga rummet är ju en intressant diskussion. Jag tycker att det är viktigt att man har torgbildningar. Att det finns torg som är öppna för allmänheten och där man kan möta varandra på ett spännande vis. Städer byggs på möten, samtal, handel. Det är det som vi förknippar med städer. Det är därför de har grundats. Staden finns till som en marknadsplats och en mötesplats och då är det stadens skyldighet att planera så.

Jag tror att det är viktigt att vi inventerar vad som är tillgångar i en stadsdel som Skärholmen som ändå har brottats med en del problematik genom åren och som har en inbyggd stadsplanering som präglas av en era där man skulle funktionsseparera allting. Man skulle ha ett bostadsområde för sig, ett handelsplatsområde för sig och ett arbetsplatsområde för sig. Det är ju det vi vill komma ifrån i Stockholm. Vi ska inte bygga staden på det viset utan vi ska bygga en integrerad, miljövänlig och människovänlig stad som bygger på en integration av funktioner i samma kvarter. Den integrerade kvartersstaden, där olika funktioner samsas sida vid sida och där man har levande bottenvåningar där arbetsplatser och bostäder integreras, är en bra form för staden som också visat sig väldigt attraktiv. Det är ingen tillfällighet att betalningsviljan är mycket större för den typen av boende och det har inte med geografisk placering utan med boendekvalitet att göra. I den tusenåriga traditionen av städer så har man under 950 år planerat städer på det viset att mötet sker på gatan, mötet sker i kvarteret. Det sker inte mellan 18 och 22 i bostadsområdet och mellan 8 och 18 i affärsområdet utan städer har

byggts och levt på att man har integrerade mötesplatser. Det är det som ger städer själ.

Bosse Bergman: Alla tycker om den gamla stadsstrukturen och alla tycker om att vara i innerstaden, men villkoren för den var helt annorlunda än villkoren för den stad som ligger utanför tullarna är idag. Det där är en överdriven vision – den här staden där gatorna vimlar av folk. Att den så kallade promenadstaden, där det finns mycket kaféer och där bottenvåningarna är fyllda, skulle vara möjlig överallt. Det är bara att åka runt och se sig omkring och sen försöka föreställa sig att i alla bottenvåningar ligger verksamheter och butiker. Det är ju helt omöjligt. Det är knutpunkter och stråk som man får arbeta med på något sätt.

Torsten Westman: Stockholmspolitikerna beslutade sig för att nu fan bygger vi bostäder och när man satte igång i en sådan omfattning måste man ha ett underlag. Vad var det du ville? Och det var just den organiserade förorten med viktiga saker i mitten och bostäder längst ut. Det som sedan kom att kallas för ABC-staden – arbete, bostad, centrum – för utanför det här lade du sedan också arbetsplatser. Det här var en struktur som höll i låt oss säga fyrtio femtio år. Om man då undrar vad det är man vill nu, så kan man bara konstatera att det man gör nu är annorlunda. Och då kan man undra: Varför gör man så här? Därför att det du gör nu är ju en kvartersstad. Men de sociala tankar som fanns i 1952 års Generalplan och som hela Stockholm stod bakom då, innebar att man försökte ta hand om dem som kom till Stockholm. Det du gör idag är att du tar hand om

dem som kommer på så sätt att du bygger bostäder. Men idag placerar du inte en skola i mitten därför att nu kan de välja skola själva. Och vad betyder det? Jo, det betyder att då går inte barnen på parkvägen till skolan längre utan det är mamma eller pappa som får köra barnen till en skola som ligger någon annanstans. Så att det man kan säga är att bakom den organiserade förorten fanns en grannskapstanke, en kollektiv tanke som ersätts med något slags individualism istället. Man hjälper dig med en bostad, men sen får du klara resten själv.

En fråga jag kan ställa till dem som säger att det är skönt att systemet med de här teknokraterna som bestämmer allting är slut är: Vad har ni fått istället? Är det de starka som har resurser som nu väljer det som är bra och lämnar resten åt dem som inte kan välja på samma sätt? Är det marknadsanpassningen nu som löser de frågor som man försökte lösa med planering förut?

Martin Ångeby: Hela miljonprogrammet hade en väldigt social prägel. Man ritade upp hur nära det skulle vara till lekplatser och man hade en vision om vad det goda samhället var och vad det goda livet var. Man bodde i ett trafikseparerat, tyst område och så åkte man till jobbet och sen kom man tillbaka på kvällen och barnen hade nära till skolan och så vidare. Man kan säga att det är mycket svårare att planera nu än när vi ändå hade en epok av industrisamhälle som höll på från 20- och 30-talen till 90-talet. Då var det ju lite förutsägbart vad folk hade för jobb och så där. De tyckte lika i mycket för att de hade ungefär samma sociala förutsättningar. Men någon allmän sam-

hållsanda som ibland efterlyses med nostalgi – den kommer inte tillbaka. Allting är mycket mer diversifierat än det var förut.

Ann-Charlotte Hult: Är alla här från Stockholm?

Jobbare: Ingen här, det är väl ingen som är född stockholmare.

Ann-Charlotte Hult: Varför flyttade du till Stockholm då?

Jobbare: Jaa, det är nog svårt att säga.

Jobbare: Jo, jag tyckte det var roligt att släppa grepen och åka hit och titta ett tag ...

Jobbare: Det är arbetsmöjligheterna.

Olle Jeppsson: Hade du ingenting att göra där du bodde innan då? Var bodde du innan?

Jobbare: Jag bodde i Västmanland.

Olle Jeppsson: I Västmanland – finns det inget att jobba med där?

Jobbare: Nej, inte något som intresserade mig just då.

Olle Jeppsson: Och ni andra då?

Jobbare: Ja, jag kommer från Jämtland, också samma förhållande.

Ann-Charlotte Hult: Varför då?

Jobbare: Ja, det fanns inget jobb där uppe.

Olle Jeppsson: Skulle du ha velat flytta till Stockholm ändå?

Jobbare: Nej, absolut inte. Funnes det jobb där uppe, så skulle jag flytta upp direkt igen.

Ann-Charlotte Hult: Men är du från Stockholm då?

Jobbare: Nej, det är jag inte.

Ann-Charlotte Hult: Var kommer du ifrån då?

Jobbare: Jag är mas.

Ann-Charlotte Hult: Varför kommer du hit då?

Jobbare: Ja, varför, det är väl jobbet, ja, det är inget annat än jobbet.

Ann-Charlotte Hult: Skulle du vilja flytta tillbaka?

Jobbare: Ja, det skulle jag.

Martin Ångeby: Förr så utgick man från mer basala behov. Nu utgår man från högsta steget på behovstrappan som handlar om självförverkligande. Om man frågar alla som flyttar till Stockholm så är det klart att lite är det jobb som lockar. Det kanske inte finns några jobb hemmavid. Men det som verkligen lockar är just att det är öppet

och att det finns så mycket spännande. Det är det som folk attraheras av. Det som folk säger att de värdesätter med att bo i stan är att det finns allt. Att man sen absolut inte utnyttjar allt är en annan sak. Men just den där känslan av att möjligheterna är oändliga är något som folk verkar sökas till.

Det finns både teori och empiri som visar att konsumtion är det som är viktigt för människor idag. Och konsumtion funkar på olika sätt, så man skapar sin identitet genom vad man konsumerar och inte vad man jobbar med. En del i det är ju också att vi har ett överflödssamhälle idag där det är otroligt billigt att konsumera. Vem som helst har råd att konsumera – inte vad som helst – men nästan vad som helst. Och det gäller hela samhället. Även de som är fattiga kan konsumera otroligt mycket mer än vad en fattig människa på 50-talet kunde göra.

Anders Gyhlenius: Vi har ju både visioner och affärsidéer som är väldigt starka för oss och som verkligen är levande och gäller, där vi säger att vi ska göra en bättre vardag för de många människorna. Vi ligger i ett område som kanske är bland de mest mångfaldiga områdena vi har i Sverige när vi räknar nationaliteter. Omgivningen här har bland de lägsta medelinkomsterna i Sverige. Vi ligger i ett sådant område och vi är fortfarande det största Ikea-varuhuset i världen. Det måste ju visa att vi fyller en funktion. Vi känner nog att om det är någonstans som vi passar som hand i handskes så är det här. Så många människor med olika nationaliteter som vi anställer, så många nationaliteter som bor runt omkring med så knappa

resurser och ändå går det så bra för oss. Då är vi lyckliga för då är det vinna-vinna.

■

Thomas Perslund: E4:an är ju helt fantastisk. Den är egentligen ett måste för att Kungens Kurva och Skärholmen ska leva överhuvudtaget. Samtidigt är den också en barriär. Och man har försökt att titta på en massa olika lösningar för att bryta den här barriären och få ett bättre flöde mellan Kungens Kurva och Skärholmen. Inte bara trafikmässigt utan även rent gångavståndsmässigt så att man ska kunna gå mellan områdena. I den vevan kom vi på idén med en linbana och sa att det skulle vara fantastiskt att ha en linbana från Skärholmen via Ikea till Heron City. Så att istället för att vi skulle konkurrera om hyresgäster och liknande skulle vi kunna komplettera varandra och ha olika nischer och på det sättet få detta som ett sammanhängande område.

Torsten Westman: Egentligen skulle Skärholmen ha omfattat även Kungens Kurva. Det hade verkligen blivit ett regionalt center. Nu är det ju E4:an emellan.

Marklinger-Waerndt: Men ambitionen i den nya regionplanen är ju ändå att bygga samman Kungens Kurva och Skärholmen.

Torsten Westman: Ja, men det är så dags det. Båda två är byggda var för sig. Det talas om någon

linbana eller vad det är, så att man ska kunna åka över. Sådana här saker gör du inte om så jävla lätt. Du kan ändra reglerna för försäkringskassan på en vecka, men du kan inte ändra byggandet av Skärholmen eller Kungens Kurva på en vecka för kåkarna som är gjorda där står i 50 år och tunnelbanan står mycket längre än så.

Politiker på båda sidor kommer väl att tala om med stora ord om hur fint det är med den här närheten och att de ska öka standarden och se till att det blir bättre kontakter. Ja, men vad gör de då? De har ju inte gjort något. När man tittar på planerna för Kungens Kurva så finns det ingenting där som pekar på någon sorts förberedelse för en bättre kontakt.

Marklinger-Waerndt: Tror du att det är realistiskt att inom en nära fröstående framtid koppla ihop Skärholmen och Kungens Kurva?

Kristina Alvendal: Ja, det tror jag absolut därför att det handlar ju om att tyngdpunkten finns där redan. Nu måste vi fokusera på hur det ska vara möjligt att ta sig från den ena platsen till den andra utan att bara behöva använda bilen. Det pågår just nu väldigt mycket visionsarbete om att bygga bort barriärer i form av trafikapparater i Stockholm. Om ett antal år tror jag att det finns rejäla planer på att vi ska kunna åka tunnelbana till Skärholmens Centrum och promenera över till Kungens Kurva. Och Kungens Kurva kommer som område att se helt annorlunda ut också, tror jag.

Olof Öhman: Den stora sammankopplingen sker naturligtvis inte förrän E4:an är överdäckad och

det lär väl inte kunna ske inom en nära framtid, men på sikt tror jag att det kan ske. Då blir det naturligtvis ännu mer tydligt. Men det går att göra väldigt mycket redan idag och det har gjorts en hel del för gångpassager, skyltning och buss- trafik och det har även diskuterats någon form av linbana över motorvägen. Det är väl inte högst upp på listan just nu, men det kan mycket väl komma tillbaka igen för det handlar ju om att få privata intressenter att vara med och finansiera detta.

Katarina Nylund: Om det ska vara ett regionalt centrum, om vi ska säkerställa att inte alla måste resa in till Stockholm för att ha ett liv och underhållning, så ska de här delarna slås samman. Man ska göra ett sammanhängande stadslandskap av dem. Så det tycker jag är positivt, men det är en svår uppgift eftersom det är för dyrt att gräva ned vägen. Det är många platser som gärna har nedgrävd väg och vi har inte så mycket pengar i samhället att vi kan gräva ned alla dessa motorvägar. Sen är det klart att det stärker ju den kommersiella delen av centrumet att de två slås samman. Men det ställer ännu större krav på att man utlokaliserar icke-kommersiella aktiviteter och att det offentliga är villigt att investera lite mer än en liten filial av stadsteatern.

Torsten Malmberg: Visionen i grunden är att skapa en regional kärna och den kan inte bestå enbart av Skärholmen eller Kungens Kurva utan de ska fungera tillsammans. Det är ju ett jättestort fysiskt avstånd, en jättestor barriär som vi har titat på och funderat över hur vi ska knyta ihop. Vi har en vision för 2030 då det här ska ha vuxit ihop

och innehåller både bostäder och kontor. Alltså, området har utvecklats så att det inte är så stort fokus på handel som idag.

Gunilla Wastesson: Vi vill också komplettera med upplevelseverksamhet av olika slag för det tror vi är en väldigt fördel för handelsområdets utveckling och för hela Kungens Kurva–Skärholmens utveckling. Och till våra utmaningar hör just att skapa möjlighet att etablera de här nya sakerna som inte redan finns där. Handel har vi en väldigt efterfrågan på att utveckla, men däremot är det inte lika lätt att få dit det som inte finns där idag.

Marklinger-Waerndt: Hur gör ni när ni söker entreprenörer för kultur och upplevelser?

Torsten Malmberg: Ja, alltså det är ju väldigt kommunalt. Vi jobbade på att få dit den här teatern i Skärholmen. Men sen är det lite grann upp till de olika aktörerna. Jag vet att Heron City har jobbat med att engagera privata entreprenörer för upplevelseverksamhet. Vi har också haft ett rätt långt uppdrag med att skapa det vi kallade för en skulpturpark. När Skärholmen byggdes så gjordes den här skulpturen som står uppe vid parkeringsdäcket. "Vridande Moment" tror jag att den heter. Och sen kom då en annan sak på Kungens Kurva-sidan vid Lindvretens trafikplats.

Gunilla Wastesson: Och den heter "Vågat möte"!

Torsten Malmberg: Just det. Och det tycker jag är ett väldigt träffande namn. Det kan symbolisera mycket alltså. Mötet mellan det offentliga

och näringslivet, mötet mellan två kommuner. Det finns ju en historia mellan de här kommunerna där man inte kunde samarbeta och inte ville samarbeta, men det är borta sen tio år tillbaks. Ja kanske inte riktigt tio, eller?

Gunilla Wastesson: Inte tio kanske ...

Torsten Malmberg: Marken där Skärholmen ligger tillhörde Huddinge kommun och marken där Kungens Kurva ligger tillhörde Stockholms stad. 1961 gjorde man ett avtal om att byta områdena med varandra. I avtalet ingick att marken som idag ligger på Huddingesidan skulle vara rekreationsområde för befolkningen i Skärholmen och inte exploateras. Jag läste faktiskt i en bok för några veckor sedan att avtalet knappt var påskrivet förrän den högste tjänstemannen i Huddinge kommun sålde mark till Ingvar Kamprad.

Hans Ax: När vi etablerade oss här så hette företaget Ikea i Segeltorp AB och platsen heter Segeltorp fortfarande, det vill säga hela den här delen av Huddinge hette Segeltorp. Men jag tyckte att Kungens Kurva var ett bättre kommersiellt namn och berättelsen om den här bilincidenten som gamle kungen råkade ut för, den fanns ju. Man talade om Kungens Kurva – den här kurvan som gick in från E4:an mot Segeltorp. Så jag gick till kommunalrådet i Huddinge och frågade om inte han kunde medverka till att det blev en egen stadsdel här som hette Kungens Kurva. Han kom tillbaka med ett besked och sa "jo, vi säger ja till det, men ni får själva kosta på ändring av skylten på E4:an". För då var det bara vi som låg här i

en skogsbacke, det fanns ingenting annat runt omkring.

Katarina Nylund: Det starka i den svenska planeringen har varit markägandet. Stockholms stad har ägt otroligt mycket mark om vi jämför till exempel med Tokyo som inte har någon offentligt ägd mark alls. Inte ens gatorna är offentligt ägda och följaktligen får där inte finnas några demokratiska yttringar som demonstrationer. Så i jämförelse med Tokyo som är en ytterpol, så har Stockholm haft väldigt stora möjligheter att påverka utvecklingen i kraft av sitt markägarande. En plan i sig kan inte tvinga någon att göra någonting och det är ju därför som förhandlingsplanering har blivit så viktig – att man ska samtala. Men markägarandet är oerhört viktigt för genom det kan man också ställa krav.

Mårten Swahn: Överhuvudtaget saknar Kungens Kurva-sidan en infrastruktur för gående, för cyklar och för bilar också egentligen. Det är ett område som börjar med Ikea och som sen har växt enormt. Det mesta av marken ägs av privata aktörer. Och gatunätet är inte ordnat efter den kraftiga expansion som varit och som faktiskt väntas komma också. Eftersom kommunen äger så lite mark i Kungens Kurva är det svårt att på ett enkelt sätt skapa de här utrymmena.

Som handlare tar jag beslut som ska gälla om en minut och som kan påverka min verksamhet för lång tid framöver, men själva beslutet tar bara en minut att ta. I det här fallet handlar det ju om beslut som tar flera år att fatta och som ska börja gälla om 15–20 år framöver. Den kontrasten är

rätt svår att få ihop faktiskt. Jag tror att för tjänstemännen och de som normalt sett arbetar med den typen av framförhållning är det väl rätt normalt. Men för mig som aktör inom handel känns det jättekonstigt att ta beslut om gatunätet i Kungens Kurva när jag förmodligen inte ens kommer att vara verksam när det är klart. Jag är ju pensionär då. Så jag tror att de som jobbar med de här frågorna måste ha ett genuint intresse av att se lite längre fram och bortom sin egen verksamhet.

Eva Hamrin: Vi har gjort en väldigt stor undersökning på det här institutet där vi har tagit reda på hur folk förflyttar sig – varenda liten bit, varenda liten förflyttning oavsett vilket färdssätt de har använt. Om de har besökt en butik så har vi tagit reda på hur mycket de har handlat för i den butiken och så har vi gjort tidsangivelser på det också och på detta har vi kunnat bygga upp en modell.

Olle Jeppsson: Detta måste man kunna utnyttja när man bygger upp ett nytt centrum?

Eva Hamrin: Javisst.

Olle Jeppsson: Man kan komma in tidigt i planprocessen och säga att så här måste det vara, annars lönar sig inte affärerna. Men lyssnar politikerna på era krav?

Eva Hamrin: Politikerna är i första hand intresserade av att få komma till ett praktiskt resultat, så att de hänskjuter i ganska stor utsträckning till detaljhandlarna. De säger att ni vet ju i alla fall hur

man driver butik. Så att därmed blir planeringen i hög grad en förhandlingsfråga.

Olle Jeppsson: Och man slåss liksom inte utan man kan komma överens?

Eva Hamrin: Man kommer alltid överens under tvånget av förestående byggnation. Sen kan det ju diskuteras hur överenskommelsen är gjord. Det är klart att det blir ett representationsproblem. Det är ju bara de som sitter runt bordet som får inflytande.

Olle Jeppsson: Vem är det då?

Eva Hamrin: Ja, alltså den saken vill jag inte gå in på.

Torsten Malmberg: Vi måste självklart jobba med näringslivet och markägarna. Så vi bildade en samverkansgrupp med näringslivet och den har sen utvecklats vidare. Man håller på att skapa ett utvecklingsbolag som består av folk från kommunen och från de större företagen som är mest engagerade. En grej är att ta fram en visionsbild så att man kan marknadsföra en bild av vad det är för plats ... ja, det är då norra Europas största handelsplats, man når så här mycket kunder där och så vidare ... Men vi vill även sätta fokus på att etablera andra saker.

Kristina Alvendal: Ja, jag tror nog att framtiden för de distansliggande köpkvarteren är ganska mörk. Det är därför som det är viktigt att Kungens Kurva mer blir en del av den blandade stadsdelen

i Skärholmen. Vi kommer inte i lika stor utsträckning som tidigare föredra att handla på handelsplatser utan jag tror att vi kommer att uppskatta att det finns restauranger och andra typer av saker som vi kan göra under tiden eller medan eller mellan vi handlar.

Marklinger-Waerndt: Om man ska få in upplevelser och kultur ... pratar ni om att sänka hyresnivåerna för den typen av verksamhet?

Torsten Malmberg: Det kommer in i den totala diskussionen i utvecklingsbolaget. Centrumutvecklingarna måste till exempel resonera om det behövs en sybehörsaffär därför att det totala utbudet kräver att man har en viss mix. En bra sybehörsaffär kan inte betala så mycket för sig, men den är viktig som dragare för att man ska bestämma sig för att åka just till det centrumet. Jag tror faktiskt att den kommersiella verksamheten börjar förstå behovet av att ha den här mixen och att man då måste släppa till lokaler med lite lägre hyra.

Marklinger-Waerndt: Vad tycker ni om idén att fastighetsägarna härute skulle subventionera hyrorna för den lite småskaligare handeln eftersom den typen av mix antagligen gör området som helhet mer attraktivt för konsumenterna?

Hans Ax: Om inte det kan ske på ett naturligt sätt kan man ju undra om det har någon framtid. Nu vet jag inte vilka företag som finns här, men jag har svårt tro att det är några som är särskilt filantropiskt lagda. De är nog rätt så måna om sina kostnader. För att driva detaljhandel nu – det är

minsann ingen dans på rosor om man tror det. Utan de får ju kämpa för sin överlevnad.

Anders Gyhlenius: Jag tror inte att jag skulle kunna driva en sådan fråga, det tror jag inte. Till syvende och sist drivs ju Ikea kommersiellt och vi skäms inte för att säga att det är viktigt för oss att gå med vinst och vi gör allt för att hålla våra låga priser. Vi är jätteintresserade av att få in en så stor mångfald som möjligt, men man får nog betala marknadsmässiga hyror.

Rima Thor: Det är klart att man kan ha en personlig åsikt om just den här likriktningen. Dels en åsikt som konsument om att det skulle vara kul att åka till ett centrum som har den här butiken med det där udda som inte finns någon annanstans. Men när jag sen sitter på fastighetsägarens sida ... Den här butiken, jag känner inte till den ... Hur ser siffrorna ut? Är de stabila? Och då är det ju så lätt att ta de här säkra korten. Du missar aldrig om du tar H&M och Stadium. Sen är det roliga att när vi gör våra marknadsundersökningar och frågar "Saknar ni något?" så är det H&M, Stadium och Clas Ohlson som kommer på topp.

Mårten Swahn: I min lilla värld är det ju så att efterfrågan någonstans är viktig. Det är klart att man kan lägga en sybehörsaffär i Kungens Kurva. Man kan lägga en massa olika typer av affärer i Kungens Kurva. Men finns det ingen efterfrågan så vet jag inte riktigt vad vitsen är. Däremot tror jag ju att upplevelser är viktigt. Men där skiljer jag mig kanske lite från samverkansgruppen eftersom jag tror på mycket mer storskaliga upplevel-

ser. Vi nämner någonstans att vi ska titta på skate-boardramper och sådant och det är jättekul. Men jag tror ju ... Varför inte ha ett helt fryshus? Varför inte ha en hel kulturverksamhet? Vi har hur mycket ungdomar som helst i de här områdena som har alldeles för litet att göra. Vettiga saker att göra som kan leda till utbildningar, olika intressen i livet och sysselsättning.

Rima Thor: Kultur är jätteviktigt både i form av pop och i form av teatrar, så det vore jättekul om vi skulle kunna ha en scen i Kungens Kurva och köra uppträdanden och utomhusbio på somrarna. Jag har alltid försökt att få en drive-in-bio hit och det går ju inte, men lite Folkets hus och parker tror jag på absolut.

Bosse Bergman: Vänstern, miljörörelsen, byalagsrörelsen, aktionsrörelsen representerade ett anspråkstagande av staden. Det var inte helt nytt – den här typen av möten fanns i arbetarrörelsen tidigare, men de var mer välordnade. Nu handlade det också om att ta parker och offentliga platser i anspråk på ett helt nytt sätt med teater, upptåg, uppträdanden och aktioner av olika slag. Och ganska snart så följde kommunerna upp med olika festivaler, karnevaler och fester. Det kom redan på slutet av 70-talet och 80-talet. Kommer sen har följt upp vänstern och den nya offentligheten med att gärna ha jippon, gatumusikanter och uppträdanden kring sin handel. Så att det är klart att handeln driver ju på festivaliseringen. Gågatan är själv en plats för festivalisering. Den ser inte ut som den gamla Storgatan där man flanerade på var sin trottoar och där allt var mer

rituellt och etikettsbundet. Idag är det vimmel som gäller, ungefär som om det är fest. Men vad leder den här festivaliseringen till? Den leder till ett friare offentligt liv, men ett mer ... ja, vad ska vi säga ... flyktigt, efemärt stadsliv. Det är svårt att se var framtidsmöjligheterna ligger i detta.

Rima Thor: Vi började med att vara ett upplevelsecentrum. När dörrarna slogs upp skulle det endast vara nöjen i det här huset. Nittio procent nöjen, tio procent shopping. Men man upptäckte att svenskarna inte gör så mycket på vardagar. Man går och jobbar och efter jobbet går man hem och äter och tittar på TV och sen går man och lägger sig. Att bowla, gå på bio och åka gokart gör man inte så mycket på vardagar. Så efterfrågan var inte stor och därför började vi titta på att ändra om för att kunna hyra ut centrumet och då kom vi till Hem&Fritid vilket vi är idag. Vi har haft nästan varenda artist och vartenda evenemang som går att ha. Livesändning av Fame Factory, livesändning av Idol ... Vi har haft jättemånga artister som uppträtt. Vi har haft Byggare Bob, Mumintrollen ... Allt för såväl barn och ungdomar som vuxna. Och det hade vi i början för att det var det vi behövde fylla ut vårt centrum med. Ok, hur får vi hit våra besökare ens för att gå på bio eller äta? Ja men, då tar vi in lite idoler och barnaktiviteter. Och det uppskattar konsumenterna absolut. Men vi fick ändå nedslag varje gång på våra marknadsundersökningar. "Ni har ju inget utbud. Varför ska jag åka till Heron City? Jag kan ju inte handla något där." Upplevelsegrejen är inte huvudsaken som gör att konsumenterna kommer till ett område. Det är handel.

Bosse Bergman: De flesta handelsplatser i Sverige idag är ju trots allt bara handelsplatser. De har lite restauranger och mötesplatser, men de har väldigt få komplementära funktioner. Den här kombinationen med andra verksamheter dröjer liksom ... Den som har lyckats bäst med detta är egentligen Heron City. Det är det som är så intressant eftersom de har gått en motsatt väg. De har inte gått från handel till att komplettera med underhållning utan de har gått från att vara ett underhållningscentrum – ett fiasko blev det – till att fylla på med handel. Nu sitter de med det mest fantastiska shoppingcentrumet i Sverige som har 18 biografer, men mest shopping. Och inte vet jag hur det kommer att lyckas och hur det går för dem ... men jag tror att det går ganska bra faktiskt. Biograferna går ju bra och det har en fantastisk bowlinghall som löper som en liten strimma i själva byggnadskroppen.

■

Speaker: Under 720 år har Stockholm uppnått 1,2 miljoner invånare. År 2000 – alltså om 31 år – planeras Stockholms invånarantal ha fördubblats till två och en halv miljoner. Dessa beräkningar ingår i regionplanen. Över hela landet kommer människor att uppleva förändringar i sina levnadsvillkor på grund av dessa beslut. De statligt anställda tekniker som främst arbetat med dessa planer – har de fått direktiven från politikerna?

Olle Jeppsson: Hur är det? Upplever du att politikerna har en målsättning för det här med stads-

planering, att de själva ser det som en politisk fråga?

Thomas Atmer: Det är alldeles självklart att de ser på sitt engagemang som en politisk verksamhet. Däremot så kan man säga att det är väldigt svårt att finna skillnader mellan olika politiska fraktioner vad gäller stadsbyggnad.

Olle Jeppsson: Så de olika partierna har inga politiska program för vad man vill åstadkomma med en miljö på lång sikt?

Thomas Atmer: Hmm ... om de finns, så är de mycket otydliga.

Olle Jeppsson: Så är det i stort sett de som kallas tekniker som får omsätta vaga politiska idéer – ska vi säga så – till verklighet?

Thomas Atmer: Ja ... det får man säga. Det är riktigt.

Olle Jeppsson: Upplever du ditt eget jobb då som så kallad tekniker som ett politiskt arbete?

Thomas Atmer: Hmm, det är en definitionsfråga.

Katarina Nylund: Jag tycker att planering är politik och politik är ideologi. Därför kan man aldrig hitta en neutral planerare lika lite som man kan hitta en neutral politiker. Jag tror också att vi alla är präglade av en tidsanda. Vi kan ingen av oss påstå att vi är neutrala. Vi är politiskt färgade och den politiska färg som planarbetet i Skärholmen–

Kungens Kurva har haft tillhör den tid när neo-liberalismen dominerade. På samma sätt som, om vi tar 60-talets planering när Skärholmen blev till, var den välfärdsstatlig. Och vad som kommer sen – det vet vi inte. Men vi är alla med och skapar det.

Torsten Westman: Förtroendeförhållandet som fanns mellan oss tjänstemän och politikerna i stads- huset började försvinna under 70-talet. Om man tänker sig hela det här enorma arbetet som politikerna hade att klara av. Först bygga en tunnelbana som alla sade: "det här är för dyrt, det finns ingen stad i Europa som är så liten och har byggt en tunnelbana." Ändå beslutade man det 1941. Sedan bestämde man sig för att reglera city och därefter bestämde man sig för att köra hela det här förtortssystemet efter generalplanen och bygga ut Stockholm. Det var ju enorma uppgifter. De kunde du inte klara av om du inte hade experter som hjälpte dig. Politikerna kunde ju inte planera tunnelbanan. Politikerna kunde inte bygga några hus med bostäder i utan det hela var en stor apparat där ett ömsesidigt förtroende var nödvändigt. Idag är det en väldig skillnad i den här atmosfären, det är tydligt. Nu vill politikerna bestämma själva.

Marklinger-Waerndt: Så att du menar att politikernas inflytande har ökat?

Torsten Westman: Enormt.

Kristina Alvendal: Det är klart att stadsplanerarna som jobbar i kommunen är duktiga på sina saker, men vi som politiskt förtroendevalda företrädar stockholmarna och inte planerarna. Vårt

uppdrag är ju att lyssna på vilket Stockholm som stockholmarna vill ha i framtiden. I och med att informationssamhället har blivit så pass öppet och effektivt, finns det en mycket, mycket tillgängligare information för alla stockholmare om vad som händer i deras närområde. Så att möjligheten att påverka, skulle jag säga, har blivit större.

Marklinger-Waerndt: Det ni fick kritik för i slutet på 60-talet, var ju att folk hade för lite att säga till om – att det var just teknokrati. Tycker du att folk har mer att säga till om när det gäller stadsplanering idag?

Torsten Westman: Nej, mindre. De har fått mindre.

Marklinger-Waerndt: Hur kan politikernas inflytande ha ökat medan medborgarnas inflytande minskat?

Torsten Westman: Alltså, demokrati bygger på en ständigt pågående dialog och när den dialogen fungerar bra finns det en sorts jämvikt. Makten ligger inte bara på politikernas sida utan nyttjarna, väljarna, har också en makt. Inte bara vart fjärde år utan de har en dialogsituation hela tiden. Idag har den alldeles tydligt ändrat sig. Delvis beroende på att massmedierna är i en fas nu där mycket händer och där tidningarna har svårt med ekonomin och inte alls orkar med ordentliga analyser.

Katarina Nylund: I välfärdsstaten var med rätta tilltron till stadsplaneringen stor därför att stadsplaneringens makt var stor och då bevakades den.

Men sen kom en period när det var planeringens kris. Det var allt med globaliseringen och man kunde inte påverka samhället. Näringslivet flyttade och industrierna flyttade och planeringsmyndigheterna kunde inte längre påverka. Då började man liksom tvivla på om det alls var någon nytta med planeringen. Och då är det klart att då bevakas inte frågorna eftersom det inte längre finns någon tilltro till dem. Nu har vi sökt nya former för planering som handlar om förhandlingsplanering. Vi har sagt att vi inte kan ha planeringsmyndigheter som sitter och ritar kartor och säger "så här ska det bli" för så blir det aldrig. Vi måste tala med dem som har pengarna och vi måste förhandla oss till något som planerarna och de som ska realisera det tycker är okej. Då har kanske insynen blivit så liten att det är svårt för medierna att bevaka. Nu pågår diskussionen inte längre i det politiska rummet i kommunalfullmäktige utan i ett slutet rum för att slutligen klubbas av kommunalfullmäktige. Så diskussionen har flyttat någon annanstans och då blir det svårt för medierna att bevaka och det blir också svårt för forskare att bevaka. Därför att in i detta slutna rum kommer endast de som ägnar sig åt visionsarbete.

Speaker: Människan i samhället. Samhället en process. Avstånden mellan människan och besluten om hennes levnadsvillkor ökar. Hon har inte längre kontakt med var besluten sker. Är parlamentet till för att hålla människors medvetande nere? Parlamentet är omgivet av en värld av utredare, planerare. Dessa formar människors fysiska levnadsvillkor. Teknikerna, vars solidariteter man aldrig kan

få deklarerade, ger politikerna material att anta som egna förslag i riksdagen. Som marmormonument över ett lagsystem, som värderar ägande högre än arbete, reser sig bankerna. Inom slutna direktionsrum fattas därför beslut som folkets valda representanter måste få folket att rätta sig efter. Det talas då ofta om samarbete och solidaritet. Solidariteten med aktieägarna kräver nu löntagarnas anpassning till dessas ökade krav på industrinläggelser och fusioner, alltså maktkoncentration och vinstmaximering. En maktkoncentration i Stockholms city där riksdagshuset inte fick plats – bankerna ägde citys tomter. Men även till det anpassar sig parlamentet och finner sig i ett provisoriskt utrymme.

Dessa tunnlar är Skärholmens parkeringsplats för affärsbesökare. Enligt utredningar köper en bilist för femton procent mer än en som inte har bil. Här finns plats för 4 000 bilar. 1968 kostade en parkeringsplats en krona per dygn eller fyra öre i timmen. På barnparkeringen strax bredvid kostade en plats två kronor och femtio öre i timmen. Där finns utrymme för femton platser.

Vem har då suttit runt förhandlingsbordet som bestämt förutsättningarna för teknikernas planering? Det är ju allas rätt att veta. Om folkets valda representanter inte ger teknikerna direktiv, så är politikerna ansvariga för denna underlåtenhet. Om vi som valt dessa representanter accepterar detta, kan vår tystnad användas som en sanktion för ett system som i demokratins namn ökar avståndet mellan människan och besluten om hennes levnadsvillkor.

Vad är demokrati? Ett grekiskt ord, som i uppslagsböcker sägs betyda "folkstyre, folkmakt".

(Forts. från föreg. sida)

...men under jorden sjuder livet som på en persisk marknad!

Röst: Stadsplanerare bland annat.

Röst: Byggherrar har väl en del också att säga till om. Det är ekonomiska saker som spelar in. Men vem som har sista ordet, det vet jag faktiskt inte.

Röst: Ja, jag tror att det är ett samspel mellan kommunalpolitiker och planerare.

Ann-Charlotte Hult: Folket då – var kommer det in?

Röst: Ingenstans.

Ann-Charlotte Hult: Folket då?

Röst: Nej, de har inget att säga till om.

Olle Jeppsson: Och vanligt folk – frågar de dem också?

Röst: Ja, men det har vi aldrig varit med om, eller hur?

Torsten Malmberg: Inflytande får man inte utan det måste man ju ta sig, så det beror på hur aktiva medborgarna är. Men självklart måste även politikerna vara ute och berätta om sina visioner. I samband med förra översiktsplanen var vi ute i varenda stadsdelsnämnd och pratade. Då nådde vi en promille av befolkningen. Om man tittar på studier som har gjorts över hela landet så är det ungefär den siffran man når. Det kommer folk som redan är intresserade och ofta engagerade i föreningsliv, men den "vanlige" medborgaren som inte är delaktig i föreningsliv kommer inte.

Karl-Olof Arnstberg: Vi har ju många remissinstanser och allt möjligt sådant, men medborgarinflytandet i samhällsplaneringen har nog aldrig varit stort och kommer heller aldrig att bli stort. Jag menar, här kan man till exempel presentera en framtida bild av något område inom Skärholmen och så går det dit lite folk och uttalar sig. Planerarna tycker att det är succé om det kommer 60 pers. Vad bra det var! 60 pers av 30 000 som dyker upp – vad är det för medborgarinflytande egentligen? De flesta människor tror jag inte ens, för att spetsa till det, är intresserade av att ha något inflytande därför att de inte har tid att sätta sig in i planeringsfrågor. Det är liksom ett gammalt föreningsmänniskoideal som hör hemma i ett gånget socialdemokratiskt föreningsorienterat samhälle. Man kan beklaga att det är så gott som borta, men det är lik förbannat borta.

Rune Ney: Stadsdelen har möten i centrum två gånger per år. Vi sitter i tunnelbanan för att folk ska kunna gå förbi. De får lämna synpunkter. Det är ofta klagomål på otrygghet och liknande. När man sitter i tunnelbanan kommer det rätt så mycket folk. Man måste nästan vara där folk är för folk är oftast stressade. De går från jobbet, till jobbet och när de får syn på oss tänker de att där kan man fråga en sak. De går inte hit och sätter sig i möten. Du har ju medborgarmöten där du får ställa frågor till politikerna. Varje möte är en timme eller så. Men det är oftast gammelsvenskarna som kommer hit. De lyssnar ibland och ibland klagar de. Man får aldrig tag i ungdomar eller nysvenskar eller sådana saker.

Kristina Alvendal: Vi som politiskt förtroendevalda, vi företräder stockholmarna. Vi är några som tycker att det är viktigt att måla upp visionen om vilket Stockholm vi vill ha om såg 20 år och att på vägen till den visionen naturligtvis också motivera våra enskilda beslut. Men det gör vi ju tillsammans med stockholmarna i väldigt omfattande samrådsprocesser och öppna dialoger. Vi har börjat ett stort omvandlingsarbete på Järvafältet till exempel och nu introducerar vi också arbetet med visionen om Söderort. Allt detta handlar om en dialog med de boende och verksamma, där vi frågar dem "Vilket Stockholm vill ni ha om 20 år? Och hur ser det ut i ert närområde då?"

Rune Ney: Ja, nu håller vi ju på att svara på den här remissen om Söderortsvisionen som egentligen också ingår i översiktsplanen, men de hör ju ihop.

Marklinger-Waerndt: Hur gick det till när Söderortsvisionen startade?

Rune Ney: Det började med att det var så fokuserat på Kistas handelsområde. Kista var som Silicon Valley och det var bara Kista, Kista i all press och allting. Då blev vi lite sura från vår förvaltning så vi skrev ett brev in till Mikael Söderlund, som var stadsbyggnadsborgarråd, om att det var så fokuserat just på Kista. Varför fokuserar man inte på Söderort som är mycket större och har lika mycket IT-företag? Det sträcker sig ju ända härifrån bort till Farsta och Skarpnäck. Och då startade man Söderortsvisionen, fint som det heter. Man höll i en massa fina papper och grejer, men det hände ingenting direkt. Det var visioner hela tiden. Det var den regionala kärnan och man skulle ha tvärbanor och man skulle försöka få hit företag och allt det här. Nu har de väl fått någon piska att de ska starta upp det här igen. Men det är ungefär samma inriktning. Inte det här med integration och segregation där man jobbar med föreningar, skolor och försöker höja statusen. Utan det är mer det här enkla – att man bygger vägar, tvärbanor, mer busslinjer eller bostäder.

Marklinger-Waerndt: Kan det bli lite för flummigt med de här stora idéerna?

Rune Ney: Ja, det är ju vackert på papper. Stockholm 2030 – stad i världsklass, Scandinavian ... Ja, alltså du förstår. De spottar ur sig sådana här slogans hela tiden och folk är ju lite trötta på det här. Vad händer egentligen? Alltså i ett sådant här område. Även om det varit högkonjunktur, så har de sociala och ekonomiska förutsättningarna minskat i Skärholmen. Nyanlända flyktingar som inte har inkomster måste bo någonstans och då hamnar man oftast i de här områdena. Många går vidare. Många skaffar sig jobb, går upp i det svenska samhället, gör sin egen karriär och flyttar, men då kommer det ju nya. Att bryta den segregationen – det är jättesvårt.

Olle Öhman: Frågan är om man ska titta på problemen eller om man ska titta på möjligheterna. Det är klart att man måste titta på både och, men man får inte drunkna i problemen för då ser man inte möjligheterna. Jag tror tyvärr att vi tittar lite för mycket i problemlaset. Skärholmen är ett attraktivt område. Det finns jättemycket fina miljöer. Sen tror jag att vad man säger, hur man uttrycker sig och hur man beskriver området är oerhört viktigt. Att man faktiskt också vågar tala om allt som är positivt. Det finns oerhört mycket spännande, oerhört mycket kreativitet, oerhört mycket kul som händer i våra förortsområden, men som inte är känt. Mångfalden är en tillgång, det är den. Det vet vi från historien och det ser vi även idag i många avseenden.

Att det blir ett väldigt fokus på Stockholms innerstad beror naturligtvis delvis på att väldigt mycket av kommunikationsstråken går till innerstaden, men inte lika mycket på tvären. Det är klart att här tror jag att man behöver göra förbättringar och det ligger ju i både översiktsplanen och de funderingar som finns kring Söderortsvisionen. Det handlar hela tiden också om att tillgodose den efterfrågan som finns hos de människor som bor i de här områdena. Det är viktigt, tror jag, att det är hyfsad kvalitet på de bostäder som byggs, att det tillkommer attraktiva lägenheter i de här områdena.

Marklinger-Waerndt: Men vad är en attraktiv lägenhet?

Uppdaterad vision (2008-09-08)

Visionen Kungens Kurva Skärholmen 2030

Kungens Kurva Skärholmen är en levande förstad med en attraktiv mix av handel, arbete, bostäder, kultur och rekreation. Allt inom räckhåll gör området till ett alternativ till city.

Förbifart Stockholm, Södertörnsleden och Spårväg Syd gör det lätt att komma hit oavsett var man är i regionen. Ett lättorienterat hållbart kommunikationssystem med säkra, trygga och upplevelserika bil-, gång- och cykelvägar gör det enkelt att ta sig emellan Kungens Kurva Skärholmens olika delar och skapar attraktiva miljöer för uteserveringar och oväntade möten.

Tillsammans utgör Kungens Kurva Skärholmen Skandinavians mest attraktiva och största område inom familjeshopping. Besökare njuter av områdets turist- och upplevelseattraktioner och ett mångsidigt utbud av varor.

Arbetsplatser, butiker, bostäder, den mångkulturella och pulserande atmosfären tillsammans med den goda miljön har skapat en levande förstad.

Olle Öhman: Det kan vara olika. Det kan handla om standarden på lägenheten och det kan handla om den passar in i stadsmiljön. Så att det kan ju vara lite olika ...

Marklinger-Waerndt: För jag har ju svårt att tro att man ens när miljonprogrammet byggdes tänkte att man skulle bygga lägenheter som inte var attraktiva.

Olle Öhman: Nä ... det hoppas jag. Sen kan man naturligtvis fundera på om de blev så attraktiva.

Katarina Nylund: Ordet attraktivitet säger mig ingenting. Jag har väldigt svårt att förstå varför man använder det. Ordet skrämmer mig när jag läser det i planeringsmaterial. Jag tycker att det är otroligt naivt att använda sig av ett sådant ord. Och det är väldigt svårt att utröna hur det definieras. Det används alltid som om det var givet.

Det var många som tyckte att loppmarknaden var otroligt attraktiv för där kunde man strosa utan att ha så mycket pengar och utan att handla. Man kunde komma varje dag och träffa dem man kände. Det var en levande miljö. Jag har också själv tagit mig ut till loppmarknaden i Skärholmen för att det var så trevligt och så många slags människor. Det tyckte jag var attraktivt och många andra tyckte det var attraktivt. Men om det då plötsligt definieras som oattraktivt så måste man fråga: För vem är vilken funktion attraktiv eller oattraktiv? Det finns inte ett generellt ord som heter attraktiv och som är detsamma för alla.

Ulla Idestrand: När loppmarknaden försvann i

Skärholmen, försvann väldigt mycket av folklivet. Skärholmen blev ju känt i hela landet för sin loppmarknad. Det var festligt och man kunde hitta massor av saker där. Jag samlade på rött glas till exempel och hittade en gubbe från Västergötland som hade en hel glasservis av det där röda glaset. Artonhundra kronor alltså – det glömmar jag aldrig.

Lars Nestius: Sommaren 1980 flyttade vi ned till parkeringsgaraget nedre botten och där disponerade vi 8 000 kvm. Det var inte fullt från början utan det utökades allt eftersom. När vi flyttade ner hade vi kanske 100 bord och när vi hade som flest hyresgäster så hade vi 225 bord plus hundra småbutiker. Så det var ju som en persisk marknad.

Från början var det nästan enbart svenskar för det tog ett tag innan invandrarna förstod vad det handlade om. Men efter ett par, tre år började de nästan bli dominerande hyresgäster och besökare. Allt eftersom det blev fler och fler hyresgäster så anställde vi personal. Vi var väl som mest tolv årsanställda, och det krävde sin bemanning att ta hand om alla besökare och utställare. Insläppet av våra hyresgäster kunde ibland ta en och en halv timme. Det var lång kö nästan ut på E4:an med alla bilar som skulle in i garaget och lasta av och bära in sina prylar.

För många människor var loppmarknaden deras andra hem. Folk stämde möten och träffades och etablerade kontakter. Mellan köpare och säljare etablerades till slut en form av vänskapspakt. Det fanns mängder av besökare som kom dit tre, fyra gånger i veckan. De som hyrde plats hos oss var människor som säkert var 50–55 år

genomsnittligt. Förtidspensionerade, sjukpensionärer ... De ville ha någonting att syssla med. Sen visade det sig att det blev så pass intressant ekonomiskt för dem att det blev en heltidssysselsättning. Det var inte riktigt bara det att de fick en inkomst utan framför allt en meningsfull tillvaro. Det var hyresgäster som sade att jag betalar gärna hyran för att slippa vara ensam. För många började det som en hobby och sen blev det ju så att säga mer eller mindre en profession. Det var många som började med att rensa ut hemma och märkte att oj då, vad bra det här gick och sen började de köpa upp saker. De åkte på andra ställen och handlade och fick kompisar och släktingar att ställa upp med prylar. De som hade tänkt att de skulle vara hyresgäster hos oss några veckor, blev kanske ibland kvar flera år.

Isabella Andersson: Jag såg att ni i er intervju har med Lars Nestius som startade Skärholmens loppmarknad. Det är ett enormt hål att den inte finns med. Sen kan vi inte göra Skärholmens loppmarknad idag så som den var förr. Men det är ett hål som vi ser i Skärholmen som varumärke att vi inte har den kvar. Nu får vi försöka hitta andra angreppssätt där vi står idag.

Marklinger-Waerndt: Varför skulle man inte kunna ta hit den igen?

Isabella Andersson: Inte på det sättet. Problemet där var ju att det blev väldigt mycket stölder av varor i butikerna som man sen sålde på loppmarknaden. Så att det är grundproblemet, vad jag har fått information om, och orsaken till varför man

inte tog med sig loppmarknaden in i projektet. Det är därför man måste se till att om man gör sådant här måste det ske under en annan typ av former.

Thomas Perslund: Om man har ett gammalt köpcentrum som Skärholmen var, med ganska låga hyror och ganska dålig effektivitet på lokalanvändandet, så skulle man i princip kunna teckna nya hyreskontrakt med nya aktörer först. På det sättet kan man trissa upp hyrorna och sen gå till de befintliga handlarna och säga att det är den hyresnivån som gäller. Vi ansåg inte att vi ville ha det på det sättet utan för oss var det viktigt att behålla de befintliga handlarna. Vissa handlare hade varit där i 38 år och det fanns en känsla för Skärholmen, ett hjärta för Skärholmen som vi tyckte var jätteviktigt att ha kvar.

Marklinger-Waerndt: Men just Skärholmens loppmarknad fick ju flytta.

Thomas Perslund: Mm ... och det var den enda. Det var den enda hyresgästen som vi i ett tidigt skede bestämde oss för inte skulle få vara kvar. Vi hade ett jätteproblem med häleri och bilstölder i Skärholmsområdet. Både med inbrott i bilar där man sen sålde bilstereoapparater och liknande på loppmarknaden i princip dagen efter. Sen hade många handlare problem med att de fick in pallar med varor som försvann nere lastfaret. Så man bestämde i ett tidigt skede att loppmarknaden inte passade in i det nya Skärholmen.

Lars Nestius: Ja, det är klart att det blev lite gny och gnäll. Det var det ju. Och det hände till och

med ibland att det var affärsinnehavare från centrum som kom ner och påstod att deras varor såldes av hyresgäster. Men varje gång som detta kontrollerades föll det platt till marken. Jag tror att det är så här att när vissa kedjor får ett visst överskott av sina varor så säljer de det på någon form av marknad. Att sen samma varor säljs på loppmarknaden helt legalt är det inte alla inom handeln som känner till. Men så fungerar det ju. Så vitt jag vet kanske det hände en eller två gånger under alla år att någon besökare hittade stöldgods på något bord. En eller två gånger på 25 års tid! Dessutom hade vi ju oftast lång förbeställning av bord. Man kunde inte bara komma ut spontant. För att få plats på loppmarknaden skulle man ringa och boka och betala i förväg. I samband med detta skulle man uppge personnummer, namn, adress och telefonnummer. Detta kollade vi upp och var vi minsta tveksamma ville vi att de skulle visa fotolegitimation. Men det gick alltså aldrig att komma samma dag och få plats.

Förr fanns det vissa, ska vi kalla det för, slumområden. Det fanns Lugnets industriområde, det fanns Lill-Jansskogen ... Alla sådana där platser är helt borta nu. De får bara inte finnas enligt dem som bestämmer. Allting ska bort. Allting ska vara snyggt, rent, fräscht, propert, kontrollerbart. Och jag menar inte att det är bra med slum, men det finns ingen storstad i världen som inte behöver ha plats för lite avvikande eller udda företeelser och människor.

Thomas Perslund: Det som hände när loppmarknaden försvann var inte att omsättningen dippade utan tvärtom – den ökade. Det är ett bevis för min

del att vi gjorde rätt. Och omsättningen ökade alltså månaden efter.

Sen kan jag tänka mig att det är många som tycker att loppmarknaden var kul och häftig och ett varumärke i sig. Frågan är: Är det rätt varumärke? Om du ska ha en high fashion-gata på övre plan som säljer Armani-kostymer för sju åtta tusen eller klänningar för sex sju tusen – är det rätt då att förknippa Skärholmen med en loppmarknad? Jag tycker att rätt varumärke kanske är en skulptur eller en linbana ... alltså någonting som överhuvudtaget inte har med handel att göra utan som är någonting helt annat.

”Vridande Moment” tycker jag är en jättebra del av ett varumärke och det var därför vi satsade pengar och la belysning på ”Vridande Moment” så att nattetid eller kvällstid ska den lysa. Och då är vi tillbaka i 60-talet. Den här idén att man börjat med konstverk kan ju vara en sak ... De kan finnas med på bilder. Då kan en skulpturpark vara en del av ett varumärke också.

Marklinger-Waerndt: Men tror du att ett sådant här skulpturstråk hade dragit fler människor?

Thomas Perslund: Nej, nej, inte dragit mer besökare. Det är ju inte så att du åker till skulpturparken för att gå runt och titta och att du sen går in och handlar för tusen spänn. Det är liksom inte det. Utan det är ett landmärke, det skrivs om det, man vet om var det ligger. Man ser det, man tittar på det när man åker förbi på motorvägen ... ja, men vad är det där? Det är skulpturparken ... ja, just det, där ligger Skärholmen. Alltså, det handlar mer om att profilera en produkt ihop med något

annat som gör att du får en följeffekt. Det handlar mer om att om du inte gör en skulpturpark och om du inte heller gör de andra grejerna som på något sätt höjer profilvärdet för omgivningen, då drar det ned omsättningen.

Martin Ångeby: Ja, ett landmärke är väl sådant som om du visar upp på bild, så vet folk vad det är för något. Det är ju det väldigt basala. Om vi sen pratar om att utveckla landmärken, så ska det gärna vara associerat med ett positivt innehåll på något sätt. Globen är ett landmärke. Det är en rund byggnad som ser speciell ut, men den är också associerad med idrottsevenemang och konserter. Den känns festlig sådär, den är som en julgranskula. Och stadshuset är också ett landmärke. Dels därför att det är en väldigt karaktäristisk byggnad, men också därför att alla borgmästare som har suttit där på Nobelfesten är en del av det innehållet. När man säger Skärholmen ... vad ser man då framför sig? Då tänker man faktiskt på den här parkeringsytan som man kommer till utanför garaget. Det är väl lite det som man tänker på.

De som bor inne i stan menar att Stockholm tar slut runt vattnet och tullarna ungefär, medan de som bor utanför tycker att Stockholm är mycket större än så. Den här skillnaden i mentala kartor kan vara lite exkluderande, så det var något vi tänkte på när vi föreslog landmärken som en del av den nya regionplanen. Alltså, att skapa något slags identitet i de yttre miljöerna. Det är något som är bra både på lokal nivå och framför allt i de regionala kärnorna. Om man vill att en plats ska uppfattas som en regional kärna måste den ha någon form av identitet. Då kan antingen märkes-

byggnader eller landmärken i något slags vidare bemärkelse vara någonting. Och då kan man ju i och för sig säga att loppmarknaden i Skärholmen länge var lite av ett landmärke för Skärholmen, men det betyder inte att den alltid måste vara ett landmärke för Skärholmen.

Intervjuerna genomfördes under juni–juli 2009.

Planners and Players

Medverkande

Kristina Alvendal

Stadsbyggnads- och fastighetsborgarråd, Stockholms stad

Isabella Andersson

Fastighetschef Skärholmen SKHLM. EFM Sverige AB

Karl-Olov Arnstberg

Professor i etnologi vid Stockholms universitet med inriktning på planering. Författare, debattör och Skärholmsbo

Hans Ax

Före detta varuhuschef Ikea, Kungens Kurva (1964–1973)

Bosse Bergman

Stadsbyggnadshistoriker, arkitektur och samhällsplanering, Kungliga Tekniska högskolan

Anders Gyhlenius

Varuhuschef Ikea, Kungens Kurva

Ulla Idestrand

Hembygdsforskare, före detta intendent Skärholmens Hembygdsförening

Torsten Malmberg

Chef Avdelningen för strategisk planering, Stadsbyggnadskontoret, Stockholms stad

Lars Nestius

Grundare av Loppmarknaden i Skärholmen

Rune Ney

Chef Stadsmiljö, Skärholmens Stadsdelsförvaltning

Katarina Nylund

Sociolog, docent i stadsbyggnad, urbana studier, Lunds universitet

Thomas Perslund

Biträdande fastighetsdirektör, Fastighetskontoret, Stockholms Stad. Före detta projektchef Centrumkompaniet, Skärholmen (2003–2007)

Mårten Swahn

Representant för Kungens Kurvas företagarförening

Mikael Söderlund

Före detta stadsbyggnads- och trafikborgarråd, Stockholms stad (1998–2002, 2006–2008)

Rima Thor

Centrumchef Heron City

Gunilla Wastesson

Exploateringschef, Huddinge Kommun

Torsten Westman

En av arkitekterna bakom stadsdelen Skärholmen. Före detta stadsbyggnadsdirektör, Stockholms stad (1973–1985)

Martin Ängeby

Programchef, avdelningen för tillväxt, kompetens och social utveckling, Regionplanekontoret, Stockholm

Olof Öhman

Projektledare Söderortsvisionen. Före detta kommundirektör, Huddinge kommun (2000–2008)

Medverkande

Rekordåren 1966, 1967, 1968

Thomas Atmer

Överingenjör, Stadsbyggnadskontoret

Eva Hamrin

Stadsplanerare, Näringslivets Planinstitut

Olle Jeppsson

Intervjuare, *Rekordåren 1966, 1967, 1968*

Lena Ewert

Regissör, *Rekordåren 1966, 1967, 1968*

Ann-Charlotte Hult

Intervjuare, *Rekordåren 1966, 1967, 1968*

Folke Kristensson

Professor, Handelshögskolan Stockholm

Det som inte syns på kartan

CATHARINA GABRIELSSON

Politik och estetik

Vad innebär det att dela ett samhälle? Termen dela är märkvärdigt tve-tydig, å ena sidan med innebörden att samsas om något, å andra sidan att splittra. Denna dubbelhet fångar på ett slående sätt det moderna samhällets problematik. Samtidigt som de sociala, ekonomiska och rumsliga skillnaderna ökar (inte bara globalt, mellan länder, utan även nationellt och lokalt) är samhället i historisk mening baserat på en samling kring vissa gemensamma värden som idag tenderar att lösas upp. Nationalstatens minskade betydelse, den globala kapitalismens produktion av jämnheter och olikheter, kulturblandningar, språkgränser och migration är bara några av de faktorer som i grunden förändrar förutsättningarna för vad som i egentlig mening kan sägas hålla oss samman.

Hos den franske filosofen Jacques Rancière har "delandet" (*partager*) en framskjuten betydelse, inte i bemärkelsen en naturlig samling kring det gemensamma, utan just som ett fastställande av vad som ska höra till – och vad som ska lämnas utanför. För Rancière rör det politiska ytterst en uppdelning av tiden och rummet, en "fördelning och omfördelning av platser och identiteter ... av det synliga och det osynliga, av lätet och ytt-randet".¹ Samhället har med andra ord ingen naturlig ordning: till och med tiden och rummet är historiskt bildade konstruktioner och sätten vi upplever dem på är formade av (och formande *för*) samhället som helhet. Både fabriken i det industriella samhället och nutidens globala nätver-kande utgör ju tidsrumsliga konfigurationer som utformats för att upp-fylla vissa syften. Om det politiska ytterst har att göra med kontrollen av dessa konfigurationer – hur fort ska klockan gå, i vems intressen, vad utgör centrum, vad är periferi, vem tillåts tala, vems röst förtigs etc. – så handlar det också om konflikten kring allt detta, det vill säga vad som ska vara föremål för politik.

Det intressanta i relation till den här bokens tema är att denna delning av samhället, enligt Rancière, utgör en form av estetik. Både estetik och politik rör sig ytterst om avgränsande, inramande verksamheter – vad han kallar "särskiljandet av ett erfarenhetsfält" för produktionen av nya

1. Jacques Rancière,
"Estetiken som politik",
Texter om politik och estetik
(Site Editions, 2006) s. 97.

”sensibiliteter” – en övergripande term för hur verkligheten kan tänkas, kännas och erfaras. Han skriver:

Konsten är inte ... politisk genom de meddelanden och känslor den förmedlar angående världens ordning. Den är inte heller politisk genom det sätt den återger samhällets strukturer, de sociala gruppernas konflikter eller idéer. Den är politisk genom själva det avstånd den tar från dessa funktioner, genom den typ av tid och rum den inrättar, genom det sätt på vilket den delar upp och befolkar detta rum.²

Att konstnärer medverkar i planeringsprocessen (vilken ju utgör en politisk verksamhet, djupt integrerad i en praktiserad demokrati) är därför mindre långsökt än vad det i förstone förefaller. Det medför inte annat än en överlappning mellan två olika estetiska regimer, bägge med anspråk på att producera nya erfarenhetsfält för vilka föreställningen om det gemensamma är drivande. Det är inte heller en slump att konstnärernas arbeten kretsat kring en förändring av processens former. Det ”radikala miljöombytet” (representerat av workshopen i Huddinge) är närmast ett typfall för hur konsten, enligt Rancières sätt att se, är inriktad på att upprätta tidsrum som symboliskt och materiellt är skilda från det vardagliga – i det här fallet, den byråkratiska vardagen. Därmed uppstår också en förändring av samtalets förutsättningar, eftersom det specifika tidsrum som är i fråga framkallar verkligheten på ett annat sätt. Vad jag vill diskutera här är därför det gemensamma för planering och konst, snarare än att ta fasta på deras uppenbara olikheter så som inskrivna i olika kulturella fält, betingade av olika historiska diskurser och styrda av skilda förväntningar. Det är begränsningen som intresserar mig, det tidsrumsliga särskiljandet av erfarenhetsfält (för att tala med Rancière) – med andra ord: rummets förmåga att samla och dela, möjliggöra och hindra.

Stadsmuren

Låt oss anta stadsmuren som exempel, kanske det mest uppenbara, på en planerad inneslutande form. Till skillnad från andra system för exkludering och inkludering – flygplatsens skärmkontroller, språkkunskaper, social tillhörighet, medborgarskap etc. – har den byggda, fysiska gränsen en visuell tydlighet. Denna tydlighet är emellertid bedräglig, eftersom muren verkar på många flera sätt än att bara utgöra ett hinder. Stadsmuren är integrerad i stadens själva idé – symboliskt, etymologiskt och mytologiskt; såtillvida är de gamla orden för inhägnad, gräns och stad ofta ett och detsamma.³ Ritualer kring stadsgrundandet har förekommit i de flesta uråldriga kulturer och ofta har fastställandet av gränsen, genom att till exempel plöja en oöverstiglig fåra, betraktats

2. Rancière, op cit s. 95.

3. Spiro Kostof, *The City Assembled: the Elements of Urban Form Through History* (London: Thames and Hudson, 2004) s. 11–12.

4. Joseph Rykwert, *The Idea of a Town: the Anthropology of Urban Form in Rome Italy and the Ancient World* (London: Faber, 1976).

som en helig akt.⁴ Men som inneslutande form för staden som helhet – rumsligt, ekonomiskt, socialt, juridiskt, symboliskt etc. – är stadsmuren inte en gräns i absolut mening, utan ett system för förmedling och sortering. Den är inte ett streck, utan en uppsättning utrymmen, vägar, platser och öppningar med högre och lägre intensitet. Muren är en hybrid mellan stad, arkitektur och geografi, en teknologisk apparatur avsedd att kontrollera rörelser och flöden.

Detta är i synnerhet fallet med det gamla Konstantinopels stadsmurar, vilka flerfaldigt skadade av strider och jordbävningar, ruinerade och delvis återuppbyggda, fortfarande står kvar längs hela sin landsträckning i förvånansvärt gott skick. När de uppfördes i början av 400-talet utgjorde dessa så kallade theodosianska murar⁵ ett byggnadstekniskt och militärt underverk. Stadens geografiska läge mellan två kontinenter, öppet för angrepp från både land och hav, innebar att försvaret av det bysantinska rikets huvudstad var en fråga av yttersta vikt. Murarna omslöt ursprungligen hela den gamla stadskärnan, inklusive sträckorna längs Marmarasjön och Gyllene hornet, och utgjorde ett i princip ointagligt försvarssystem. De skyddade Bysantinska riket från dess fiender under mer än tusen års tid, det vill säga tills Mehmet II efter en långvarig belägring lyckades bryta igenom vid den svagaste punkten och införliva Konstantinopel i det ottomanska väldet år 1453. Som många gånger konstaterats har Istanbuls landmurar haft en avgörande påverkan på hela den europeiska medeltidens historia – de utgör ett svindlande exempel på hur en fysisk artefakt kan hårbärgera en enorm meningskomplexitet. Ett citat från slutet av 1800-talet ger en dramatisk bild av murarna så som de framstod för den tidens blick:

”Här sammanförs den fysiska maktens storslagenhet med det förnämsta av verk formade av mänsklig strävan, bedrövande i sin överväldigande övergivenhet, hemsökta av minnenas odödliga allvar. (...) Vid deras fötter har en mer blandad och mångfaldig folkmängd fallit i krig än de som dödats i angrepp mot någon annan stad, förutom Jerusalem och Rom. Krigsflottorna och banden som belägrat staden, följande på varandra som tidvattenvågor, har var och en stämplat muren med sin våldsamma signatur tecknad i eld och blod.”⁶

Det unika med den theodosianska befästningen var systemet med dubbelmurar. Befästningen bestod av en cirka 12 meter hög inre mur samt en yttre något lägre, bågig försedda med vaktorn på cirka 55 meters avstånd. Utrymmet mellan murarna var utformat som en bred upphöjd terrass (*peribolos*), utanför den yttre muren fanns ytterligare en terrass (*parateichion*), avslutad mot en mur och därefter en vallgrav, vilken i orostider kunde fyllas med vatten med hjälp av ett sinnrikt (och hemligt)

5. Uppkallade efter Theodosius II, östromersk kejsare 405–450.

6. Edwin A. Grosvenor, *Constantinople* (Boston: Roberts Brothers, 1895) vol. II, s. 558–559.

kanalsystem. Denna bländande uppvisning av antik ingenjörskonst var en enormt utrymmeskrävande lösning. För att säkerställa manövreringsutrymme vid en eventuell belägring var det under antiken praxis att utfärda stränga byggnadsförbud för området närmast murarna (*pomerium*). Vad gäller Konstantinopel uppstod därför ett brett ingemansland kring stadens utkanter, vad vi idag skulle kalla ett militärt skyddsområde, som under fredstid fungerade som en flexibel resurs för ett mångfaldigt urbant liv.

Området utanför murarna intar en särställning i den samlade urbanitetens historia – det är härifrån förnyelsen kommer. Utsidan är förbunden med allmänningen, med stadens oreglerade utbredning; det är här de kringresande handelsmännen, de exkluderande hantverkarna, de nya religiösa ordnarna och de första universiteten (som Platons akademi) finner en hemvist. Det utgör en uppsamlingsplats för ”de tystade och osynliggjorda”, som enligt Rancière är bärare för idén om demokrati – de vars krav på jämlikhet och rättvisa utgör ett inbrott i politikens system. Utanför murarna var platsen för informella marknader, hit förlades de smutsigaste och mest illaluktande av stadens funktioner: garverier, smedjor, kyrkogårdar, hospital, dårhus och fattighus. På grund av byggnadsförbudet och de låga markpriserna kunde fattiga och sjuka ostörda söka skydd i murens hägn eller till och med inne i murverket. Ytterligare ett citat från E. A. Grosvenors *Constantinople* (1895) får illustrera miljön längs de gamla stadsmurarna:

Flyktingarna som svärmat hit från Bulgarien under det rysk-turkiska kriget 1877–78 har kilat fast sina eländiga skjul tätt intill (muren), varför det på många ställen är svårt att se och komma nära ruinerna. Det står en vidrig stank kring dessa osunda bostäder och från högarna av allskonns avskräde i omgivningen, en fasansfull anda av kolera och pest som stöter bort besökaren.⁷

Murarna samlade med andra ord en värld omkring sig. Här framträdde urbanitetens och geopolitikens mänskliga avyttringar – vilket Grosvenor kontrasterar mot den ”förtjusande och förtrollande” anblick murarna utgjorde från sjösidan – men här fanns också stadens näring och mylla. *Pomerium* var ett slags obestämbar zon, ett utrymme för utbyten mellan det nära och det avlägsna, det formella och det informella. Och trots att det militära syftet sedan länge spelat ut fortsätter Istanbuls stadsmurar att tjäna flerfaldiga funktioner. Redan under ottomansk tid användes terrassen mellan murarna och den igenfyllda vallgraven för trädgårdar; idag finns här småskaliga grönsaksodlingar som medger en lokalt integrerad livsmedelsproduktion för direkt försäljning på gatan. Människor samlas längs muren och i resterna av vaktornen, de fattigaste bygger

7. Grosvenor, op cit s. 562.

sina skjul med stöd av väggen, besynnerliga marknader pågår fortfarande i och mellan murarna. Intill nyligen var Sulukule vid Istanbuls stadsmur en boplatz för romer, den fattigaste och mest utsatta av Europas minoritetsgrupper. Enligt vissa källor har de funnits här sedan bysantinsk tid. Trots myndigheternas ansträngningar att omprogrammera stadskärnan för medelklassens och turistindustrins behov håller sig dessa människor kvar här, även sedan deras boplatser utplånats till att bara synas som en vit fläck på Google Earth.

Indirekta effekter

”Planen är till sin natur auktoritär och kan därför bara vara till skada. Förändringen av samhället kan inte ske enligt en plan – planen ska istället bli en följd av nya livsformer”⁸. Så skriver den italienska arkitekten och anarkisten Giancarlo de Carlo år 1948, en för vår kultur inte helt främmande person genom sitt nära utbyte med svenska arkitekter i det samhällsengagerade 70-talet. Även om den våldsamt anti-auktoritära inriktning de Carlo företrädde i början av sin bana – han talade bland annat om att de boende måste ”slå sönder” arkitekturen för att göra den till sin egen – senare omförhandlas till att bli en fråga om brukarmedverkan och grannskapsplanering, så är uttalandet intressant. Planen är verkligen bunden till auktoritet, till en föreställning om att framtiden kan formas enligt ett i förväg uppställt schema. Så som relaterad till rum, tid och en viss kausal logik – formandet av rum, tänkta för en framtid, föreskrivande en särskild användning – framkallar planen en värld av ordning.

Denna rationalitet motsägs emellertid direkt av verkligheten: varken tiden eller rummet utgör enkla, kontinuerliga eller homogena storheter möjliga att styra på det sättet. Givet att även den globala kapitalismen baseras på en föreställning om rummet som abstrakt (och därför möjligt att kolonisera) och tiden som linjär (mot en bestämd framtid) är detta tankesystem en sådan grov förenkling att den också tjänar som orsak till den omfattande kris som kan sägas karaktärisera samtiden.⁹ Inom samhällsvetenskaperna och humaniora saknas emellertid inte källor som på ett djupgående sätt problematiserar denna mekanistiska världsbild, också med stöd i naturvetenskaplig forskning som radikalt förändrat förutsättningarna för tänkandet kring tid och rum. Den amerikanska filosofen Manuel De Landa beskriver till exempel hur världen befolkas av strukturer – geologiska, biologiska, sociala och språkliga – vilka formas historiskt, griper in i varandra och interagerar på icke-förutsägbara sätt. Här uppstår en sammansatt bild av verklighetens dynamik, framsprungen ur interaktionen mellan organiska och icke-organiska material, bildande en värld av komplex, relationell, stelrande och förnyande mångfald.¹⁰

Betraktad ur det perspektivet kan planen verkligen inte vara annat än just – en plan. Den är en föreställning, en projektion, ett försök att

8. Citerad från Colin Ward, *Housing: an Anarchist Approach* (London: Freedom press, 1983) s. 9.

9. Se även Doreen Masseys bidrag till denna publikation, eller hennes tidigare utgivna *For Space* (London, Thousand Oaks, New Dehli: Sage, 2005).

10. Manuel De Landa, *A Thousand Years of Non-linear History* (New York: Zone Books, 2005).

styra upp det som ska komma. Planer kan gå om intet, gå i stöpet, inte hålla streck: det finns inga garantier att det blir som vi tänkt. Denna osäkerhet bidrar till en förståelse av planens komplexitet som jag även försökt belysa med hjälp av exemplet ovan. De motsättningar som i förstone framkallas av Giancarlo de Carlos citat; av kritiken mot planering som ett totalitärt system; av arkitektur betraktad som en disciplineringsmekanism; liksom av det gamla Konstantinopels stadsmurar – ett system av motsättningar mellan makt och motstånd, ordning och kaos, begränsning och frihet – är långt ifrån självklara. För även om alla dessa reglerande, formande och styrande strukturer utgör strategiska försök att determinera verkligheten, så får de också oavsiktliga betydelser och genererar användningar vilka motsäger denna logik. De Landa skriver:

I vissa fall är de beslut som fattas av individuella mänskliga varelser högst begränsade av deras positioner och roller i en hierarkisk ordning och är, i det avseendet, framför allt inriktade mot att möta den specifika organisationens målsättningar. I andra fall är det emellertid inte det planerade resultatet av beslutsfattandet som är av betydelse utan de *oavsiktliga kollektiva konsekvenserna* av mänskliga beslut.¹¹

Om än konstruerad av militära skäl, avsedd att tjäna ett viss funktion, har Istanbuls stadsmurar alltid givit upphov till flera och andra effekter bortom sitt överordnade syfte. Vad som därför står i centrum för min analys, om än på ett irrande och kringgående sätt,¹² är den undervärderade betydelsen av indirekta effekter. Formen har visserligen en oavvislig materialet och äger en tvingande kraft, men hur långt den sträcker sig och med vilka följder kan man aldrig riktigt veta. Planen må vara bärare av särskilda avsikter, men implementeringen kan visa sig ge helt andra resultat och skapa flera hinder än möjligheter. Projektet kan vara riktat mot ett visst mål, men det är sidospåren som visar sig vara utvecklingsbara. För oavsett om vi talar om en plan, en fysisk form eller ett särskilt tidsrum så uppstår ibland en kapacitet att generera flera och andra effekter än de som egentligen avsågs. De är perifera i förhållande till den överordnade intentionen men kan ibland spridas på ett oförutsägbart sätt och blir produktiva – eller destruktiva – någon annanstans. Dessa indirekta effekter – relationer, möjligheter, stämningar, glapp, synliggöranden, lukter – syns inte på kartan, finns inte noterade i protokoll, förbises inom de flesta områden, men de utgör det verkligt levande.

CATHARINA GABRIELSSON är arkitekt och forskare. Hon doktorerade i ämnet arkitektur på KTH 2007 och arbetar för närvarande med ett projekt om urbana förändringsprocesser, arkitektonisk resistens och sociala rörelser i London och Istanbul.

11. De Landa, op cit s. 17 (kursiv i original).

12. Se även Catharina Gabrielsson, "Politisk arkitektur", *Glänta* 4:08.

REFERENSER

- John Freely och Hilary Sumner-Boyd, *Strolling Through Istanbul* (Istanbul: Sev Yayincilik, 2000).
- Catharina Gabrielsson, ”Politisk arkitektur”, *Glänta* 4:08.
- Edwin A. Grosvenor, *Constantinople* (Boston: Roberts Brothers, 1895)
- Spiro Kostof, *The City Assembled: the Elements of Urban Form Through History* (London: Thames and Hudson, 2004) .
- Doreen Massey, *For Space* (London, Thousand Oaks, New Dehli: Sage, 2005).
- Jacques Rancière, *Texter om politik och estetik* (Site Editions, 2006) övers. K. West; *The Politics of Aesthetics* (London: Continuum, 2004) övers. G. Rockhill.
- Joseph Rykwert, *The Idea of a Town: the Anthropology of Urban Form in Rome Italy and the Ancient World* (London: Faber, 1976).
- Colin Ward, *Housing: an Anarchist Approach* (London: Freedom Press, 1983).

Under november–december 2009 presenterades konstnärernas arbete på en utställning på Kulturhuset. Inbjudna gäster och övriga besökare läste högt ur planen varje lunch.

Samtal kring bakgrunden till "Att dela ett samhälle"

Kulturförvaltningen Stockholms läns landsting

Göran Rosander – chef, konstenheten på Landstingets kulturförvaltning
Susanne Andersson Kopp – projektledare, Landstingets kulturförvaltning
Johan Tirén – konstnär *Att dela ett samhälle*
Ann Magnusson – projektledare *Att dela ett samhälle*

AM: Kan ni berätta något om hur projektet *Att dela ett samhälle* är kopplat till ert uppdrag och till Landstingets konstverksamhet i stort?

GR: Projektet har möjliggjorts genom ett särskilt årligt anslag om cirka en miljon kronor från Kulturnämnden i Stockholms läns landsting. I olika former har den här verksamheten pågått ända sedan 1970-talet. Då började landstingets kulturnämnd utöver sin ordinarie verksamhet att bedriva det som då kallades beredskapsarbeten för kulturarbetare. Ända fram till mitten av 80-talet bedrevs denna verksamhet i form av ett omfattande arbetsmarknadspolitiskt arbete som också åtnjöt statsbidrag. I stort handlade verksamheten om att vi inventerade landstingets olika verksamheter och bedömde var man kunde gå in med konstnärliga insatser. Det handlade om att hitta arbetsuppgifter som låg utanför de ordinarie uppgifterna. Konstnärer/kulturarbetare anställdes mot månadslön under en kortare tid om 2–6 månader och utöver lön fick de också materialkostnader betalda. Statsbidraget sjönk efter hand och i början av 2000-talet var verksamheten nästan helt finansierad av landstingsmedel. Samarbetet med Arbetsförmedlingen Kultur upphörde sedan helt 2006. Formellt kan man säga att vi inte har något formulerat uppdrag för hur medlen skall användas. Kulturnämnden ställer pengarna till konstnämndens förfogande och konstnämnden gör årliga planer för vilka projekt man skall satsa på.

SAK: Inriktningen på det konstnärliga arbetet har förändrats och idag arbetar vi med mer utvecklingsinriktade konstnärliga projekt inom ramarna för det här anslaget. Det skiljer sig från vår ordinarie verksamhet, eftersom konstnärer inte anlitas för uppdrag utan anställs. Arbetet

organiseras genom olika samrådsgrupper med politiker, enhetschef och projektledare från kulturförvaltningen och i dialog med extern konst-konsult eller projektledare, representanter från vårdmiljö eller annan aktuell samarbetspart och konstnärer. Arbetet ska förhoppningsvis också ge inspiration och idéer in till den ordinarie verksamheten.

AM: Det är sällsynt att konstnärer är anställda som konstnärer och genom dessa medel finns det möjlighet att påvisa vad en konstnärlig kompetens kan bidra med förutom att producera fysiska konstverk för offentliga miljöer.

JT: Formen är intressant för konstnärer, det vill säga att man får en lön istället för att, som det är brukligt, arbeta med tillfälliga uppdrag. Det öppnar för en annan form av mer undersökande processer. Det gör den här typen av projekt viktig. Man får lön för att göra ett konstnärligt arbete, inte för att åstadkomma ett specifikt på förhand överenskommet slutresultat. Att konstnären får en lön för arbetet spelar roll också för hur man ser på relationen mellan konstnärligt arbete och konstnärlig produkt. I det ena värdesätter man det konstnärliga arbetet, och man får en lön för det. Medan man i det andra primärt värdesätter ett konstnärligt slutresultat. Eller konstnärlig produkt.

GR: Redan när detta var beredskapsarbeten var vi inte i första hand inriktade på produkten eller slutresultatet inom det konstnärliga arbetet. Det fanns krav, bland annat från fackligt håll, på att man inte fick ersätta ordinarie personal eller verksamhet, utan att vi skulle åstadkomma något annat, som inte blev gjort annars.

SAK: Det fanns främst fokus på det som kallas konstnärlig utsmyckning. Men skillnaden mot vår ordinarie verksamhet var ett mer öppet förhållande till slutresultatet när man anställde en konstnär. Konstnärer samarbetade till exempel med patienter i flera projekt, bland annat inom psykiatrin på Beckomberga sjukhus. Vi förde kontinuerligt en dialog med olika vårdenheter för att få fram uppdrag som inte var knutna till någon investering i ny- eller ombyggnadsprojekt. Under 1990-talet började vi mer och mer utforska andra sätt att arbeta med mer processinriktade projekt och vi har tidigare genomfört ett par, tre stycken relativt omfattande sådana projekt.

AM: Kan ni se någon brytpunkt där det här arbetet har frikopplats från själva verket till att omfatta även konstnärsrollen och processen?

GR: Det har förändrats långsamt och varit en glidande övergång. Efter hand när vi arbetat med den här typen av projekt har vi insett att förutsättningarna kan vara väldigt öppna. Det behöver inte enbart ha inriktning på färdigställande av fysiska konstverk, utan vara mer processinriktat. Men det har växt fram genom åren och började egentligen med att vi sökte icke-ordinarie arbetsuppgifter för kulturarbetarna redan på de gamla beredskapsarbetenas tid.

AM: Hur uppstod samarbetet med Regionplanekontoret?

GR: Vi fick in en förfrågan från Regionplanekontoret i början av 2007. De hade hört talas om möjligheten att samarbeta med konstnärer i olika verksamheter genom tidigare projekt som vi genomfört inom ramarna för det här anslaget, bland annat i ett omfattande konstprojekt inom barn- och ungdomspsykiatri, BUP. Samarbetet med Regionplanekontoret skulle kopplas till processen och arbetet med en ny regionplan. Vi började därefter fundera kring hur vi skulle utforma projektet och på eventuella samarbetspartner och samfinansierare. Det jag minns är att synen på konstnärernas roll var mer praktisk och handfast än vad som sedan utvecklades under projektet.

SAK: Vi såg likheter med det arbete Konstfrämjandet bedrev genom det så kallade SKISS-projektet. Konstfrämjandet sökte dessutom nya samarbetspartner och hade kontakt med olika verksamheter inom Landstinget. Vi påbörjade en dialog och Konstfrämjandet kunde knyta ett samarbete med oss till den forskargrupp som följde SKISS-projektet. Ann, du blev tillfrågad att vara projektledare eftersom du hade arbetat med BUP-projektet och dessutom varit konsult i ett av SKISS-projekten. De konstnärer som valdes ut i samråd med Konstfrämjandet hade dessutom varit involverade i SKISS-projektet.

AM: Enligt min mening är det ofta en komplex och sammansatt bakgrund som möjliggör den här typen av projekt. Det behövs naturligtvis ofta någon form för grundfinansiering men utvecklas framförallt genom samarbete, nyfikenhet och viljan att öppna för ett konstnärligt arbete som inte enbart styrs av färdiga föreställningar och förväntningar om ett slutresultat. Projekt av det här slaget kommer inte till av en slump. De bygger på långsiktigt och träget arbete kring att utforska konstnärsrollen och konstens möjligheter.

GR: I tidigare konstprojekt av det här slaget har kulturförvaltningens roll varit tydligare. Vi har tagit kontakt med en samarbetspartner inom Landstinget, startat och drivit projektet med inriktning på både plats-

specifik och processinriktad konst. I samarbetet med Regionplanekontoret var de huvudman och vår roll blev mer nedtonad. Men jag anser att det viktigaste är att det finns en aktiv och engagerad samarbetspart och att det blir meningsfulla uppdrag åt konstnärer. Vi har dessutom haft en styrgrupp där vi från kulturförvaltningen och politiker från konstnämnden deltar. Det som är riktigt intressant är att det faktiskt kom en förfrågan utifrån, från Regionplanekontoret. Det bekräftar att vi gör ett arbete som når ut och får gensvar, om än inom vårt eget landsting, men det är vackert så. En viktig och intressant aspekt är dessutom att jag tror att Regionplanekontoret hade en ganska tydlig förväntan på vad de ville ha ut av samarbetet med konstnärerna, men att resultatet till stor del blev något annat och mer vidgat. Som också har gett Regionplanekontoret mer än vad de förväntade sig.

JT: Det är ju egentligen inte så konstigt. För denna förväntan bygger på föreställningar om vad man tror att en konstnär kan tillföra. Precis som vi som konstnärer hade en föreställning om vad Regionplanekontoret var. Det är därför det var så viktigt med tidsaspekten och den research-period vi hade i inledningen av projektet. Att man tillåts ha den tiden är avgörande för att förstå de sammanhang man ingår i.

SAK: I samarbetet med Regionplanekontoret hade vi redan från början för avsikt att projektet skulle få ta tid, att det skulle starta 2007 och pågå fram till 2010 när en ny regionplan presenterades. Ibland måste det konstnärliga arbetet få utvecklas under längre tid. Det här är något vi har lärt oss genom tidigare projekt. Det som kan skapa svårigheter är att vi är styrda av ett budgetarbete där beslut tas för ett år i taget. När vi talar med våra kolleger i Stockholm och övriga landet är det i stort sett inga andra som har den här typen av anslag och kan driva projekt av den här sorten. Konst ska helst inte kosta något alls. Man vill gärna ha konstnärlig kompetens men man har aldrig några medel avsatta för utvecklingsarbete eller andra former av uppdrag för konstnärer.

GR: Vårt ordinarie uppdrag handlar kort och gott om inköp av konst till landstingets miljöer och att förvalta och sköta om konstinnehavet. Därutöver hanterar vi det här anslaget på det sätt vi gör för att vi ser ett behov, tycker att det är stimulerande och hoppas att andra ska ta efter. Det är också så att konstenhetens kompetenta medarbetare vill driva och utveckla frågor inom konstområdet. Vi skulle ju kunna göra det enklare för oss och bara ägna oss åt våra ordinarie arbetsuppgifter, där vi har ett tydligt uppdrag. Men vi kommer att driva den här typen av projekt så länge vi har den ekonomiska möjligheten eftersom vi ser ett värde i dem.

JT: Det bygger också på att man har någon form av förtroende för att det projekt man har initierat kan bli värdefullt ... där vi konstnärer ges möjlighet att påverka vårt sätt att tänka kring vad konst kan vara i de här sammanhangen, och att vi vidgar begreppen för hur man kan arbeta med konst i en offentlig verksamhet. Om man ser på kulturförvaltningen som ett slags konstinstitution, är det en väldigt värdefull praktik att ha som en del av sin verksamhet. Det utvecklar hela synen på offentlig konst, i relation till den övriga konstscenen. Det skapar förtroende för att kulturförvaltningen som aktör själv är med och driver tankeverksamheten om vad offentlig konst kan vara.

AM: Vill ni fortsätta satsa på den här typen av projekt? Ger det idéer för framtiden, inspiration?

GR: Jag hoppas framförallt att det ger inspiration till andra, både beställare och politiska beslutsfattare. När de traditionella konstnärliga uppdragen från det offentliga är relativt få i förhållande till antalet konstnärer som utbildas vill vi visa att det finns andra möjligheter för konstnärer att bidra med sin kompetens. Vi känner ett ansvar och vill förvalta möjligheten att driva den här typen av projekt.

AM: Det finns behov av fler referensprojekt där vi kan visa värdet av även mer utvecklingsinriktade insatser. Avslutningsvis; kan ni säga något om vad som varit mest givande i arbetet med projektet *Att dela ett samhälle*?

GR: Att det fungerade, att konstnärerna kom in i planprocessen och utvecklade ett samarbete med Regionplanekontoret, men också samtidigt gjorde något på sina egna villkor, som man från Regionplanekontorets sida kanske inte såg från början, men som blev en viktig del i arbetet med regionplanen. Att vi därigenom har flyttat fram positionerna en aning.

■ Kulturnämnden har det övergripande ansvaret för konstbeståndet i Stockholms läns landsting. Inköp och beställning av konst bereds i konstnämnden. När Stockholms läns landsting bygger om eller bygger nytt avsätts en del av bygginvesteringarna till konst. Det sker när produktionskostnaden överstiger 3 miljoner kronor. Konstanslaget fastställs av Locum AB som är Landstinget fastighetsförvaltare. Kulturförvaltningens konstenhet arbetar med projektledning i samband med konstinköp och vård och tillsyn av konstbeståndet.

”Att göra något som inte är självklart eller förutsägbart”

Ann Magnusson samtalar med Sven-Inge Nylund, regionplanedirektör, Regionplanekontoret

AM: Vad var det som fick Regionplanekontoret att bjuda in konstnärer till ett samarbete i regionplaneprocessen?

SIN: När man gör ett så omfattande projekt som att ta fram en regional utvecklingsplan är det viktigt att hitta olika infallsvinklar och bjuda in många olika kompetenser i processen. Därför kändes det intressant med ett samarbete med konstnärer. En avgörande faktor var dessutom att Kulturförvaltningen var intresserade av ett samarbete och inställda på en rejäl satsning i tid och engagemang. Det fanns inga krav på hur projektet med konstnärerna skulle formuleras vilket gav möjligheter att pröva oss fram och resonera kring hur en konstnärlig kompetens kan bidra på bästa sätt. Det har visat sig vara en del av finessen med det hela; att man gör något som inte är självklart eller förutsägbart.

AM: Hur ser du på samarbetet med konstnärerna och responsen från era remissinstanser?

SIN: Vad angår aktiviteten *Ett radikalt miljöombyte*, i lägenheten i Huddinge, har jag fått ett flertal positiva signaler från dem som deltog. Till exempel har en av politikerna nämnt besöket i lägenheten vid flera tillfällen när han diskuterat RUFS i landstingsdebatten. Det är ett påtagligt exempel på att han har upplevt något som annorlunda, betydelsefullt som han minns och värt att omnämna i positiva ordalag. Arbetet i den svarta lägenheten var kontorets största dialogsatsning där många personer var engagerade. I efterhand har jag tänkt att vi kunde ha riktat oss till många fler och att fler borde ha fått möjlighet att delta i aktiviteterna i Huddinge. Visserligen nådde vi i första hand fram till vår primära målgrupp det vill säga politiker i Stockholms 26 kommuner. Men för framtida projekt gäller det att värdera arbetsinsats i relation till hur brett man når fram. Samtidigt är det lätt att säga efteråt att man skulle gjort så eller så. Det handlar självklart också om att få till ett samarbete överhuvudtaget och hur lång framförhållning man har. Ska man nå ut stort och brett gäller det att vara ute tidigt i planeringen.

Framförallt tror jag att projektet i lägenheten kom åt kärnan i själva RUFs-arbetet: Vårt processmål har från starten av arbetet varit att involvera användarna och ta fram en regional utvecklingsplan som folk i regionen verkligen använder som ett grunddokument som i sin tur kan leda till ett kraftfullt och samordnat regionalt utvecklingsarbete. Våra primära målgrupper är kommunledningar. Det finns många aktörer i regionen, men kommunerna har många av redskapen för att förverkliga regionens utveckling. Varje RUFs måste vara annorlunda än den föregående och även om vi tar avstamp i tidigare RUFs ska varje regionplan vara nyskapande för att kännas intressant. Vi vill hela tiden ta ett steg framåt. Den utvecklingen är inget vi enbart kan uppfinna här på kontoret, utan det måste ske i dialog med dem som är inblandade i RUFs tillkomst.

Jag ser *Ett radikalt miljöombyte* som ett annorlunda sätt att få en demokratisk dialog bland många av de parter som är involverade i planprocessen. Dessutom är en av erfarenheterna och slutsatserna från delprojektet att om vi kan ge folk upplevelser som är annorlunda än de som de vanligtvis får i sammanträdesrum och liknande kan det bidra till nytänkande och därmed till att förbättra utvecklingsplanen.

AM: Det tar tid att bygga upp den här typen av samarbete som mellan Regionplanekontoret och konstnärerna och som jag ser det krävs det en period för att bygga förtroende och förstå varandras världar. Konstnärerna och Regionplanekontoret närmade sig under ett initialt skede i projektet varandra och utforskade olika sätt att kommunicera för att därefter formulera ett samarbete. Finns det några paralleller till Regionplanekontorets strävan att hitta former för dialog under planarbetet?

SIN: Något som är gemensamt för både kommunal och regional planering är att det är svårt att engagera medborgarna. Jag har tidigare varit aktiv i Upplands-Bro kommun och deltagit i arbetet med översiktsplan för kommunen. Vi började ambitiöst med att göra dokument över ortens historia, ortens tecken, hur folk rörde sig osv. Sedan hade vi folkmöten där vi presenterade och diskuterade det. Men många av dem som begärde ordet ville väldigt gärna prata om den obebyggda markbiten bredvid deras tomt, som man absolut inte fick bygga på. De var så fokuserade på detta att det vi sa i övrigt silades bort. Så det är svårt att nå fram till en verklig medborgardialog när det gäller planering. Att prata om Stockholmsregionens framtid är väldigt abstrakt för många.

Vad som behövs är kanske att vi gör något annorlunda. Att vi involverar människor i något som inte är vanliga möten i någon skolmatsal där man ska resa sig och begära ordet, utan på ett helt annat sätt. Det betyder att vi behöver folk som kan helt andra saker än vad byråkrater och politiker kan. Folk som kan bidra med andra former och verktyg för att

få en dialog. Detta kan användas både i regionala men framför allt kanske i kommunala sammanhang. Men den konstnärliga kompetensen har inte sträckt sig enbart till att föra dialog på annorlunda sätt. Vi behöver ett stort antal kompetenser för att klara ett mycket komplext planarbete. Vi har sett den konstnärliga kompetensen som likställd den national-ekonomiska, sociologiska, statistiska, arkitektoniska och planmässiga kompetensen som några exempel. En konstnärlig kompetens är inget vi vill se som något vid sidan om själva planarbetet. Tvärtom har denna kompetens visat sig mycket värdefull för att förstå vilka konstruktioner som påverkar hur vi ser på vår region och dess utveckling.

AM: *Ett radikalt miljöombyte* skapade ett annat slags rum, andra mötesformer och frigjorde mycket energi och respons från deltagarna. Först var man lite misstänksam men efterhand vidgades sättet att kommunicera. Man gick delvis utanför sin invanda roll. Man kunde reflektera utifrån andra utgångspunkter än man vanligtvis gjorde.

SIN: Precis, och för att detta ska vara framgångsrikt gäller det att se kraften i att skapa andra förutsättningar, en annan miljö, en annan grund för tänkande. Samtidigt ska man veta att dessa professionella politiker och byråkrater har fulltecknade almanackor. De har fullt upp med att få sin tillvaro att gå ihop. Många har varit politiskt engagerade i mer än 30 år och anser att de deltar för att genomföra en viss agenda. Många politiker brinner för ett visst ämne och de vet redan vad det är!

Men man kan faktiskt uppnå något annorlunda genom att skapa nya förutsättningar även om det inte går att erbjuda samma aktivitet för många gånger. Jag vet en del äldre politiker som säger att så fort de ser en inbjudan med grupparbete, så anmäler de sig inte. Det gäller att inte komma med något liknande i varje projekt, för då blir det som med rödluvan och vargen. Det går inte att ropa "vargen kommer" för många gånger för då är det ingen som lyssnar.

AM: Hur förhåller sig Regionplanekontoret till arbetet med medborgardialog?

SIN: Det politiska systemet fungerar till stor del genom representativ demokrati. Det har väldigt stora brister men ändå är det något som rullar och går. Man röstar vart fjärde år och sedan är det någon annan som sköter det hela i en riktning som man tycker är rimlig. Det skiljer sig från en demokrati där man verkligen lyckas ha en medborgardialog och delaktighet i varje liten del av det som ska hända. Om förutsättningen för medborgarmedverkan är bra eller dålig beror alltid på vad du jämför med. Jämför du dig med andra länder eller kommuner eller hur det var

för hundra år sedan? Det är lätt att vara ytlig i dessa frågor och risken finns alltid att man bara når en viss typ av människor. Vi önskar alltid mera medborgardialog men måste samtidigt ha förväntningar som är rimliga och fortsätta utveckla former för den. Förnöjsamheten med att någon annan bestämmer är mycket mindre idag än den var för 20 till 30 år sedan. Vi har fler välutbildade medborgare som är kritiska och agerar.

Dels behövs det mer medborgardialog och nya arbetssätt för att uppnå den. Men våra direkta beslutsfattare behöver dessutom ta fram nya tänkesätt och arbetsmetoder för att nå andra resultat.

AM: Kan du säga något om det sociala perspektivet som har blivit en aktuell fråga i regionplaneplanering?

SIN: Det är bra att konstnärerna har fokuserat på det perspektivet och lyft fram det också i arbetet med den svarta mappen som gick ut med utställningsförslaget under hösten 2009. RUFS 2001 var den första regionplan som också var en utvecklingsplan. Tidigare har man haft rent fysiska planer. Det som stod att läsa om sociala frågor i RUFS 2001 var därför ofullgånget. När vi har varit ute i kommuner och haft medborgardialog är man engagerade i sociala frågor och integration men ändå vill många i första hand prata vägar och spår. Alla håller med om att frågor om det sociala och integration är viktiga men ändå är det inte enkelt att få med dessa frågor i diskussionen. Det fanns en förhoppning om att konstnärsprojektet skulle kunna bidra till det, vilket ni också har gjort.

AM: Kan du se hur den här typen av samarbete med konstnärer kan utvecklas och involveras i andra sammanhang? Det handlar enligt min mening inte om att erbjuda en färdig modell utan ge utrymme för att utveckla och förfinas något i varje enskilt projekt.

SIN: Kommer man till en mindre kommun är det viktigt att hitta andra former eftersom man kanske inte har möjlighet att göra något så här storskaligt. Vi kommer inte ifrån att Stockholms läns landsting är en stor aktör. Det är ganska fantastiskt att vi har en kulturnämnd som har resurser att satsa på här typen av projekt.

AM: Det finns som jag ser det ett antal yrkesgrupper man skulle kunna vända sig till i samhällsplaneringsarbete, och konstnärer är en av dessa. I min verksamhet som konstkonsult och projektledare möter jag ett ökande intresse för och nyfikenhet kring vad konstnärligt arbete och konstnärliga metoder kan tillföra i olika sammanhang eller på olika platser. Ser du det som intressant att utveckla ytterligare samarbete med konstnärer inom regionplanearbetet?

SIN: Det är mycket möjligt men det måste man se i relation till nya projekt. Vi har med oss denna erfarenhet när vi drar igång nya processer. För vår del är det just nu mycket fokus på att fortsätta RUFS-processen, att komma in i själva genomförandefasen. Nu har vi gjort en RUFS på ett sätt som vi är stolta över och som vi har fått mycket applåder för. Men vi måste hela tiden vara aktuella, intressanta och det vi arbetar med måste anses vara behövt och av värde.

Visionen för Stockholmsregionen är att bli Europas mest attraktiva storstadsregion. Jag är övertygad om att konstnärlig kompetens är en nödvändig ingrediens för att uppnå visionen.

London inifrån och ut

DOREEN MASSEY

Under de förlamade dagarna efter att de första bomberna hade briserat i Londons kollektivtrafik i juli 2005 sade borgmästaren Ken Livingstone: Den här staden är framtiden. ”Den här staden”, sade han, ”symboliserar det jag tror är mänsklighetens framtid och en framtid där vi växer tillsammans, delar med oss till och lär oss av varandra.” (Greater London Authorities, GLA pressrelease, 7 augusti 2005).

Han placerade London i ett större sammanhang i den generella utvecklingen för europeiska städer, och för städer runtom i världen:

Om man går ett par hundra år tillbaka i tiden, när de europeiska städerna började växa på allvar och bönderna lämnade landsbygden för att söka framtiden i städerna, fanns det ett talesätt att ”stadsluften gör dig fri”, och de människor av alla raser, religioner och etniciteter som kommit till London, har kommit på grund av den. Det här är en stad där du kan vara dig själv så länge du inte skadar någon annan. Du kan välja att leva ditt liv som du vill, istället för att någon annan talar om det för dig. Det är en stad där man kan uppnå sin potential. Det är vår styrka och det är den som förövarna försöker förstöra [...]

I år, för första gången i människans historia, bor en majoritet i städer. London fortsätter att växa och till dem som planerade denna fasansfulla attack säger jag, oavsett om de fortfarande gömmer sig här eller någonstans utomlands, se hur vi nästa vecka begraver våra döda och sörjer dem, men lägg också märke till hur det samtidigt kommer hit nya människor som vill göra den här staden till sitt hem och kalla sig londonbor och de gör det för den friheten att vara sig själva [...]” (ibid.)

Ken Livingstones glöd klingade i skarp kontrast till Tony Blairs tillrättalagda uppriktighet. Livingstone talade inte heller om godhet och ondska utan om en verklighetsbaserad politik. Hans engagemang för mångfald och gästfrihet var en tydlig kommentar till det allmänna val några månader tidigare där obehagliga negativa debatter om invandring och asyl hade varit framträdande.

De attityder han framförde saknade inte förankring bland allmänheten. Undersökningar visar hur londonbor konsekvent värdesätter stadens kulturella och etniska blandning och ser den som central i Londons identitet.¹ Tidigare samma år hade *Guardian* publicerat en specialbilaga: "London: hela världen i en stad: en specialhyllning till världens mest kosmopolitiska plats" (21 januari 2005). I bombdådens efterdyningar publicerade *Evening Standard* en specialutgåva med titeln "London United" och på omslaget till *Time Out* ("Londons evenemangsbibel") stod det kort och gott "Our City". Under manifestationen på Trafalgar Square läste författaren Ben Okri en dikt som han hade döpt om till "A hymn to London": "Here lives the great music of humanity", här bor mänsklighetens ädla musik. (*Evening Standard*, 15 juli 2005). Londons satsning på att bli utsedd till OS-stad lade fokus på den kulturella och etniska mångfalden; bland annat med kampanjen mot rasism, Respect (numera Rise) against racism. Även i det sammanhanget har man lyckats undvika att hemfalla åt en förenklad bild av mångkulturalism som en lycklig harmoni – efter bombdåden har Livingstones ståndpunkt varit tydlig: han har vägrat ge efter för påtryckningar om exkludering och förtryck. Han har också fortsatt framföra sin kritik när den har varit politiskt befogad utan att blunda för att en diskussion om platser kan vara laddad.

Här finns naturligtvis mycket mer att tillägga, och Livingstone personligen har nått långt genom beaktandet av dessa frågor. Under månaderna efter bombdåden blev "mångkulturalism" återigen ett omtvistat begrepp. Det är också viktigt att notera att uttalanden som hänvisar till en *enda* framtid ("Den här staden är framtiden"), själva kan betraktas som en imperialistisk gest – vår framtid är den universella framtiden. (Faktum är att dessa uttalanden enbart visar på en möjlig framtid och även om framtiden som det talas om syftar på London och andra platser kan den likväl existera i en värld som även rymmer andra framtider.) Jag skulle därför föredra att tolka ovanstående formuleringar som ett uttalande om politiskt engagemang. Inte bara som en beskrivning, eller ett påstående att London utgör det främsta ledet i en förmodad singular historisk kö. Jag tolkar det som ett uttalande om att London står för något, en särskild *sorts* framtid, som bär med sig möjligheten att vara *en* framtid i en fortsatt mångsidig och pluralistisk värld. Kanske kommer andra platser, andra städer, att vara annorlunda.

För närvarande vill jag dock bara lyfta fram en sak, nämligen att den positiva attityden till mångfald påstås vara en central del av Londons identitet; något som en majoritet av londonborna tycks vara ganska stolta över (utan att bortse från den uppenbara rasism och intolerans som förekommer i överflöd); mångfaldsperspektivet är i viss utsträckning inbäddat i politiken och används och hyllas ofta i kulturen. Det är

1. Set.ex. MORI, 2004, *What is a Londoner?*, 2 april 2004, Research for the Commission on London Governance.

bland annat mångfaldsperspektivet som kännetecknar London som "världsstad" (och under perioden kring bombningarna dominerade den bilden). I politiskt hänseende blir det också intressant – och uppmuntrande – eftersom man påstår sig införliva något som är öppet snarare än begränsat, gästvänligt istället för exkluderande, föränderligt istället för evigt. Och inget i följande diskussion är avsett att bestrida ovanstående.

Jag är intresserad av att utforska hur denna föreställning om platsen som så många londonbor bär på kan utvidgas.

Först och främst rör det sig om en intern, rentav internaliserad syn på staden. Det handlar om gästfrihet, om dem som kommer till "oss", om främlingarna innanför porten, något som påminner om Derridas begrepp *villes-franches*,² vilket är utmärkt. Platsens geografi handlar dock inte enbart om vad som ryms i dem. Med en bredare syn på innebörden av platsens geografi ser man också sambanden som utgår från den och de relationer den omges av: handelsvägarna, investeringarna, de politiska och kulturella influenserna; maktrelationer av alla de slag strålar ut härifrån och sprids runt hela jorden och förbinder andra platser öde till vad som sker i London. Detta utgör den andra geografin – platsens "externa geografi", som är förknippad med alla platser, men är särskilt viktig för en plats som London.

I senare tidens debatter om identitet har vi rört oss bort från uppfattningen om människan som isolerad individ mot en förståelse av identitet som i grund och botten relationell. Begreppet identitet ses snarare som konstruerad tanke än som något som föregår vår interaktion med andra. Samma rörelse har skett i relation till plats-identitet. Insikten har ändå ofta utvecklats genom att man har koncentrerat sig på konsekvenserna av den inre konstruktionen av identitet: den inre sammansattheten och fragmenteringarna, och så vidare. Så har det också varit med plats-identitet: det är numera allmänt ansett att varje plats är en hybrid och att vi måste förhålla oss kritiskt till föreställningar om koherenta samhällen. Också detta är en positiv rörelse (utom när den upprepas som ett mantra utan hänsyn till de verkliga skillnaderna och komplexiteten den innefattar). Samtidigt finns det en annan geografi, en geografi för externa relationer som identiteterna, inklusive platsernas identitet, är beroende av. Hur kan vi förhålla oss till och integrera ett vidgat synsätt på platsens geografi och politik?

Denna tendens till inåtblickande blir ännu tydligare när vi kommer till mitt andra förbehåll vad gäller beskrivningen av London som världens

2. J. Derrida, *On cosmopolitanism and forgiveness*, Routledge, London, 2001.

mångkulturella framtid. För London är inte *enbart* mångkulturellt. Staden är också – till exempel – hjärtat för produktion, ledning och utbredning i vad vi kommit att kalla nyliberal globalisering. Det var just i London som flera av dess riktlinjer först uppstod. Staden (med stort S), och hela den omfattande och intrikata kulturella och ekonomiska infrastruktur som omger den är väsentlig för nyliberalismen. Ungefär 30 procent av den dagliga globala omsättningen för valutaväxling äger rum i London; London har över 40 procent av den globala rättvisemarknaden; 70 procent av all handel med eurofonder sker i London ... Samtidigt redogör 2005 års FN-rapport för Human Development den "vanliga" statistiken – som är så dålig att det är svårt att veta hur man ska hantera den. Världens 500 rikaste äger mer än de fattigaste 416 miljonerna. Och det är inte enbart ett problem som berör de superrika: européer spenderar mer på parfym årligen än de 7 miljarder dollar som behövs för att ge 2,6 miljarder människor tillgång till rent vatten. London är en väsentlig knutpunkt i utvecklingen mot en allt orättvisare värld. När Ken Livingstone talar om människor som kommer hit eftersom London ger dem friheten "att vara sig själva" har han rätt. Men människor söker sig också hit av andra skäl. De kommer hit på grund av fattigdom och på grund av att deras försörjning har försvunnit i den globala nyliberalismens malström (och ännu fler miljoner lämnas kvar). Det är dessutom värt att fundera över och ställa frågan huruvida London är kärnan i en del av orsakerna till den negativa utvecklingen.

Det aktualiserar i sin tur frågan om vilket ansvar vi har för att förändra vårt synsätt på och vårt förhållningssätt till platsens utvidgade geografier. De flesta formuleringarna om relationen mellan "lokal plats" och globalisering betraktar lokala platser som *produkter* i en globaliserad värld ("den globala produktionen av det lokala"). Formuleringen glider lätt över i en conceptualisering av det lokala som *offer* för globalisering. Globaliseringen framstår här som en sorts extern agent som förorsakar den lokala platsens ödeläggelse. Många gånger kan det också vara så. Konsekvensen är att det resulterar i en politik som ofta upplöses i strategier för att "försvara" den lokala platsen mot det globala. Den sortens strategier tenderar alltid att rymma en massa politisk tvetydighet, men i fallet med London (och för platser som London – som det i varierande grad finns många av) håller inte en så förenklad bild. För London är en av de platser där det produceras kapitalistisk globalisering, med sin avreglering, privatisering och "liberalisering". Här har vi också "den lokala produktionen av det globala".

Trots det existerar det en hyllning av mångkulturalism och en politik för antirasism jämsides med en orubblig glömska hos majoriteten av londonborna i fråga om de externa relationerna – de globala dagliga polisrazziorna, aktiviteterna inom Londons finanssektor och multi-

nationella företag – som Londons karaktär och existens är beroende av.

Den nuvarande London Plan ger ett typexempel.³ Här, i synnerhet avseende stadens ekonomi, förstås Londons identitet som världsstad genom dess finansiella makt. Dessutom framställs det som en enkel uppgift att uppnå global ekonomisk makt. Man reflekterar inte över Londons intima relation till imperialism och kolonialism.⁴ Planen presenterar ingen kritisk analys av de globala maktrelationerna som vidmakthåller Londons status som världsstad; den spårar inte dessa relationer till omvärlden och frågar vad de kan vara ansvariga för; den ställer inga frågor om sambanden mellan denna ekonomiska makt och de ökande orättvisorna runtom i världen. Vad London Plan verkligen har som sitt centrala ekonomiska mål är Londons expansion som global finansiell makt. Det måste betonas att i detta avseende är London Plan inte alls ovanlig. *Detta är normen*. Tankar om platser, inklusive planering av platser, förblir i detta avseende nästan alltid "inom platsen". Det är en del av spänningen mellan en territorialpolitik och en värld som också struktureras av flöden. Men det innebär att i London, som på många sätt verkligen är en progressiv och rentav radikal stad, finns och frodas produktionen av själva grundproblematiken.

(Trots det har den mesta lokala kritiken av London Plan fokuserat – inte felaktigt men kanske alltför trångsynt – på effekterna inom själva staden.)

Livingstone talade i sitt anförande den 8 juli om det ett numera välkänt faktum att majoriteten av människorna bor i städer "för första gången i människans historia". Delvis är den massiva urbaniseringen en produkt av den nuvarande formen av globalisering; städer är förvisso väsentliga i en mängd avseenden för det nyliberala projektet. Men inom detta projekt uppträder de på väldigt olika sätt. Den urbana befolkningen har ökat mest på södra halvklotet, och på "slummens planet", vilket Mike Davis tydligt har visat med sin dokumentation.⁵ Sådana platser är styrda av precis samma faktorer som har hjälpt London att "återuppfinna sig själv" (London Plan, pl 13), efter 70- och 80-talens tillbakagång. Kan det vara en annan sida av London som "världens framtid"? Är det också något som London representerar?

■

Hur kan man föreställa sig en platsens politik bortom platsen? Följande kommentarer utgör endast några reflektioner, men har sin utgångspunkt i många av de befintliga kampanjerna och argumenten. Den ursprungliga versionen av London Plan kännetecknades av en oerhörd priorite-

3. Greater London Authority, *The London Plan: Spatial Development Strategy for Greater London*, Greater London Authority, London, 2004.

4. A. King, *Global cities: post-imperialism and the internationalization of London*, Routledge, London, 1990.

5. M. Davis, "Planet of slums", *New Left Review*, nr 26, 2004; UN-habitat, *The challenge of the slums*, London, 2003; UN-Habitat, *State of the world's cities 2004/2005*, World Urban Forum, Barcelona, 2004.

ring av den finansiella Staden med åtföljande sektorer. Inledningsvis bör det dock framhållas att London Plan har omarbetats något, som reaktion på kritiken från så gott som samtliga delar av det politiska spektrumet i Scrutiny Committee (anordnad av GLA för att ventileras åsikter om planen). *Anledningarna* till kritiken varierade, till exempel faran med att bli alltför beroende av en enda ekonomisk sektor, och de spatiala och sociala orättvisorna, samt att en prioritering av den finansiella Staden skapas av sig själv inom det metropolitiska området. London är Storbritanniens mest ojämlika plats, men den interna orättvisan är intimt kopplad till stadens ekonomiska struktur och till dess globala roll. Så vitt jag vet fanns det dock ingen kritik mot prioriteringarna i London Plan som fokuserade på de globala effekterna av den globala rollen. Kritiken koncentrerade sig på effekterna inom staden själv.

I några avseenden pekar ändå London Plan både på ett utåtblickande perspektiv och ett erkännande att London bär ansvar för flera av orsaks-sambanden till vad som sker i omvärlden, och att man är tvungen att reagera på effekterna av det man är medskapande till. Så är fallet vad gäller klimatförändringarna (och miljöfrågor mer generellt); här slås det fast att politiken inte enbart måste klara av klimatförändringarnas inverkan på London utan man måste också arbeta för att minska Londons eget bidrag till problemet. Food Strategy uppmärksammar på ett liknande sätt de globala effekterna av Londons matkonsumtion och argumenterar uttryckligen för att man måste ta ansvar för denna inverkan – i fråga om resurser, mattransporter, avfallshantering och så vidare – och för att gynna en bredare medvetenhet om och respekt för alla delar i den globala matkedjan.

Genom att utveckla strategier för hur man ska hantera de globala effekterna som har sitt ursprung i London visar man att det inte enbart är myndigheternas ansvar utan att det snarare handlar om hur vi kan förstå och ta ansvar för vår identitet som "londonbor" (eller som tillhörande vilken annan plats som helst). Det finns, till exempel, kampanjer kring särskilda delar av ekonomin som är viktiga för London och kring särskilda företag som har sina huvudkontor i London, men med fokus på deras globala roller. Till exempel står olja och gas, på ett eller annat sätt, för ungefär en fjärdedel av Londons börsmarknad; Shell och BP har sina huvudkontor i London; London är fullständigt beroende av olja. Och flera kampanjer har fokuserat på dessa fakta och använt dem som utgångspunkt för kritiska diskussioner. Bland annat finns projektet "Unravelling the Carbon Web" som är organiserat av PLATFORM.⁶ Det inkluderar en rad olika projekt och syftar till att undersöka oljeindustrin och de sektorer som främjar den från en mängd olika vinklar, men med fokus på Londons roll. Ett annat projekt som är kopplat till detta tema är "Remember Saro-Wiwa: the Living Memorial".⁷ Det är ett offentligt

6. www.carbonweb.org och www.platformlondon.org.

7. www.remembersarowiwa.com. Aktivistkampanjer kring oljeutvinningen i Ogoniland ledde till avrättningen av Ken Saro-Wiwa och åtta av hans kollegor. Se Ken Wiwa, *The murder of Ken Saro-Wiwa, Soundings* 2, 1996.

konstinitiativ för att markera tioårsminnet av avrättningen av Saro-Wiwa och lanserades stort våren 2005, i City Hall, med öppningstal av borgmästaren. Konstprojektet är inget "minnesmärke" som blickar bakåt; det handlar snarare om att väcka medvetenhet om de globala konsekvenserna av stadens oljeberoende och dess position som samlingsplats för så stor del av makten över oljan. Det finns många liknande projekt, de är visserligen små, men deras syfte är delvis att blicka bortom den lokala platsen, att spåra dess konsekvenser runtom i världen. En del projekt är kopplade till miljökampanjer. Andra är kopplade till särskilda områden i London och deras förbindelser med olika etniska grupper och till andra delar av världen – människor från det nigerianska området är till exempel kopplade till Saro-Wiwa-projektet. Flera av projekten innefattar ett utåtriktat mångkulturalistiskt tänkesätt.

Kanske skulle det dessutom, inom London Social Forum, finnas en särskild betoning på solidaritet med kampen som förs på andra platser i världen, strider som rör Londonbaserade företag. London Social Forum 2005 inspirerades av den globala rörelsen som inleddes i och med World Social Forum i Porto Alegre i Brasilien år 2001, vars vision är "Another World is Possible", en annan värld är möjlig. Det är egentligen en självklar möjlighet. Eftersom det var i London så många av idéerna om avreglering föddes är kopplingar till kampanjer mot den påtvingade privatiseringen av södra halvklotets gastillgångar uppenbara.

Kanske kunde även borgmästaren och/eller London Assembly ge sitt stöd till olika former för en alternativ globalisering och bidra till att utmana de handelsstrategier och finansvärldens strukturer som den nuvarande globaliseringen verkar genom. Det finns, till exempel, möjligheten att ansluta sig till den växande alliansen mellan stads- och regionala myndigheter som vägrar att blint lyda General Agreement on Trade in Services (GATS) regleringar. "GATS-fria zoner" växer som svampar i andra europeiska länder. Man kan också engagera sig i frågan om rättvis handel, bland annat, genom kampanjen för Fair Trade Town and City (Bristol är en av deltagarna). Men London kännetecknas inte enbart av själva drickandet av kaffe utan också som en plats där handel med kaffe sker. Det var 80-talets radikala Greater London Council, GLC, som etablerade Twin Trading, en grossistorganisation som förde stadens politik för rättvis handel bortom konsumtionspolitiken.⁸ Samma GLC gav på flera sätt också sitt stöd till "motglobaliseringen" av handelsunionsrörelsen, och bistod med kontakter mellan arbetare i olika delar av världen.

I mitt följande sista exempel omfattas flera av de argument jag försöker framföra. London har svårt att reproducera sig själv just nu, delvis på grund av att staden är den typ av världsstad som den är. Anställda inom den offentliga sektorn och den privata sektorns låginkomsttagare kan

8. Även om Fairtrade Foundations eget initiativ Fairtrade Cities av nödvändighet sträcker sig bortom den individuella konsumtionen (detta är verkligen en av poängerna med organisation på platsnivå): för en diskussion, se Jo Littlers intervju med Clive Barnett och Kate Soper, "Consumers: agents of change?", i *Soundings* 31, 2005.

knappt försörja sig och en mängd strategier måste vidtas för att möjliggöra en adekvat rekrytering. Det innebär bland annat att London är oerhört beroende av utländsk arbetskraft, även från södra halvklotet. Man förlitar sig till exempel på att det finns sjukvårdspersonal att tillgå från Afrika och Asien, utbildad vårdpersonal vars länder har betalat för deras skolgång och inte har råd att förlora denna arbetskraft. Indien, Sri Lanka, Ghana och Sydafrika understödjer därmed Londons reproduktion. Det är ett fullständigt snedvridet understöd, ett flöde till de rika från de fattiga.⁹ Det är en komplicerad fråga eftersom den så lätt kan vändas till rasistisk förnekelse av immigrationsrättigheter. I fråga om sjukvårdspersonal från Ghana föreslår Medact-rapporten – som tog upp Storbritannien som helhet (och som det refereras till i not 9) – att de två sjukvårdssystemen (ghananska och brittiska), inklusive deras handelsunioner, skulle kunna betraktas som ett enda system. Man menar också att Storbritannien borde betala för återuppbyggandet av det ghananska systemet som kompensation för det förvända biståndet som för närvarande flödar i motsatt riktning, det vill säga, till London.

Det kan finnas andra förhållningssätt och sätt att se. Men just detta är tankeväckande eftersom det förändrar vad som annars kan betraktas som bistånd till Ghana, vilket inbegriper associationer till villkor, välgörenhet och inkluderade maktrelationer. I stället blir det en fråga om att uppfylla en *förpliktelse*,¹⁰ som uttryckligen handlar om vårt förhållande till andra orättvisa, externa geografier. Härigenom tvingar man fram en väsentlig omvärdering av våra föreställningar om platser; som blickar inifrån och ut; som inte enbart är medveten om utsidan därinne utan också den "insida" som ligger bortom den.

För närvarande är detta dock inte ens en levande politisk debatt bland londonborna. Det är inte en fråga som har uppfattats som integrerad med Londons identitet. Vi må hylla ghananernas ankomst till London som inslag i en stor etnisk blandning. Men vi följer inte sambanden till och påverkan på världen omkring oss och försöker förstå vilka effekterna blir där. Vi måste på något sätt globalisera den sortens lokala anspråk på mångkulturalism. Alla de exempel som beskrivits här är små men behövs för att bidra till att lyfta fram ett utåtblickande, en medvetenhet om de större geografierna och platsens ansvar. Dessutom, *inom* platsen, inom London, skulle samtliga sådana frågor bli omstridda när de väl börjar väckas – vilket bara skulle berika den interna politiken för platser, det skulle uppstå fler debattlinjer om hur begreppet "plats" måste diskuteras. Det skulle förändra det nuvarande frikännandet av det "lokala" inom en kritisk global politik och därmed börja utvecklas till en lokal politik bortom platsen.

9. K. Mensah, M. Mackintosh och L. Henry, "The 'skills drain' of health professionals from the developing countries: a framework for policy formulation", Medact, London, 2005.

10. M. Mackintosh, "Aid, restitution and international fiscal redistribution in health care: reflections in the context of rising health professional migration", anförande presenterat vid den årliga konferensen för Development Studies Association, 7–9 september 2005.

Artikeln härrör från anföranden vid European Social Forum 2005, Institute of Contemporary Arts som del av "London Talks", en föreläsningsserie i anslutning till utställningen London in Six Easy Steps: Six Curators, Six Weeks, Six Perspectives, ICA London, 16 augusti till 25 september 2005, och vid Le Monde Diplomatiques seminarier på Café Diplo. De teoretiska bakgrundsargumenten dras upp i D. Massey, *For Space*, Sage 2005; och D. Massey, "Geographies of responsibility", *Geografiska Annaler*, vol. 86D (1), 2004.

DOREEN MASSEY är professor i kulturgeografi vid Open University i Milton Keynes. Hennes arbeten om rum och plats (space/place), globalisering och ojäm regional utveckling har fått stort genomslag i politik, geografi, genus-, etnicitets- och kulturforskning.

BIOGRAFIER

Janna Holmstedt f. 1972. MFA i Fri konst från Umeå konsthögskola 2004. Bosatt och verksam i Stockholm. Holmstedt arbetar med föreställningar i ordets alla bemärkelser – ideologiska, perceptuella och performativa. Oavsett medium är det människan i egenskap av sammanhangsökare som står i centrum. Hon har ställt ut, skrivit artiklar, undervisat och arbetat med teater, såväl nationellt som internationellt, samt är en av initiativtagarna till textarkivet squidproject.net.

Anna Högberg f. 1970. MFA i Fri konst från Kungl. Konsthögskolan, Stockholm 2000. Bosatt och verksam i Stockholm. I Högbergs arbete spelar det specifika rummet – den geografiska platsen med dess sociala sammanhang och geologiska karaktär – en betydande roll. Med referenser till en antropologisk metod gör hon påståenden genom sin konstnärliga praktik inom det konstnärliga fältet. Med fokus på processen har hon de senaste åren agerat inom ett antal offentliga eller semioffentliga rum.

Johan Tirén f. 1973. Utbildning på Konstakademien i Köpenhamn 1998–2003 och MFA i konst från Malmö konsthögskola 2004. Bosatt och verksam i Stockholm. Tiréns arbete grundar sig i en kritisk praktik med fokus på sociala och politiska frågeställningar. Genom ett konstnärligt undersökande av samhället och dess underliggande strukturer reser han frågor om de normer och värderingar som präglar vårt liv och formar oss som människor. Tirén har de senaste åren medverkat på en rad utställningar såväl nationellt som internationellt.

Johan Waerndt f. 1972. MFA i Fri konst, Kungl. Konsthögskolan, Stockholm 2001. Bosatt och verksam i Stockholm och New York. Waerndts konstnärskap kretsar kring olika typer av systembyggen, sociala strukturer och arkitektur. I sitt arbete konstruerar han olika typer av (mikro) samhällen – såväl rumsliga installationer som nätverks- och videobaserade system. Att synliggöra den enskildes villkor i relation till de större samhällsstrukturer är en viktig del av Waerndts agenda liksom att gestalta de osynliga system som omger oss. Videoverket *Planners and Players* som presenteras i denna bok är ett samarbete med Monika Marklinger.

ENGLISH SUMMARY

INTRODUCTION

Page 7

Sharing a Society is the title of an art project as well as of this book. The book reports on the collaboration between four artists – Janna Holmstedt, Anna Högborg, Johan Tirén and Johan Waerndt – and the Stockholm Office of Regional Planning. The project was a contribution to the development of a new regional plan for Stockholm known as RUFSS 2010. The artists have provided input to the plan using artistic means to provide a critical approach to the work of formulating the new regional plan. The assignment to engage artists in the regional planning process came jointly from the Office of Regional Planning and Stockholm County Council's cultural administration.

Globalization has brought with it a dramatic extension of our experiences as social beings. Searching for means of expression and approaches that correspond to the changes that are taking place in the world around us becomes ever more urgent. Art and artists today are increasingly shifting between their own strategies and the reality in which we live. The dividing line between the artist's role, the work of art and the process of making art is becoming increasingly dynamic and flexible. Dialogues, events, experiences and other immaterial manifestations can act as artistic materials. Art is also a matter of thoughts and ideas and these are all the more seldom being materialized with the exclusive focus on the art object. In the *Sharing a Society* project, the personal participation of the artists was an essential condition for the artistic result.

The artists' works and proposals are presented in various sections of the book. Also included are reflections by a number of writers on the *Sharing a Society*

project, offering a variety of approaches to art and regional planning. It is our hope that the book will be a source of inspiration and will communicate how innovative assignments and approaches involving artists can, at an early stage, make an important contribution to the planning process, for example. It is hoped that the book will demonstrate the advantages of extending the role of the artist and how documentary social and conceptual art can assume an active role in society. That it will give a useful account of the artists' and the project's complex brief of contributing to the planning process in general and RUFSS 2010 in particular.

The Stockholm Office of Regional Planning is used to working with a wealth of different professional groups in the planning process. But the *Sharing a Society* project is the first time that the authority has chosen to work directly with artists. Artists Janna Holmstedt, Anna Högborg, Johan Tirén and Johan Waerndt started work on the project in the autumn of 2007 by immersing themselves in the complexities of RUFSS 2010. The artists' primary brief was to work within the planning process and to contribute their specialized knowledge and their working methodologies. During 2008 they worked mostly with the publicity department and with planners in conjunction with the plan being sent out for consultation with the local authorities and interested bodies. This stage of the planning process resulted in a major enterprise in 2008 under the heading *A Radical Shift of Scenery* in which 200 local politicians and administrators were invited to take part in workshops in an apartment in the Municipality of Huddinge. In 2009 the artists worked more individually, focusing on the social perspective in regional planning. This resulted in a series of works entitled, respectively, *To Mushroom*, *Epilogues* and *Planners and Payers*. At the

end of 2009 the complete project was presented in an exhibition at Kulturhuset, the arts centre in Stockholm, as *Sharing a Society*.

In the spring of 2010 the Stockholm County Council agreed the new regional plan for the Stockholm region. The previous regional plan, RUFSS 2001, combined physical planning with regional development issues. Regional planning has traditionally been concerned with physical urban planning but has, in recent years, increasingly come to deal with social issues and social sustainability too. Planning today is concerned with issues like how we build networks, how we create meaningful relationships or the importance of casual meetings, as well as how we form our neighbourhood environment.

Peter Haglund, the RUFSS 2010 project manager, briefly describes the planning process and the collaboration with artists in an introductory article. He shows that the untraditional approach of the artists, together with their innovative methods, was of real value to the work on the new regional plan. Stefan Jonsson is a well-known critic and polemicist. Taking *Sharing a Society* as his point of departure he addresses issues pertaining to contemporary aesthetic, intellectual and political discussions. He maintains, for example, that one of the serious challenges that public art has taken on board is to give visual expression to democracy and to visualize alternative futures; that is to say, what could be or what never was realized. Jonathan Metzger formerly worked in the Stockholm Office of Regional Planning's department for growth, competence and social development. Based on the collaboration with the artists he describes how art can function as a form of publicity by introducing other frames of reference. How art can contribute to making room for open and principled discussion in a politically charged process. For the art-popularizing society Konstfrämjandet, Emma Stenström has followed *Sharing a Society*, viewing it from her own professional field of the economics of the cultural sector and she emphasizes the similarity between art and social planning and between the roles of the artist and the researcher. There are examples from elsewhere in Europe of how artists have been involved in planning and urban issues. Marie Kraft, who is on the staff of the Swedish Institute in Paris, gives some examples from France. Catharina Gabrielsson finds her starting point partly

in her current research with links to both Istanbul and London. She speaks of the ability of the room to gather together and to separate, to offer possibilities as well as to hinder. She notes that planning is an attempt to create order but that it is often the byways that prove to be most capable of development. Representatives of the bodies responsible for commissioning *Sharing a Society* are interviewed on the project. Regional Planning Director Sven-Inge Nylund claims, for example, that artistic competence has proved to be very valuable in understanding which constructions influence how we view our region and its development. Geographer Doreen Massey, based in London, is also a prominent sociologist focusing on globalization and regional development. At the end of the book she gives an indication of the complexity that characterizes the development of a metropolis like London, the concepts of space and place, and the interaction of local aspects with global phenomena.

Finally, I should like to stress the importance of the resources that are earmarked annually by the Stockholm County Council for this type of long-term developmental work in the art field. For a number of years I have acted as manager of a variety of projects organized by the Stockholm County Council's cultural administration in which artists have researched strategies, alternative approaches and forms of organization and production. Through my collaboration with various commissioning bodies, workplaces, politicians and administrators the significant influence of art has become increasingly evident. Creating new structures and modes of working takes time. Art remains a little-researched method and artists are an unheeded resource. We build societies, separate, share and indicate what is inside and what is outside. The human need for control and organization sometimes creates insuperable obstacles but also gaps, places and contexts for unexpected meetings and experiences. Planning is like regulations and walls, something we co-exist with, struggle against, walk past, reformulate and look for new ways of relating too. This reminds us constantly of what sharing a society actually entails.

Ann Magnusson

Project manager for *Sharing a Society*

A PROCESS TO BE TEMPTED BY AND TO REMEMBER

Page 13

Following a planning process that has lasted for four years, adoption of RUFS 2010, the new development plan for the Stockholm region and the sixth such plan, is now close at hand. This time the process has involved more parties than on former occasions. The process has also been enriched by access to more different competencies than previously. One new element in the planning process has been the access to artistic expertise.

The need for a joint plan

In the Stockholm region, a great many different issues relevant to planning and development need to be dealt with jointly by a variety of bodies. In order to facilitate this, regional plans have been regularly produced since the 1950s. The scope of the plans has successively expanded from an initial focus on physical planning, with regard to land use and infrastructure, to the inclusion of matters pertaining to social and economic development. The principal authorities responsible for the planning process are the 26 municipalities in the county and the purpose of the planning undertaken today is to prepare the ground for rigorous and coordinated development of the region. An important means to this is the production of a joint plan.

The vision that was established by the new development plan is that the Stockholm region should be Europe's most attractive metropolitan area. This is a vision that both unites and challenges the many regional actors. There are a number of challenges which we need to meet as we try to come close to this vision. The challenges appear when development ambitions are seen in relation to the situation as it is, the influence of the world around and assessments of the future.

The following challenges point towards the tensions and difficulties that need to be dealt with.

- Making room for population growth while simultaneously improving the region's environmental status and the health of the populace.
- Being a small metropolitan region but, at the same time, a leading one.
- Increasing security in the region while the rest of

the world is experienced as increasingly insecure.

- Reducing the influence of climate and simultaneously developing accessibility that makes economic growth possible.
- Dealing with shortages of capacity while needs continue to grow.
- Opening up the region while reducing exclusion among the populace.

Six strategies have been developed to meet these challenges in the planning process. One strategy that has a bearing on several of the challenges is to create a close-knit, multi-centred region. The strategy aimed to complement the city centre at the centre with a further eight peripheral city centres, among them Flemingsberg and Barkaby-Jakobsberg. This is a strategy that was drawn up during the work on the previous regional plan and which is relevant, not least, to the challenge of making population growth possible while also improving the environment in the region and the health of the populace. This is important because the indications are that there will continue to be strong growth in the region's population.

Competence for a regional development process

Leading the work of producing a regional development plan in collaboration with a large number of interested bodies is a major task requiring all sorts of competences. Being able to make effective use of the expertise that these bodies represent is a serious challenge. There is also a great deal of expertise within the Office of Regional Planning and among the consultants that the office uses.

Partially this is a matter of ensuring that there is the necessary expertise pertaining to the numerous issues that have to be dealt with in the planning process, for example having regard to climate change and issues of social development. Knowledge and data that ensure the development plan rests on a stable, scientific foundation need to be taken from a large number of scientific disciplines.

Also necessary are the skills of creating interest and participation in long-term planning and development issues. Here it is very much a matter of developing interesting perspectives and process forms that can catch people's attention and commitment. It was a strengthening of this type of competence that

we saw as a possible result of artistic collaboration. Could the participation of the artists contribute to an increased interest in the plan and increased participation?

The initial contact between the Office of Regional Planning and the County of Stockholm's cultural administration, which led to the artistic collaboration, was initially concerned with a different issue. But when the cultural administration indicated that it could finance artistic collaboration in various different operations at county level, interest rapidly increased and the collaboration was established.

As manager of the process, linking up all the activities that are being undertaken so that the whole is perceived as a joint RUFs project with clear aims is decisive. Concentrating all of the available resources is also an essential condition for the process becoming as dynamic as possible. And so for this reason it was important for the office that the artists' contribution should become a part of the complete RUFs process and not an activity on the side. The two activities that the artists undertook – *A Radical Shift of Scenery* and *Sharing a Society* – made a central contribution to the core RUFs process.

The initial discussions with the artists were concerned with finding a functional mode of working between the Office of Regional Planning and the artists that united what is best with planning operations with what is best in the artists' approach. The office is an organization that is used to commissioning consultants for various different tasks. The relationship with the artists was not like a traditional relationship with a hired consultant in which the commissioning body hands out an assignment with a strict specification. The artists had a freer role and their brief was developed in collaboration with staff from the office. In this way the artists participated at the very heart of the planning process and we were able to make better use of their expertise than if their brief had been strictly specified in advance.

A comprehensible process in several stages

The overall aim of RUFs 2010 is to establish a strong and coordinated process of development. So it has been important that the various bodies within and beyond the county should feel that they are an important part of the planning process. Work on both strategic and operative levels has been planned with this

aim in view. The plan that develops must be seen as a joint plan for which many bodies in the region are prepared to take responsibility.

A planning process in a metropolitan area needs to have clearly defined stages so that it is comprehensible to the bodies that are going to participate and to ensure the best possible conditions for their participation. And so the process of producing the new regional plan was designed as a number of clearly defined stages on the way to a finished plan.

- Programme and strategy phase: April 2006 to May 2007
- Proposals and consultations: May 2007 to March 2009
- Final proposal, exhibition, adoption: March 2009 to May 2010

Over the last four years, the Regional Planning Committee, which is in charge of producing the new development plan, has made no less than eight decisions; from deciding to set the process in motion to adopting the finished plan.

Establishing directions for the development task which involves such a large number of contributing bodies is a major task and it is essential to see that there is time for this if the final result is to be successful. At every stage of the work there is a comprehensive dialogue with the bodies that are involved both within and beyond the region. The dialogue has been undertaken at the administrative level as well as with elected representatives. The actual work on the planning process has been carried out by four teams with participants from various bodies in the region. The aim of the planning teams was to give participating bodies direct opportunities to contribute their expertise and their commitment in the planning process.

In the course of the planning process there were two formal consultations which are legal requirements for a plan to gain the status of an official regional plan in accordance with Sweden's Planning and Building Act. During the consultation process there were 240 submissions which illustrates the breadth of the process.

A Room for dialogue

During the consultation period (June–November 2008), a succession of activities was carried through

in support of the bodies making submissions and with a view to increasing engagement with regional development issues. The artists' contribution at this stage – *A Radical Shift of Scenery* – was concerned with lifting the dialogue out of the traditional conference room. The activity was carried out in an apartment in central Huddinge. Groups consisting mainly of politicians from the county executive boards, spent half a day taking part in three different workshops.

The risks of a routine response are very evident in a planning process that lasts for four years. And so there is much to be gained by variation. This also applies to the place where the dialogue between the parties concerned actually takes place. It is easiest to book one's own meeting rooms and to plan the meetings in accordance with well-tried formulae. And it is not just the physical location that can be varied. It may not even have occurred to us that we can use different sorts of venues altogether.

My impression, after taking part in the workshops in the apartment, is that the place and the premises influence how the dialogue develops. To meet for a discussion in an apartment gives a different framework and mood as compared with a traditional conference room. One important value of the activity in the apartment was that it built on everyone present being very active and this proved to be fruitful. The meeting turned into an attractive activity that stimulated participation – and that many of the participants remember. The artistic competence manifested in the activity was concerned with the value of choosing a different place for the dialogue and in designing workshops that generated participation.

Social focus

One difficulty with regional development planning lies in communicating and creating a dialogue that embraces a wide range of questions that are complex in themselves and that are also interdependent. The result is that visible, physical elements like roads and green spaces often end up as the focus of the dialogue. Social issues are comparatively new in regional development planning and the difficulties of communicating these are particularly great. In the introduction to their work *To Mushroom*, Janna Holmstedt and Anna Högberg write: "Concepts and names are like maps: whatever can be named exists and is thus

'put on the map'. That which we cannot name, point to or place is readily forgotten. It will remain invisible or difficult to grasp." During the exhibition period from June to October 2009, the artists' activity was, therefore, directed at supporting a dialogue on the social development of the Stockholm region.

The works that were produced within the framework of the other activity that the artists carried out – *Sharing a Society* – provided everyone with a non-conventional base for a discussion of social development with new methods for visualizing the social perspective in the region's development. In this activity too, the break with the traditional approach and the methods employed were of great value. They helped to stimulate interest and curiosity which, in the end, contributes to a better planning process. The artistic competence in this activity dealt with developing ways of visualizing complex issues in a manner that aroused people's interest.

The value of artistic expertise

Literature concerned with evaluating projects often speaks of the counterfactual state which described what would have happened if a specific operation had not been undertaken. The dilemma is that we can never know this. We only know what actually happened. What we know here is that the artists' participation in the planning process led to activities being undertaken that would otherwise not have been possible. But, above all, content was introduced into the activities that otherwise would not have been there. We can be sure that the counterfactual state would have been less attractive. The activities have been characterized by the unconventional approach and have built on the ability to inspire, to stimulate new ideas and to visualize. Is this what is understood by artistic expertise?

Peter Haglund is the project manager in charge of RUF 2010. He is head of the Department of Growth, Expertise and Social Development at the Office of Regional Planning of the Stockholm County Council.

A RADICAL SHIFT OF SCENERY

Page 20

In September 2008, 200 politicians and administrators were invited to visit an apartment at No. 17 on Sjödalstorget in central Huddinge. *A Radical Shift of Scenery* was created by artists Janna Holmstedt, Anna Högberg, Johan Tirén and Johan Waerndt in collaboration with staff from the Office of Regional Planning.

For the space of a month, at 9 am every morning, groups of elected representatives and administrators from Stockholm's 26 municipalities arrived at the apartment. They were greeted at the door and shown into the living room where they listened to a brief introduction to the three workshops that they were to take part in. The apartment was painted black and was reminiscent of a black box – a flight recorder – that had temporarily been transformed into a public space. In November it was converted back into a private dwelling.

Activities in the apartment left both visible and invisible traces. The visible traces were documented in order to portray an ongoing development in society. The invisible traces will, it is to be hoped, continue to influence future planning operations.

Workshops

In the workshop entitled *A Place on the Map*, participants drew their patterns of movement and produced subjective maps. By working with subjective mapping, place and patterns of movement are made visible from a life-cycle point of view and one can survey local resources and places that have meaning to the local inhabitants. Subjective maps also act as a complement to physical and statistical maps.

In the *Agora* workshop participants related to matters pertaining to the regional planning process and conducted a more searching discussion of the gap between vision and reality. How do we relate to established and accepted concepts and terminologies that are used in planning, in politics and in public discussion and how are they used in practice and in everyday life?

In *A Sustainable Soup*, participants tried cooking a soup both in theory and in practice. Based on the 58 undertakings in the preliminary version of RUFSS 2010, priorities were established, people negotiated

with each other, chose vegetables and composed a sustainable soup. What are the ingredients that are necessary for reaching a sustainable society in 2030 and beyond?

SHARING A SOCIETY

Page 76

In 2009, Janna Holmstedt, Anna Högberg, Johan Tirén and Johan Waerndt focused on the social perspectives of the planning process and this resulted in a series of works with the joint title of *Sharing a Society*. The project comprised the following elements:

To Mushroom (Holmstedt and Högberg) consisted of wall charts mapping meeting places and social systems in the region.

Epilogues (Tirén) was a series of posters focusing on the individual in relation to the overall structures.

Planners and Payers (Waerndt in collaboration with Monika Marklinger) considered regional planning from a historical perspective.

A black folder containing the three projects *To Mushroom*, *Epilogues* and *Planners and Payers* was produced in an edition of 900 copies and was distributed to politicians, administrators, interest groups and others in the Stockholm region together with the so-called RUFSS exhibition proposal at the beginning of 2009.

In November and December 2009 the artists' work was presented in an exhibition at the Kulturhuset arts centre in Stockholm. The exhibition covered the entire project, including early work on *A Radical Shift of Scenery*. Specially invited guests and other visitors read aloud from the plan every lunchtime. The exhibition period concluded with an open discussion moderated by Stefan Jonsson. The exhibition was designed by Anna Högberg and Johan Tirén.

Demonstration

PLATTAN, SERGELS TORG, STOCKHOLM. Klockan är 7.00 på morgonen den 25 november 2009 och utställningen *Att dela ett samhälle* ska öppna inom några dagar. Det svartvita torget är ovanligt tomt. Två personer ses bära ut stora rullar med heltäckningsmatta. De rullar ut de otympliga sjoken och justerar dem noggrant i relation till varandra. De utplacerade matt-bitarna ser ut som en planritning över en lägenhet. Människor undviker till en början att trampa på de svarta ytorna. Senare på dagen har några barn satt sig på mattan i det som kan vara ett sovrum. En kamera registrerar tyst allt från ovan.

Polisen har tillstyrkt en ansökan om tillstånd för användande av offentlig plats. I brist på annan lämplig benämning och bedömd såsom varande icke-kommersiell rubriceras den som "demonstration".

Janna Holmstedt

Den övergripande organisationen av *Att dela ett samhälle* har byggts på ett samarbete mellan Regionplanekontoret och kulturförvaltningen i Stockholms läns landsting och finansieras av båda. Projektet har följts av forskare på uppdrag av Konstfrämjandet.

Styrgruppen för projektet har bestått av:

Sonia Lunnegård (KD) – ordförande, landstingets konstnämnd

Staffan Sjödén (M) – 1:e vice ordförande, landstingets konstnämnd

Berit Larsson (S) – ledamot, landstingets konstnämnd

Göran Rosander – chef för konstenheten, kulturförvaltningen, Stockholms läns landsting

Susanne Andersson Kopp – projektledare på konstenheten, kulturförvaltningen, Stockholms läns landsting

Peter Haglund – huvudprojektledare för RUF5 2010 och chef för avdelningen för tillväxt, kompetens och social utveckling på Regionplanekontoret, Stockholms läns landsting

Pia Eliasson – informationschef på Regionplanekontoret, Stockholms läns landsting

Eva Arvidsson – förbundsordförande, Konstfrämjandet

Ann Magnusson – projektledare för *Att dela ett samhälle*

Kulturförvaltningen Stockholms läns landsting (www.kultur.sll.se)

Regionplanekontoret (www.rtk.sll.se)

© Stockholms läns landsting 2010

© Respektive författare, fotograf och konstnär

Redaktör: Ann Magnusson (www.ampublic.se)

Konstnärer: Anna Högberg (www.annahogberg.com)

Janna Holmstedt (www.jannaholmstedt.com)

Johan Tirén (www.johantiren.com)

Johan Waerndt (www.waerndt.com)

Grafisk form: Catrine Jurgander/Fidelity Stockholm

Foto: Natasja Jovic (omslag, samt s. 32–33, interiör Sjödalstorget 17)

Björn Wikmark s. 18–19 (RUF5 2010)

Annika Jansson Selim s. 50–51, 182–183 (*Att dela ett samhälle* på Kulturhuset)

Marcus Öhrn s. 56–57 (kamera videostills)

Björn Larsson s. 222–229 (Sergels torg)

Övriga bilder: Janna Holmstedt, Anna Högberg, Johan Tirén och Johan Waerndt

Översättning: William Jewson (English summary), Astrid Trotzig (London inifrån och ut)

Tryck: Bulls Graphics, Halmstad, 2010

ISBN: 978-91-633-6913-1

Multidesign är ett PEFC-certifierat papper

utbildningssystemet
 de vi mer kändhet
 "vägar" för att utbilda?
 det sociala omfånget
 göras bättre.
 "de finnas"
 att det att de andra frågar sig
 om det inte har
 Vissa frågor rörande
 En "Stocholmsmodell" på
 utbilda i regionen
 Medborgarna bär ut
 Bättre balans när gäller sociala
 frågor - infrastruktur
 ut av olika frågor
 Utbilda i regionen
 i börst på bostad
 Livslångt lärande
 "värda" personer
 för hur vi har varit
 på sina uppgifter
 - universitet är ändå
 ? Bara
 ställning
 Söderborn isolerar sig
 efter av
 ring
 spår

Hela landet ska leva, m
 Koppling mellan bostad, utbildning, arbetskraft- och
 utbildningsplanering och kostnadsåtgärder måste uppmärksammas.
 Vissa
 upplevs
 "Inom
 proble
 sam
 - Elan
 - Busk
 - Skole
 - Före
 Vissa
 upplevs
 De
 blir
 de
 - vikk

Kulturförvaltningen
STOCKHOLMS LÄNS LANDSTING